

ISSN 2223-5752

Науковий вісник

ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ.
ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА

№ 03'2012

Заснований

07 квітня 2011 року

Засновник

Інститут професійно-технічної
освіти НАПН України

Головний редактор

В. Радкевич

Видається 2 рази на рік

Зареєстровано Міністерством
юстиції України

Свідоцтво про державну

реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
серія KB № 17626-6476P

Рекомендовано до друку

Вченою радою Інституту
професійно-технічної освіти НАПН
України
(протокол № 5 від 21.05.2012 р.)

Рецензування статей здійснено
членами редакційної колегії

Адреса редакції:

03045, м. Київ,
Чапаєвське шосе, 98
Інститут професійно-технічної
освіти НАПН України
тел/факс (044) 259-45-53,
252-71-75
E-mail: ipto_info@ukr.net

Редакційна колегія

Головний редактор

Валентина Радкевич – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Члени редакційної колегії

Олександр Батишев – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Російської академії освіти (м. Москва, Російська Федерація)

Казимір Денек – доктор (хабілітований), професор (звичайний), член Комітету Наук Педагогічних Польської Академії Наук (м. Познань, Республіка Польща)

Галина Єльнікова – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (*заступник головного редактора*)

Валентина Лозовецька – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Мартіна Лубіова – доктор юриспруденції, доктор у галузі статистики, доктор економічних наук, заступник директора Інституту прогнозування Академії наук Словаччини, (м. Братислава, Словачька Республіка)

Петро Лузан – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабо-

раторії методик професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Георгій Рудик – доктор педагогічних наук, професор, директор центру сучасної педагогіки "Навчання без кордонів" (м. Монреаль, Канада)

Василь Савченко – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійного навчання на виробництві Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Валентина Свистун – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії управління професійно-технічною освітою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Олена Слатвінська – кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії методик професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (*відповідальний секретар*)

Аркадій Шкляр – доктор педагогічних наук, професор, ректор Республіканського інституту професійної освіти Республіки Білорусь, віцепрезидент Білоруської Академії освіти (м. Мінськ, Республіка Білорусь)

Василь Ягунов – доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Н 34 **Науковий** вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць : Вип. 3 / Інст-т проф.-тех. освіти НАПН України ; [Ред. кол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – К. : Вид-во ІПТО НАПН України, 2012. – 110 с. – Бібліогр. в кінці ст.

ISSN 2223-5752

У збірнику розглядаються теоретико-методологічні та методичні засади модернізації професійної освіти і навчання в сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано концептуальні підходи до професійної орієнтації та виховання учнівської молоді, формування змісту професійної освіти на компетентнісній основі, створення електронних підручників для системи ПТО, розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ, аспірантів, докторантів.

Для науковців, науково-педагогічних і педагогічних працівників ВНЗ, ПТНЗ, структурних навчальних підрозділів підприємств, інститутів післядипломної педагогічної освіти, наукових і навчально-методичних центрів ПТО.

Валентина Радкевич

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	5
---	---

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

Валентина Лозовецька

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ	11
--	----

Петро Лузан

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ	19
---	----

Володимир Манько

АНАЛІЗ ПОТРЕБІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ-АГРАРНИКІВ З ВИСОКОЮ УСПІШНІСТЮ НАВЧАННЯ.....	27
--	----

Kazimierz Denek

KRAJOZNAWSTWO I ZWIĄZANA Z NIM EDUKACJA	34
---	----

Розділ II

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Неля Величко

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ПТНЗ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	42
---	----

Ганна Лук'яненко

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ – ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ.....	50
---	----

Анатолій Михайличенко

УЧАСТЬ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА	54
--	----

Розділ III

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Тетяна Волкова

АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПТНЗ.....	59
---	----

Андрій Гуралюк

КОНЦЕПЦІЯ КОНТЕНТ-БІБЛІОТЕКИ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	66
---	----

Володимир Юрженко

ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНОМІКИ ЕКРАННОГО ПОЛЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПТО	71
--	----

Василь Ягупов

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА	75
---	----

Розділ IV

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ І ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Микола Вовковінський

КОНДИЦІОНІЗМ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПТНЗ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	82
--	----

Марія Карп'юк

КРЕАТИВНО-ПІЗНАВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ ПТНЗ У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	89
--	----

<i>Хроніка наукового життя Інституту професійно-технічної освіти</i>	101
--	-----

<i>Нові книги</i>	105
-------------------------	-----

<i>Contents.....</i>	109
----------------------	-----

УДК 377. 1: 63: 331. 101. 3

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Валентина Радкевич,

*доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
НАПН України, директор Інституту професійно-технічної
освіти НАПН України*

У статті обґрунтовуються сучасні вимоги до кваліфікації та професійно важливих якостей кваліфікованих робітників, які працюють і навчаються в умовах інноваційно-активних підприємств. Викладено особливості діяльності кваліфікованих робітників на підприємствах, які функціонують у системі "аутсорсінгу" й "коучингу", доместикації тощо.

Ключові слова: інноваційна економіка, висококваліфіковані робітники, аутсорсінг, коучинг, Національна рамка кваліфікацій, професійні стандарти.

Із розвитком технічного прогресу глобальний ринок праці й, відповідно, вітчизняний, мають зростати потреби у висококваліфікованих робітниках, що робить їх ринками інтелектуальної робочої сили, здатними задовольнити потреби економіки у прискореному інноваційному розвитку. Активізація знаннєвого чинника спричинена, зокрема, посиленням ринкової конкуренції та, як наслідок, потребою у постійному процесі запровадження інновацій, що, по суті, є втіленням нових ідей персоналу на базі нових знань та інформації.

З огляду на це метою статті є обґрунтування сучасних підходів до професійного навчання кваліфікованих робітників для інноваційної економіки. У цьому контексті слушною є думка В. Іванової стосовно того, що використання суб'єктами економіки інформації для генерації знань зумовлює потребу в значних інформаційних масивах і актуалізує необхідність удосконалення зовнішнього інформаційного забезпечення, посилює вимоги до нього та потребує підвищення ефективності. Це, у свою чергу, залежить від інформаційного фонду-змісту, форми-структури інформації, що надається для задоволення інформаційних потреб, а також і від організації процесу забезпечення нею [4, с. 26]. Інформаційне забезпечення повинно охоплювати всі процеси, здійснювані економічними суб'єктами та,

враховуючи особливість трансформацій в економіці, приділяти пильну увагу формуванню людського капіталу, створенню умов для розвитку інноваційної діяльності, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення трансферу знань.

Враховуючи те, що професійна освіта і навчання є рушійною силою модернізації економіки, а інновації забезпечують зростання економіки, варто наголосити, що саме інноваційно-освітній чинник є основою для підвищення конкурентоспроможності працівників на ринку праці, отримання високих заробітків, входження робітників до середнього класу й еліти суспільства.

У великих західних фірмах професійне навчання персоналу (людський ресурс) являє собою систему взаємозалежних дій, елементами якої є: вироблення стратегії, прогнозування й планування потреби в кадрах тієї або іншої кваліфікації, управління кар'єрою й професійним зростанням; організація процесу адаптації, навчання, тренінгу, формування організаційної культури. Відповідальність за професійне навчання персоналу несе адміністрація, а також самі працівники, які повинні бути активними й спрямованими на постійне самовдосконалення [4, с. 109]. Ступінь кваліфікованості таких фахівців залежить від рівня набутих знань як результату поєднання освіти

й досвіду. Теоретичною основою для оволодіння цими професійними знаннями й уміннями слугує інформація як основний ресурс, що їх формує і трансформується самими суб'єктами професійного навчання у знання, які знову можуть передаватися у вигляді інформації іншим людям чи одразу матеріалізовуватися в товарну продукцію. Інтелектуалізація праці й розвиток нових видів послуг актуалізує необхідність зміни навичок, якими мають володіти кваліфіковані робітники підприємств.

Таким чином, інноваційна економіка обґрунтовано висуває нові вимоги до кваліфікованих робітників: високий рівень кваліфікації й професіоналізму, що є важливим чинником соціальної захищеності та професійного розвитку особистості; володіння знаннями, навичками й уміннями, а також такими професійно важливими якостями, які в науковій літературі дістали назву ключових кваліфікацій; професійна мобільність, зумовлена зміною видів трудової зайнятості населення у зв'язку з масовим виникненням малих і середніх підприємств різних форм власності, а також розвитком індивідуальної підприємницької діяльності; вміння легко адаптовуватися у мінливих життєвих ситуаціях, самостійно набувати необхідних знань і вміло застосовувати їх на практиці тощо. З огляду на це, важливо, аби кваліфіковані робітники уміли самостійно критично мислити, бачити труднощі реального світу, що виникають, і знаходити шляхи раціонального їх подолання, використовуючи сучасні технології; чітко усвідомлювати, де і яким чином набуті знання можуть бути застосовані; володіти здатністю генерувати нові ідеї, творчо мислити, грамотно працювати з інформацією; були комунікабельними, контактними у різних соціальних групах: уміти працювати спільно в різних сферах, запобігати конфліктним ситуаціям, або вміло виходити з них, працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Особливе значення надається умінням кваліфікованих робітників працювати на підприємствах, які функціонують у системі "аутсорсінгу". Йдеться про передачу деяких функцій організації зовнішнім виконавцям (аутсорсерам, субпідрядникам, висококваліфікованим працівникам сторонньої фірми) або відмову компанії від власного бізнес-процесу

і придбання послуг з реалізації цього ж бізнес-процесу в іншій, спеціалізованій організації. Для підприємств наукоємних галузей *аутсорсінг*, як слушно зазначає А. Жарінова, стає однією з ефективних форм промислової реструктуризації, окрім створення дочірних підприємств, що стало традиційним, на базі головного оформлення з малими підприємствами орендних відносин [3, с. 209–210]. Водночас дослідник науково обґрунтовує доцільність роботи підприємств в системі аутсорсінгу: відсутність у них власного дорогого устаткування (придбання якого недоцільне); сезонні коливання попиту на продукцію; висока динамічність інноваційних процесів, що виявляється в постійному оновленні його елементів (об'єктів досліджень, розробок і виробництва, технологій, схемних і конструктивних рішень, інформаційних потоків); високі транзакційні витрати; потреба в отриманні повної та достовірної інформації про новий напрям у найкоротші терміни.

Зауважимо, що аутсорсінг персоналу тільки починає використовуватися у лексиконі управлінської діяльності вітчизняних компаній, тоді як у США й Західній Європі він приносить аутсорсінговим компаніям дохід понад 60 млрд. доларів у рік. Аутсорсінг персоналу використовується за умови необхідності залучення робітників і фахівців зі сторони для виконання термінової роботи або тимчасових завдань. До переваг аутсорсінгу відносять залучення до роботи спеціалістів необхідної кваліфікації й кількості та на певний строк. Зацікавленість компаній в аутсорсінгу полягає в тому, що вони практично не збільшують витрати на компенсаційні пакети персоналу, а також можуть швидко і без додаткових коштів замінити працівника, якщо він за якихось причин не підходить.

Результати досліджень свідчать, що більше 1% зайнятих людей у Західній Європі й США входять до штату компаній, що спеціалізуються винятково на лізингові персоналу [8]. На відміну від країн Західної Європи й США, в Україні практично немає чисто лізингових компаній, які пропонують у лізинг спеціалістів із числа своїх штатних співробітників. За цих умов зростає значний попит на стандартизацію виробничої діяльності, зокрема, уніфікацію правил ділового документообі-

гу та адміністрування, бухгалтерського обліку й управління фінансами, всезагальний перехід до нової системи контролю якості тощо. Такий характер глобалізації потребує уніфікації й підготовки кадрів для глобальної економіки. Йдеться про формування загальносвітових освітніх мереж і світових потоків тих, хто навчається, до освітніх центрів, які в міжнародному просторі набувають специфічної спеціалізації.

У професійній підготовці кваліфікованих робітників важливе значення має також *коучинг* – один із провідних напрямів наставництва досвідчених фахівців над молодими з метою надання їм допомоги, щоб вони самостійно могли досягти певних результатів. Коучинг також розглядають як сукупність способів і прийомів впливу *коучера* (наставника) на працівника з метою виявлення та максимальної реалізації його потенціалу [1]. Коучинги бувають різних видів: зовнішній, внутрішній, усний, ілюстративний, комбінований, особистісний, інтернет-коучинг, професійно-діловий, виробничий, освітній, соціально-психологічний тощо. До основних етапів коучинга відносять: налагодження взаємовідносин між коучером і робітником з метою досягнення конкретної мети; визначення проміжних завдань: коучер спільно з робітником деталізує завдання на кожну конкретну зустріч, уточнює свої очікування від цієї зустрічі; вивчення ситуацій: на основі запитань, що ставляться робітнику, коучер прагне оцінити його відношення до них; робітник досліджує ситуацію і своє ставлення до них спільно з коучером; визначення внутрішніх і зовнішніх перепон на шляху до досягнення мети: коучер прагне зрозуміти, що заважає робітнику в досягненні мети і допомагає йому усвідомити ці перепони; аналіз потенційних можливостей для подолання перепон: коучер задає питання, використовує інші методи, що провокують робітника до пошуку рішень й подолання існуючих обмежень; коучер і робітник домовляються про те, що конкретно має бути розроблено до кожної їхньої зустрічі; кожна зустріч коучера і робітника розпочинається з аналізу: що зроблено, що вдалося, і що можна було зробити краще [7].

Визначення інтенсивності прояву певного виду коучингу на підприємстві, як зазначає Р. Бала, є необхідним для виявлення його

особливостей, переваг, недоліків, визначення найбільш або найменш розвинутого виду, та за результатами побудови профілю прийняття рішень про подальший розвиток підприємства в цілому, що, у свою чергу, дозволить підприємству: визначити пріоритетні напрями розвитку підприємства; забезпечити постійний, сталий розвиток підприємства; розробляти стратегії розвитку у відповідності до запланованих цілей розвитку; розробляти конкретні заходи та програми розвитку; покращити ефективність роботи персоналу та підприємства; застосовувати коучинг як новий стиль управління на підприємстві [1, с. 224].

Дослідження вчених різних країн світу підтверджують, що через досить короткий термін використання новітніх технологій на виробництві буде мати всезагальний характер, а, отже, кардинально зміняться виробничі процеси. Передбачається, що нові технології розширять спектр невиробничих видів діяльності, які приведуть до доместикації виробництва й різноманітної людської активності. З огляду на це функції робітників розширюватимуться: вони повинні будуть поєднувати в собі якості висококваліфікованих робітників й менеджерів, здатних спроектувати й забезпечити ресурсами трудовий процес, самостійно виконати роботу, постійно орієнтуючись на максимальне задоволення інтересів замовників. У зв'язку з цим важливого значення набуватиме безперервне підвищення кваліфікації робітничих кадрів. За цих умов параметри кваліфікації визначаються такими критеріями: кваліфікація робітників має широкий профіль і відповідає вимогам виробничих процесів конкретних технологій у виробництві та сфері послуг; кваліфікація підвищується відповідно до розвитку техніки і технологій; робітники на реальному робочому місці володіють необхідним комплексом знань у сфері менеджменту, соціальної психології, колективної співпраці тощо; робітники готові до змін та інновацій [2, с. 17].

Значній частині робітників необхідно буде збільшувати кількість своїх навичок, підвищувати їх якість. Окрім чисто технічних навичок, все більшого значення набуватимуть додаткові знання й навички соціальної взаємодії, у тому числі – здатність ефективно вступати у контакт і спілкуватися з іншими

людьми, досягати взаємної згоди, надавати допомогу тощо. Аналіз потреб професійних навичок в Європі до 2020 року свідчить, що, наприклад, для 27 країн Європейського Союзу, у тому числі Норвегії й Швейцарії, можливості для працевлаштування будуть включати приблизно 80 млн. робочих місць, із яких майже 7 млн. будуть складати нові робочі місця. Більшість змін у зайнятості стосуватиметься професій, які потребуватимуть високої кваліфікації. Протягом 10 років частка зайнятих на таких робочих місцях збільшиться з 29% до 35%. При цьому професії, що передбачають середню кваліфікацію, будуть складати половину усіх робочих місць, а частка малокваліфікованих професій скоротиться з 21% до 15% [5].

Соціально-економічний розвиток країн певною мірою залежить від чисельності працюючих, а, найголовніше, від продуктивності їх праці. Відомо, що збільшення кількості навчальних днів на 1% призводить до зростання продуктивності, причому, за рахунок професійного навчання забезпечується близько 16% загального зростання продуктивності. Серед найбільш дефіцитних якостей, якими мають володіти сучасні кваліфіковані робітники, є управлінські й комунікаційні навички, навички розв'язання виробничих проблем, роботи в команді, професійні навички з інформаційно-телекомунікаційних технологій, навички, пов'язані з безпекою праці тощо. Зокрема, у Великобританії роботодавці виділяють в якості ключових трудових навичок: здатність до комунікації, вміння будувати взаємовідносини з клієнтами, вміння працювати в колективі й вирішувати проблеми, а також грамотність, вміння рахувати, загальні навички в галузі інформації та технологій, яких не вистачає багатьом особам, зайнятим пошуком роботи, що є перепорою набору персоналу або слугує причиною зниження потенційної продуктивності підприємств [6, с. 25]. Формуванню цих навичок значну увагу надає також і більшість підприємств України (91%). Для цього вони передбачають у своїх бюджетах відповідні кошти. Водночас, доречно підвищувати якість професійного навчання робітників ще до прийому їх на роботу, розширювати можливості підвищення кваліфікації у поєднанні із заходами активної політики у сфері ринку праці.

У цьому процесі враховуються чинники, що впливають на прийняття рішень щодо добору необхідної кваліфікації персоналу: наявність досвіду роботи в даній сфері (69%), відповідна освіта (31%), рекомендації (29%), наявність додаткових сертифікатів (21%).

Для визначення навичок, яких не вистачає конкретним категоріям робітників, інженерно-технічний персонал підприємств оцінює їхню кваліфікацію, а також результати впливу заходів із навчання та розвитку на ефективність діяльності, в якій вони беруть участь. З цією метою на підприємствах для робітників проводяться вступні інструктажі й тренінги з техніки безпеки та надання першої допомоги; навчання, пов'язане з професійною діяльністю.

Водночас кваліфіковані робітники мають розуміти, що навіть високий рівень знань, отриманих сьогодні, не гарантує їм у майбутньому відповідність вимогам обраної спеціалізації. На сучасному етапі від робітничих кадрів також очікують наявності умінь адаптовуватися до умов міжнародного ринку праці, бути готовими творчо реалізовувати себе в професійній діяльності й особистому житті. У зв'язку з цим важливе значення має запровадження в Україні Національної рамки кваліфікацій, яка відповідатиме інтересам підприємств і працівників, оскільки сприятиме навчанню персоналу протягом усього життя, допомагатиме підприємствам досягати узгодження попиту на робітників конкретної кваліфікації з їх пропозицією, а окремим громадянам – у виборі професії та побудові кар'єри. Національна рамка кваліфікацій відбиває універсальні стандарти професійної компетентності з урахуванням галузевої спрямованості й необхідної для економіки кваліфікації транспарентну систему оцінювання отриманої кваліфікації і рівня компетентності незалежно від того, коли і де вони були отримані (в рамках формального чи неформального досвіду, або за рахунок навчання без відриву від виробництва).

У ширшому розумінні, Національна рамка кваліфікацій – це інструмент розроблення, класифікації та визнання наявних професійних знань, навичок і компетентностей у діапазонах встановлених рівнів. Вона являє собою певну схему структурування існуючих

і нових кваліфікацій, освоєння яких визначається результатами навчання з чітким окресленням того, що працівник має знати та вміти робити. У Національній рамці кваліфікацій порівнюються різні рівні кваліфікацій і надається схема переходу від нижчого до вищого рівня: вертикально (підвищення кваліфікації за відповідною професією) та горизонтально (оволодіння суміжними професіями).

Створення Національної рамки кваліфікацій потребує науково обґрунтованої й уваженої державної політики. Найважливішим кроком розроблення державної політики є формування чіткого уявлення про цілі та завдання, яких необхідно досягти. По-перше, сприяння навчанню протягом усього життя, яке зумовлює необхідність: створення і розвиток державної системи визнання і верифікації отриманих кваліфікацій, в тому числі, шляхом неформального навчання; удосконалення доступу до професійної освіти і навчання; підвищення мотивації участі в процесах професійної освіти і навчання; розвиток процесів професійного зростання, підвищення професійної та соціальної мобільності робітників; удосконалення системи перенесення кредитів; розширення сфери визнання раніше отриманих знань і навичок; визнання раніше здобутої освіти з метою отримання документа, який засвідчує набуту кваліфікацію тощо. По-друге, забезпечення якості професійної освіти і навчання та визнання її результатів, що передбачає: відповідність спектру кваліфікацій сучасним соціальним і економічним потребам держави; створення і впровадження професійних і освітніх стандартів; відповідність кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення професійних навчальних закладів вимогам державних стандартів якості; міжнародне визнання національних кваліфікацій тощо.

Запровадження Національної рамки кваліфікацій передбачає створення професійних стандартів нового покоління, які являють собою мінімально необхідні вимоги до кваліфікації робітників з урахуванням продуктивності та якості їхньої роботи у визначеній галузі. Професійні стандарти включають в себе найменування посад, відповідні їм кваліфікаційні та освітні рівні, перелік конкретних обов'язків, виконання яких дозволить робіт-

никам здійснювати трудові функції в межах своєї компетентності. Створенню професійних стандартів передують ґрунтовний аналіз вітчизняного ринку праці з метою визначення переліку затребуваних, малозатребуваних і незатребуваних професій (видів робіт), трудових операцій з кожної сфери професійної діяльності, встановлення відповідності рівнів кваліфікації затребуваних професій потребам сфери виробництва (послуг), а також оцінювання ступеня значущості професійних і ключових компетентностей.

Зазначимо, що професійні стандарти розробляються сферою праці. Саме тому роботодавці є головними у їх створенні, адже мають бути впевнені в тому, що затребувані ними професійні й ключові компетентності, а також соціально-значущі й професійно важливі якості працівників увійшли в цілі професійних і освітніх стандартів, в навчальні плани і програми. Це досягається у процесі освітнього маркетингу й аналізу ринку праці, за результатами яких формуються еталонні моделі випускників, що, насамперед, виконують роль зразка, мірила якості професійної освіти. Під ними розуміють здатність результатів діяльності задовольнити запити і потреби особистості, суспільства, держави, економіки й конкретного виробництва. В економічно розвинених країнах на основі професійних стандартів створюються системи сертифікації персоналу для оцінювання рівня компетентності. Професійні стандарти, засновані на компетентнісному підході, встановлюються для всіх працюючих у межах професійного поля, підлягають постійному моніторингу й оновленню, відповідно до змін у змісті трудової діяльності робітників з конкретної професії, а також є основою для створення Державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління.

Висновок: відтак, за достатнього запасу теоретичних знань, отриманих у навчальному закладі, варіант навчання на робочому місці кращий, ніж на різних спеціальних курсах, оскільки дозволяє входити в роботу відразу ж, у процесі її виконання, вимагає менших затрат, забезпечує зв'язок з практикою. Однак, таке навчання вимагає ретельного відбору інструкторів, їхньої близькості з тими, кого навчають, за соціальним станом й особистими

якостями. Необхідною умовою ефективної діяльності кваліфікованих робітників є наявність стійкої мотивації до особистісного професійного розвитку як у напрямі оволодіння новими знаннями, додатковими трудовими навичками, так і з метою матеріального стимулювання. З іншого боку, професійне навчання кваліфікованих робітників впливає на зростання відповідальності за якість трудових дій і функцій з урахуванням вимог галузевих стандартів. Це, у свою чергу, впливає на зростання ефективності діяльності підприємств, досягнення належного економічного ефекту. Саме тому під час професійного навчання кваліфікованих робітників доцільно забезпечувати позитивний морально-психологічний клімат, що, у свою чергу, є важливою умовою підвищення мотивації до оволодіння новою

технологічною інформацією з метою вдосконалення методів діяльності на робочому місці. Водночас, критика і вимоги майстра або викладача до результатів навчання робітників мають бути конструктивними й такими, щоб носили не оціночний характер, а навпаки – рекомендаційний, без приниження гідності людини. Саме тому професійне навчання кваліфікованих робітників в умовах інноваційно активних підприємств має ґрунтуватися на реалізації програм підготовки та підвищення їхньої кваліфікації з метою розширення меж професійної компетентності й мобільності, підвищення продуктивної праці й заробітної плати, зростання економічних показників підприємств, а також повноцінного саморозвитку й самореалізації в обраному виді трудової діяльності.

Література

1. Бала Р.Д. Функціональне та змістове значення коучингу на підприємстві / Р. Д. Бала // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – Львів : РВВНЛТУУ, 2010. – Вип. 10. – 360 с.
2. Взаємодія ринку праці та професійно-технічної освіти. Механізми створення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій : зб. мат., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту "Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні". – К., 2009. – 276 с.
3. Жарінова А.Г. Модель оцінки доцільності аутсорсингу знань у процесі розвитку персоналу / А. Г. Жарінова // Формування ринкових відносин в Україні. – № 9 (124). – 2011. – С. 209–213.
4. Иванова В.В. Модель организации информационного обеспечения экономики, основанной на знаниях // Экономика і прогнозування. – № 3. – 2011. – С. 25–42.
5. Квалифицированная рабочая сила – основа для интенсивного, устойчивого и сбалансированного экономического роста: международное бюро труда. – Женева : МОТ, 2010. – 70 с.
6. Профессиональные навыки, способствующие росту производительности, занятости и развитию: международная конференция труда, 97-я сессия. – Женева : МОТ, 2008. – 182 с.
7. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства: [учебн. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Психология»] / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М. : Академия, 2003. – 476 с.
8. Promotion [електронний ресурс] Аутсорсинг персоналу, временный персонал, лизинг персонала – Режим доступу до документа: <http://promote.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=9&lang=ru>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Валентина Радкевич

Проблемы профессионального обучения квалифицированных рабочих для потребностей инновационной экономики

В статье обосновываются современные требования к квалификации и профессионально важным качествам квалифицированных рабочих, которые работают и учатся в условиях инновационно-активных предприятий. Изложены особенности деятельности квалифицированных рабочих на предприятиях, которые функционируют в системе "аутсорсинга" и "коучинга", доместикации.

Ключевые слова: инновационная экономика, высококвалифицированные рабочие, аутсорсинг, коучинг, Национальная рамка квалификаций, профессиональные стандарты.

Valentyna Radkevych

Problems of skilled workers' vocational training for the needs of innovation economy

The article grounds modern standards concerning qualification and professional skills of experienced labours who work and study in conditions of innovation enterprises. Peculiarities of enterprise activity of skilled workers that function in a system of "outsourcing" and "coaching", domestication etc. are shown.

Key words: innovation economy, highly qualified workers, outsourcing, coaching, National qualification framework, qualification standards.

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

УДК 37. 032: 37. 048. 4

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ

Валентина Лозовецька,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті висвітлено методологічні підходи до визначення форм підтримки та допомоги особистості у професійному самовизначенні. Акцентовано увагу на тому, що професійне самовизначення особистості має передбачати можливість вільного професійного вибору за умови ефективного саморозвитку особистості на всіх життєвих етапах із наданням відповідної допомоги щодо адекватного й усвідомленого сприйняття соціально-економічних змін, сприйняття цілей та мотивів професійної діяльності, можливості подальшого кар'єрного зростання.

Ключові слова: особистість, професійна діяльність, професійний саморозвиток, професійне самовизначення, психологічна допомога.

Сучасний ринок праці потребує формування адекватної професійно-орієнтаційної системи, її відповідності соціально-економічним вимогам і потребам, розробки нових форм психолого-педагогічної підтримки особистості у виборі професії та її професійному самовизначенні. Розвиток ринкової економіки зумовив необхідність професійної мобільності та конкурентоспроможності працівників. Ці зміни неминуче породили проблеми щодо професійного самовизначення та саморозвитку особистості. Суттєвим у цьому

є зміст, опис та аналіз професійної діяльності в тій чи іншій галузі, вимоги до професійно-значущих якостей та поведінки людини з початку формування професійних намірів і впродовж подальшого професійного саморозвитку. Вхідження працівників в ринкову економіку ставить гостру проблему їх професійної придатності, рівня професійної компетентності, конкурентоспроможності й професіоналізму, що потребує побудови відповідних моделей професійної діяльності, особистісних і професійних якостей фахівця. Світ професій

дуже рухливий: одні професії відходять у минуле, інші з'являються. Ринок праці характеризується розмаїтістю професій і спеціальностей. Самостійно встановити рівень своєї відповідності до тієї чи іншої групи професій, обрати сферу економічної діяльності неможливо без надання особистості відповідної допомоги у її професійній орієнтації у контексті професійного самовизначення в умовах ринкового середовища. Перераховані вище проблеми лежать у площині взаємодії особистості та професії. Реалізується цей складний процес на тлі соціально-економічного життя суспільства [2].

У зв'язку з цим, метою статті є обґрунтування методологічних підходів до визначення форм підтримки особистості майбутнього фахівця у професійному самовизначенні.

Професійна орієнтація являє собою обґрунтовану систему соціально-економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних, виробничо-технічних заходів, спрямованих на надання допомоги учням та молоді у професійному самовизначенні. Правильно обрана професія має відповідати інтересам і схильностям людини та знаходитися у повній гармонії з покликанням. У такому випадку професія приносить радість і задоволення.

У житті кожної людини професійна діяльність займає важливе місце. З перших кроків дитини батьки замислюються про її майбутнє, уважно стежать за інтересами і схильностями своєї дитини, намагаючись визначити її професійну долю. Навчання в школі виявляє вибіркоче ставлення школяра до різних навчальних предметів; в окремих дітей дуже рано проявляється інтерес до деяких з них та схильність до певного виду діяльності: образотворчої, музичної, конструктивної тощо.

Перед багатьма випускниками шкіл стоїть проблема вибору шляху підготовки до майбутньої професії. Часто професійний навчальний заклад вибирається випадково. Частина випускників шкіл відразу влаштовується на роботу, не маючи спеціальної підготовки і значних професійних перспектив. Пошук свого місця у світі професій в ранній юності набуває особливого сенсу. Для молодих людей, які вступили до професійного навчального закладу, проблема вибору професії теж остаточно не вирішена: частина з них розчарову-

ється у правильності свого вибору вже на першому році навчання, інші – на початку самостійної професійної діяльності або – після 3–5 років роботи за професією.

Частина молоді після закінчення професійної школи (початкової, середньої, вищої) не зможе знайти роботу за набутою професією і поповнить ряди безробітних. Значить, питання вибору професії знову стане для них актуальним. Психічна напруженість, тривожність, занепокоєння, невпевненість у майбутньому стануть стимулювати пошук себе у світі праці.

Переважає більшість молодих людей замислюється над вибором професії в контексті можливості подальшого працевлаштування. Крім того, існує також проблема професійної відповідності. Для визначення відповідності індивідуально-психологічних особливостей людини і рівня її професійної підготовленості вимогам професії із низки спеціальностей проводиться професійний відбір. Однак, його здійснення породжує безліч нових проблем щодо встановлення нормативних характеристик професії, визначення психологічних властивостей та якостей, необхідних для виконання того чи іншого виду діяльності, добору засобів діагностики професійно значущих якостей людини. Варто наголосити, що результати соціологічних і психологічних обстежень свідчать про те, що більшості властиві суттєві труднощі, пов'язані з професійним самовизначенням. Виникає потреба у підтримці й допомозі на початку професійного становлення щодо вибору сучасних професій, кваліфікованих порад.

Отже, визначення відповідних підходів до професійної орієнтації особистості, розробка певних видів психолого-педагогічної допомоги в оволодінні сучасними професійними цінностями є актуальними науковими завданнями.

Ця складна соціально-психологічна проблема потребує нагального психолого-педагогічного дослідження, розробки відповідних методологічних підходів до професійного самовизначення сучасної особистості.

У створення теоретичних передумов дослідження вказаної проблеми суттєвий внесок зробили такі українські вчені, як: Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, Є.В. Єгорова, І.А. Зязюн,

Д.О. Закатнов, О.М. Ігнатович, З.Г. Кісарчук, О.В. Киричук, Г.С. Костюк, О.І. Кульчицька, Н.І. Литвинова, В.Т. Лозовецька, С.Д. Максименко, І.П. Маноха, О.В. Мельник, В.Ф. Моргун, Н.Г. Ничкало, О.М. Отич, В.Г. Панок, П.С. Перепелиця, Н.А. Побірченко, Е.О. Помиткін, В.О. Радкевич, В.В. Рибалка, О.Є. Самойлов, В.В. Синявський, В.А. Семиченко, Л.О. Хомич, Б.О. Федоришин та ін.

Що ж до практичної сторони справи, то у країнах Західної та Центральної Європи, у США та Японії вже багато десятиліть працюють над проблемами, пов'язаними із розробкою форм психологічної допомоги особистості у її професійному самовизначенні в сучасних умовах праці. У цих країнах розроблені спеціальні програми психологічної підтримки особистості в системі безперервної професійної освіти та соціального захисту з метою ефективної адаптації до нових умов праці та постійного професійного зростання. Професійна орієнтація сучасної особистості розглядається як система, що постійно перебуває під впливом чинників зовнішнього середовища, інакше кажучи, під впливом соціально-економічних чинників, що обумовлюють відповідний вид економічної діяльності. Система профорієнтації передбачає формування відповідної системи професійних цінностей з урахуванням особистісних нахилів та здібностей людини, її вибіркового ставлення до професій у контексті сучасних соціально-економічних вимог і потреб. Професійну орієнтацію розглядають як процес реалізації професійних інтересів та вподобань особистості у період її професійного становлення, починаючи зі школи, із подальшим професійним саморозвитком у професійних навчальних закладах і трудових колективах.

Аналізуючи викладене, можна стверджувати, що філософською основою системи професійного супроводу має бути концепція вільного професійного вибору за умови ефективного саморозвитку особистості на всіх життєвих етапах. Причому, початковим положенням формування теоретичних основ відповідного психологічного супроводу є особистісно-орієнтований підхід, у логіці якого розвиток розглядається як вибір і освоєння суб'єктом тих чи інших інновацій, напрямів професійного становлення. Природно, що

кожна ситуація вибору породжує наявність багаточисельності варіантів їх розв'язань, опосередкованих соціально-економічними умовами. Форми підтримки особистості у професійному самовизначенні можуть трактуватися в контексті надання допомоги суб'єктові у формуванні орієнтаційного поля професійного розвитку, відповідальність за дії якого несе сама особистість. Найважливішим положенням даного підходу виступає пріоритет опори на внутрішній потенціал суб'єкта, отже, на його право самостійно здійснювати вибір і нести за нього відповідальність. Проте декларація цього права ще не є його гарантією. Для здійснення права вільного вибору альтернатив професійного становлення необхідно навчити людину самостійно здійснювати вибір, надати їй допомогу у виясненні суті проблемної ситуації, розробці плану власних дій. Варто наголосити, що суттєвим у виборі суб'єктом професії є надання йому психологічної допомоги, за умови посилення навчально-професійної мотивації, впровадження інноваційних технологій навчання та варіативного змісту профосвіти й самоактуалізації особистості. Психолого-педагогічна допомога потрібна в подальшому і при пошуку місця роботи, працевлаштуванні, прийнятті кваліфікаційних вимог та посадових обов'язків, освоєнні нової соціально-професійної ролі.

Суттєву роль у професійному самовизначенні особистості в умовах ринкового середовища відіграє рівень її економічної культури щодо усвідомленості професійної діяльності в умовах ринкового середовища та готовності до підприємницької діяльності. Під формуванням економічної культури розуміється вироблення уявлення про економічні закономірності розвитку суспільства, виховання на цій основі таких якостей особистості, які необхідні їй у виробничо-економічній діяльності. Формування економічної культури нерозривно пов'язане із підготовкою до праці як однієї із необхідних умов становлення громадянської позиції особистості. У цілісному педагогічному процесі вирішується ряд завдань формування економічної культури школярів. Найважливішими з них є: формування в учнів економічного мислення; виховання якостей характеру дбайливого господаря-громадянина (ощадливості, практичності,

хазайновитості); оволодіння елементарними навичками економічного аналізу, звичками економії та ощадливості. Зазначені завдання можуть бути вирішені у процесі формування економічних знань про працю та виробництво, про відносини власності, підприємництва, комерціалізації тощо; умінь і навичок із організаційно-економічної діяльності. Економічна культура формується у процесі вивчення практично всіх навчальних предметів. Але особливо можливості для розвитку економічної культури особистості, як це показано в дослідженнях Ю.К. Васильєва, В.К. Розова, П.А. Шемякіна та ін. є у дисциплінах економічного спрямування. У навчальних курсах цих дисциплін міститься арсенал економічних знань і можливостей організації економічної діяльності учнів. Основною метою таких курсів є формування практики політехнічної освіти, суспільно корисної і продуктивної праці впорядкування, оновлення та систематизації економічних знань та вмінь, розширення сфери економічної діяльності в нових соціально-економічних умовах. У системі формування економічної культури використовуються різноманітні форми і методи: бесіда, розповідь, лекція, вирішення виробничих завдань, екскурсії. Важлива роль приділяється ігровим формам проведення занять і творчим роботам у навчальній та пізнавальній діяльності (ділові ігри, виконання економічних розрахунків, визначення економічної ефективності трудової діяльності, винаходів тощо).

Економічне виховання учнів збагачує цілісний педагогічний процес, надає йому предметно-життєвої, особистісно-орієнтованої спрямованості тощо.

Суттєву роль у професійному самовизначенні особистості в сучасних соціально-економічних умовах можуть відігравати різні форми співпраці з працедавцями.

На думку більшості західних соціологів і економістів, це може бути організація певних ознайомчих курсів щодо вивчення сучасних професій, тренінгів відносно розвитку підприємництва як найбільш ефективного чинника професійного становлення особистості. Зарубіжний досвід свідчить, що найпопулярнішими програмами є: "Розвиток малого підприємництва", "Розробка і впровадження свого бізнес-плану", "Психологічна допомога

особистості у професійному самовизначенні". Ці програми, як правило, передбачають:

- дослідження психологічних особливостей особистості;
- розробку методик психологічної допомоги щодо ознайомлення із засадами ринкової економіки;
- оволодіння психотехнікою ділового спілкування;
- практичне використання психологічних закономірностей у співпраці з людьми;
- тренінгові заняття, що передбачають надання допомоги у виборі професії, інтенсифікацію в оволодінні потрібними вміннями й навиками;
- спеціальні заняття як засіб у формуванні певних установок на конкретну взаємодію у процесі потенційно-конфліктної складної ситуації; у ході таких занять більш активно здійснюється формування здатності до аналізу власного психологічного стану, організації і оптимізації колективної взаємодії, установок на співробітництво;
- розвиток вольових якостей, навичок саморегуляції, що передбачає побудову відповідних тренінгів із застосуванням психолого-педагогічних технологій [7; 8].

Умови організації та результат професійного підприємництва детерміновані творчим потенціалом особистості. Психологічні основи організації продуктивної професійної діяльності в умовах ринкової економіки потребують розкриття психологічних особливостей ринкових взаємовідносин, обґрунтування вибору професійного середовища у різних сферах діяльності.

Важливим є орієнтація особистості на якісно нові перспективні моделі життєвої й професійної діяльності, відповідно до потреб ринку, причому, одним із видів продуктивної праці в сучасних умовах життєдіяльності людини є підприємництво. Оволодіння підприємництвом потребує організації ранньої соціалізації й ідентифікації особистості.

Н.А. Побірченко [3; 4] вважає, що найважливішими сторонами підготовки особистості до підприємництва є: самостійна постановка навчальної задачі і вибір способу її розв'язання; мотивація й мобілізація вольових зусиль у досягненні результатів діяльності; самоконтроль і самооцінка власної діяльності;

схильність до розвитку, знижена тривожність; інтелектуальна працездатність із виявами творчості й розумових здібностей.

Ще одна властивість, якою характеризується особистість підприємця чи людини, яка прагне оволодіти підприємництвом і досягти високих результатів, – це величезна завзятість у сфері власних інтересів, зосередженість на досягненні мети. Наполегливість може проявлятися у різних формах: по-перше, це довготривала безперервна праця над завданням; по-друге, це поновлення призупиненої праці над ним чи чергова спроба розв'язати раніше нерозв'язане; по-третє, це довготривале намагання реалізувати поставлену мету та цілі, здатність до планування перспективи діяльності.

На думку Н.А. Побірченко, основним психологічним джерелом ефективної праці є: висока мотивація діяльності; зміст і форма організації навчання, відпочинку і праці, спрямовані на формування вмінь партнерства й кооперації; творчий характер спільної діяльності; заохочення та перспектива зростання в навчанні і праці. Досліджуючи психологічні характеристики особистості підприємця, автор зазначає, що найважливішим є створення мотивації до успіху як головної передумови адекватної реалізації умінь та здібностей особистості, розвитку впевненості в собі, у своїх можливостях. Допустима навіть розумна самовпевненість, тобто віра що ти можеш зробити те, що не кожен зможе. Підприємцеві має бути притаманна реальна (адекватна) або завищена самооцінка, низька тривожність, здатність вирішувати у нестандартних ситуаціях, володіти критичним мисленням, його має відрізняти тенденція до розумного ризику. Тим паче, що людина з вираженим мотивом досягнення успіху спроможна реально оцінювати не лише свої можливості, але й адекватно оцінювати ситуацію і шанси на успіх. Така людина вміє вибирати реальну мету, адекватно реагувати на невдачу. Завдяки цьому підприємець може проявити більшу завзятість при стиканні з перешкодою, для нього властива тенденція до підвищення активності після невдач. Успішним підприємцям властиві намагання до підвищення власних можливостей. Тому вони отримують задоволення від розв'язання цікавих задач, вони

прагнуть досягти оригінальних, унікальних результатів і способів виконання, прагнуть до покращення, удосконалення своєї діяльності. Це виражається у своєрідному змаганні з самим собою. При цьому їх вирізняє реальна оцінка своїх результатів. Для них важливіший сам процес розв'язування задачі та кінцевий результат діяльності, ніж оцінка цієї діяльності. Зовнішня стимуляція і винагорода за успіх (оцінка, гроші) не є безпосереднім мотивом підприємницької діяльності, а сприймаються як зовнішні символи успішності. У тому випадку, коли внутрішній інтерес достатньо високий, вони можуть навіть знизити ефективність роботи. Очікування успіху, передчуття задоволення успіхом, внутрішній інтерес до роботи, потяг до виконання і досягнення мети – ось дійсні мотиви поведінки у діяльності людей з підприємницькими здібностями.

Побірченко Н.А. зазначає, що логіка успішного (правильного) вибору професійного середовища потребує:

- оцінки власних здібностей та можливостей на основі визначення свого типу особистості (перелік властивостей типу особистості доцільно здійснювати за методикою ТАРТ (за Тігером));
- оптимальної взаємодії з оточенням;
- відповідної поінформованості щодо професійної діяльності в ринковому середовищі;
- самостійності у прийнятті професійних рішень;
- обґрунтованого вибору професій;
- коригування вибору місця роботи і виду професійної діяльності здійснювати залежно від психологічного типу особистості [5].

Аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що система професійної орієнтації особистості має включати систему регулюючих засобів щодо надання відповідної допомоги у подоланні проблемних ситуацій і труднощів, пов'язаних із вибором професії. Система професійної орієнтації має забезпечити відповідні психолого-педагогічні умови професійного самовизначення особистості.

Ученими доведено, що психологічна допомога у професійному самовизначенні може здійснюватися двома способами: шляхом індивідуальної роботи і через роботу в групах. При індивідуальній роботі взаємодія

орієнтована перш за все на самосвідомість індивіда; використовуються психо-технології на усвідомленій основі: бесіда, інтерв'ю, діагностика, психобіографія тощо. При груповій роботі значно велику роль відіграють процеси ідентифікації емоційного сприйняття та навіювання. До групових форм консультативної взаємодії відносяться профорієнтаційні ігри, тренінги, психологічні практикуми тощо. У виборі професії варто враховувати те, що професія є формою соціалізації та розвитку соціальної ідентичності людини, а тому зміна соціально-економічних вимог до професійної діяльності зумовлює потребу утворення нових психологічних властивостей і якостей особистості, кардинальної перебудови психологічної структури особистості, її адекватності сучасним вимогам і потребам. Сталі події у житті кожної людини змінюють траєкторію професійного розвитку (наприклад, вступ до професійного навчального закладу і його закінчення, працевлаштування, підвищення на посаді тощо). Поряд з цими подіями виникають нетипові (припинення навчання у професійній школі, втрата працездатності, вимушене звільнення тощо). Виникнення цих подій може мати випадковий або соціально обумовлений характер, а в окремих випадках ініціюється самою людиною. Часто нетипові події стають професійно небажаними інцидентами, супроводжуються психічною напруженістю і неузгодженістю професійної свідомості. Широкого застосування у цьому набула професійна консультація, спрямована на ознайомлення учнівської молоді із вимогами і потребами ринку праці щодо конкурентоздатних професій, відповідних ринкових професійних цінностей особистості. Виходячи з цього, професійну консультацію можна визначати як систему психологічного вивчення особистості з метою надання її обґрунтованих порад щодо оптимальних для неї напрямів і засобів професійного самовизначення й самореалізації. Причому, у центрі професійної консультації є особистість у всій складності її психологічної структури, з індивідуальними особливостями прояву її психічних функцій, з її потребами, інтересами, із сформованою (за допомогою профінформаційної роботи) профорієнтаційною позицією. У процесі профконсультації особистість отримує допомогу, що дозволяє їй

уточнити свою профорієнтаційну позицію, спрямувати її на реальні для неї перспективи і засоби професійного самовизначення та подальшого професійного саморозвитку. Здійснюється відкрите для особистості проектування її психологічної структури на різні сфери професійної діяльності.

Важливими питаннями системи професійної консультації є розробка і використання методик профконсультаційної психодіагностики. До таких методик мають бути пред'явлені певні вимоги методологічного характеру. По-перше, психодіагностичні методики професійної консультації, спрямовані на виявлення й оцінку індивідуальних особливостей прояву психічних функцій, повинні бути позбавлені впливу знань, інтелектуальних і моторних вмінь та навичок досліджуваного на результативність тестування. По-друге, психодіагностична методика повинна бути гостро спрямованою на виявлення й оцінку саме тієї функції, яка підлягає виявленню, з максимально можливим виключенням інших, супутніх функцій. По-третє, будь-яка профконсультаційна психодіагностична методика за складністю своєї робочої частини має бути доступною для кожного учня, що досліджується за її допомогою. По-четверте, широкий статистичний матеріал показників тестування за такими методиками має відповідати закономірності нормального розподілу величин. По-п'яте, методика має забезпечувати надійне виявлення й оцінку досліджуваної психічної функції; про це свідчить висока позитивна кореляція освоєного (першого) і контрольного (другого) тестування особистості учня. По-шосте, оцінні показники методики повинні цілком виключати будь-яку можливість впливу на них суб'єктивної оцінки з боку профконсультанта, вони мають бути незалежними від його інтуїтивних й інших уявлень та ставлень до досліджуваної особистості. Нарешті, по-сьоме, психодіагностичні методики повинні бути позбавлені прямої імітації реальної професійної діяльності.

Із спеціальних профконсультаційних методик можна успішно використати ті, що розроблені Є.О. Климовим, а також групу анкетних методик, розроблених Б.О. Федоришиним [2; 6]. Йдеться про методики виявлення й оцінки загальних інтересів особистос-

ті (навчальних, побутових, спортивних, педагогічних тощо), професійних інтересів, професійної спрямованості й професійних намірів, комунікативних та організаторських нахилів. Причому, ставлення, інтереси, професійні наміри, а також здібності й потреби – це той мінімум психологічних утворень особистості, що складає її професійний нахил і має бути виявлений та оцінений у системі шкільної профконсультаційної роботи з використанням доступних учителю методів. Виявлені в процесі професійної консультації нахили є важливою науково обґрунтованою підставою професійного самовизначення сучасної особистості.

Висновок: аналізуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що на етапі професійно-

го самовизначення важливим є усвідомлення можливості вільного самостійного вибору, подальшого розвитку професіоналізму особистості у відповідності до реалізації її особистісного і професійного потенціалу в подальшому кар'єрному зростанні. Суттєвим у цьому є надання відповідної допомоги особистості на засадах, перш за все, забезпечення взаємовідповідності індивідуально-психологічних особливостей особистості, застосування особистісно-орієнтованого підходу визначення професійних цілей і пріоритетів щодо подальшого професійного саморозвитку, надання відповідних форм підтримки особистості у її професійному самовизначенні та самореалізації.

Література

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону. – Изд-во "Феникс". – 1996. – № 3. – 509 с.
2. Лозовецька В.Т. Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості / В. Т. Лозовецька // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України : зб. наук. праць / [гол. ред. В. О. Радкевич]. – К. : ППТО НАПН України, 2011. – № 1. – С. 33–39.
3. Побірченко Н.А. Психология подготовки учнівської молоді до оволодіння професіями бізнесу : метод. посіб. для ПТНЗ з економ. навчанням / Н. А. Побірченко. – К., 1997. – 77 с.
4. Побірченко Н.А. Психологічні чинники соціалізації майбутніх робітників : [Зв'язок між особистісним зростанням і формуванням готовності молоді до проф. праці] / Н. А. Побірченко / Проф.-техн. освіта. – 1999. – № 2. – С. 40–42.
5. Побірченк, Н.А. Профорієнтаційна установка учнівської молоді на вибір професій ринкової економіки / Н. А. Побірченко // Акт. проблеми психології. Т. 5. Психофізіологія. Психологія праці. Експерим. психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2007. – Вип. 6. – С. 263–269.
6. Федоришин Б.О. Формування в учнів впевненості в процесі вибору професії : [проф. інформація та проф. консультація учнів. молоді] / Б. О. Федоришин // Сучас. інформ. технології та інновац. методики навчання в підготов. фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського [та ін.]. – К. ; Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 141–144.
7. Poradnictwo zawodowe na świecie. Refleksje ze Światowej Konferencji Poradnictwa Zawodowego Warszawa 2002. Zeszyt informacyjno-metodyczny doradcy zawodowego 24. Wydawca Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej. Departament Rynku Pracy, Warszawa 2003. – S. 5–9.
8. Studzińska E. Wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce. – Warszawa, 2005, publikacja sfinansowana ze środków rządowego programu "Pierwsza praca". – S. 17–45.

Валентина Лозовецкая

Методологические подходы к определению форм поддержки личности в профессиональном самоопределении

В статье освещены методологические подходы к определению форм поддержки и помощи личности в профессиональном самоопределении. Акцентируется внимание на том, что профессиональное самоопределение личности должно предусматривать возможность свободного профессионального выбора при условии эффективного саморазвития личности на всех жизненных этапах с предоставлением соответствующей помощи относительно адекватного восприятия социально-экономических изменений, осознанного восприятия целей и мотивов профессиональной деятельности, возможности дальнейшего карьерного роста.

Ключевые слова: личность, профессиональная деятельность, профессиональное саморазвитие, профессиональное самоопределение, психологическая помощь.

Розділ I. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників

Valentyna Lozovetska

Methodological approaches to finding individual forms of support for professional self-determination

This article presents a methodological approach to determining the forms of support and assistance to the person in professional self-determination. Attention is drawn to the fact that professional self-identity should include the possibility of free choice of a profession with effective self-development at all stages of life with the provision of appropriate care with respect to adequate perception of the socio-economic change, conscious perception of the goals and motives of professional activities, opportunities for further career growth.

Key words: *personality, occupation, professional self-development, professional self-determination, psychological help.*

Нагороди

Вітаємо з науковими досягненнями!

Радкевич Валентину Олександрівну	доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор ІПТО НАПН України	Почесне звання "Заслужений працівник освіти України"	за вагомий внесок в організацію науково-дослідної роботи з проблем теорії і практики професійно-технічної освіти
Свистун Валентину Іванівну	завідувач лабораторії управління професійно-технічною освітою	медаль «Ушинський К.Д.»	за вагомий особистий внесок в організацію наукових досліджень з проблем теорії і методики професійної освіти та з нагоди 20-річчя НАПН України
Лузана Петра Григорівна	головний науковий співробітник лабораторії методик професійної освіти і навчання	медаль «Ушинський К.Д.»	за вагомий особистий внесок в організацію наукових досліджень з проблем теорії і методики професійної освіти та з нагоди 20-річчя НАПН України
Карп'юк Марію Денисівну	старший науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання	Почесна грамота НАПН України	за вагомий внесок в організацію науково-дослідної роботи з проблем професійної орієнтації учнівської молоді та з нагоди 20-річчя НАПН України
Топчієва Анатолія Олексійовича	заступник директора з адміністративно-господарської роботи	Почесна грамота НАПН України	за багаторічну сумлінну працю та з нагоди ювілею
Вовковінського Миколу Івановича	старший науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання	грамота НАПН України	за сумлінну працю, творчий підхід до виконання своїх функціональних обов'язків
Чеснокову Ларису Георгіївну	молодший науковий співробітник лабораторії методик професійної освіти і навчання	грамота НАПН України	за сумлінну працю, творчий підхід до виконання своїх функціональних обов'язків
Оліферчук Оксану Григорівну	молодший науковий співробітник лабораторії змісту професійної освіти і навчання	грамота НАПН України	за сумлінну працю, творчий підхід до виконання своїх функціональних обов'язків

УДК 371. 321: 377. 1

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

Петро Лузан,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії методик професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті розглянуті питання сутності та структури проблемного навчання. Проведено теоретичне обґрунтування місця й ролі методів проблемного навчання у формуванні навчально-пізнавальної активності майбутніх кваліфікованих робітників.

Ключові слова: *проблемна ситуація, метод, навчально-пізнавальна активність, активізація, учень, репродуктивна діяльність.*

У сучасних державних нормативних документах щодо реформування професійної освіти наголошується на необхідності підготовки конкурентоспроможних на ринку праці, професійно мобільних кваліфікованих робітників, висококомпетентних як у своїй професійній діяльності, так і в суміжних галузях роботи за фахом. Реалізація означених стратегічних завдань потребує насамперед істотної модернізації педагогічного процесу професійно-технічних навчальних закладів на засадах особистісно-розвивальних концепцій. Тому активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників засобами проблемних методів є однією з актуальних дидактичних проблем. Проте нині як у педагогічній теорії, так і в практиці професійної освіти проблемному навчанню не приділяється належної уваги.

Грунтовні дослідження методології, теорії, методики проблемного навчання з'явилися у 60–70-х роках ХХ ст. Базис, основу сучасної теорії проблемного навчання становлять результати наукового пошуку таких учених-дидактів, як В. Оконь, М. Махмутов, А. Матюшкін, І. Лернер, М. Скаткін, Т. Кудрявцев, В. Загв'язинський, А. Фурман, А. Алексюк, В. Вергасов, М. Арстанов та ін. Останнім часом деякі аспекти теорії і практики проблемного навчання розробляли: В. Євдокимов,

В. Лозова, А. Дьомін, В. Манько, В. Дрибан, Л. Аврамчук, І. Угринюк, П. Решетник та ін. Теоретичні й методичні аспекти формування та розвитку пізнавальної діяльності учнів у процесі проблемного навчання досліджували: Н. Литвиненко, М. Іполітова, Д. Вількеєв, М. Кобозєв, Т. Дудус, П. Лузан, І. Буцик та ін.

Проте, не зважаючи на кількість робіт із зазначеного напрямку, проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників засобами проблемного навчання ще чекає свого системного дослідження як у теоретичному, так і практичному напрямках.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування місця й ролі методів проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий метод, дослідницький метод) у формуванні навчально-пізнавальної активності майбутніх кваліфікованих робітників.

Відомий український учений С. Гончаренко зазначає, що проблемне навчання найповніше відповідає завданням розвитку творчого мислення людини, а "суть проблемного навчання полягає в пошуковій діяльності учнів" [4, с. 271].

Одні вчені розглядають проблемність як принцип дидактики (М. Махмутов, А. Вербицький), інші визначають її як принцип активізації навчання (М. Скаткін, А. Балаєв).

А що ж означає проблемність як педагогічна категорія?

М. Махмутов твердить, що поняття проблемності виникло не в результаті узагальнення передового педагогічного досвіду, а інтеграції понять, суміжних з педагогікою наук, передусім, психології та логіки [9]. Досліджуючи процес навчання, вчені дійшли висновку, що діалектична логіка як теорія пізнання рушійною силою розвитку інтелекту вважає суперечності у свідомості людини і виділяє їх у категорію проблеми, а остання для неї є формою пізнання, формою руху знань [1]. Такий підхід до визначення поняття проблемності в дидактиці сприяє виявленню загальних закономірностей і правил набуття знань та вмінь у стані інтелектуального й емоційного збудження. Формування знань зумовлене застосуванням викладачем системи прийомів, способів пошуку, що спонукає учня до певних розумових дій, які ведуть до самостійного відкриття нового, не відомого доти знання. Тому основою поняття проблемності є суб'єктивне бачення закономірності логіко-пізнавальної суперечності.

У чому ж особливості розумової діяльності учня при проблемному засвоєнні знань? Принагідно нагадаємо, що психологи вирізняють два основні види розумової діяльності людини: репродуктивну і продуктивну або творчу. Репродуктивна діяльність вважається найпростішою: викладач чи майстер виробничого навчання розтлумачив суть поняття – учень повинен повторити його сам. Прочитав книгу, журнал, конспект лекції, побачив телепередачу – потрібно переказати зміст, виділити головне і другорядне. Майстер виробничого навчання показав регулювання вузла сільськогосподарської машини – учневі потрібно скопіювати його дії, виконати виробниче завдання відповідно до програми.

Продуктивна діяльність відрізняється від репродуктивної тим, що учень, володіючи певними знаннями, самостійно застосовує їх у новій ситуації, або у відомій ситуації знаходить нові підходи, правила дій, сам конструює програму, алгоритм, здобуває нові знання. Діяльність учня характеризується обмірковуванням, судженням, самостійним пошуком розумової чи практичної дії. Не зайве вказати, що така організація навчання виховує са-

мостійність, творчі здібності, формує такий досвід діяльності вихованця, який неможливо набути за зразком, за алгоритмом, бо на кожному етапі пізнавального процесу вимагається нове поєднання прийомів розумової діяльності [8].

Проблемність як засіб формування активності учнів реалізується у ході проблемного навчання. Його суть полягає в активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів за допомогою постановки проблемних питань, проблемних пізнавальних, дослідницьких завдань, наочного демонстрування несподіваних, незрозумілих явищ та процесів, розв'язання виробничих ситуацій пошукового характеру. Така організація навчального процесу стимулює напруження інтелектуальних сил учня і характеризується проблемною ситуацією.

Варто звернути увагу на те, що зазначене словосполучення об'єднує два поняття: "проблема" і "ситуація". За С. Ожеговим, проблема визначається як "складне запитання, завдання, що потребує розв'язання", а "ситуація" трактується "як сукупність обставин, положення, обстановка" [10, с. 587].

С. Гончаренко трактує, що "проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якою окремий суб'єкт (або колектив) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемній ситуації слід розрізняти її об'єктивний бік (суперечність між складністю, яку треба подолати, і недостатністю наявних засобів для досягнення цієї мети, та її суб'єктивний бік (усвідомлення суб'єктом цієї суперечності й прийняття або постановка ним відповідного проблемного завдання)" [4, с. 271].

Доречно й визначення Т. Кудрявцева: "Дидактична проблемна ситуація – це виникаючий у свідомості учня в результаті цілеспрямованої діяльності педагога особливий психічний стан, який характеризується появою потреби в набутті нових знань або нових способів дій" [5, с. 68]. Таке визначення відповідає поняттю активності як педагогічної категорії і відображає саму суть активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників.

Що ж сприяє виникненню в учня того психічного стану, який стимулює його навчально-пізнавальну діяльність? М. Махмутов

виділяє найхарактерніші чинники виникнення проблемних ситуацій [9]:

1. Проблема ситуація виникає за умови, коли студенти не знають способу розв'язування поставленого завдання, не можуть відповісти на проблемне питання, дати пояснення нового факту у навчальній або життєвій ситуації, тобто у разі усвідомлення учнем недостатності попередніх знань для пояснення нового факту.

2. Проблема ситуації виникають при зіткненні учнів з необхідністю використовувати раніше засвоєні знання за нових практичних умов. Усвідомлення цього факту учнями збуджує пізнавальний інтерес і стимулює пошук нових знань.

3. Проблема ситуація легко виникає у тому випадку, коли існує суперечність між теоретично можливим шляхом розв'язання завдання і практичною нездійсненністю обраного способу.

4. Проблема ситуація виникає тоді, коли наявна суперечність між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання і відсутністю знань для його теоретичного обґрунтування.

Щодо педагогічної практики, заслуговує на увагу підхід до класифікації способів створення проблемних ситуацій Г. Богомазова. Таких способів він виділяє сім [1, с. 32]:

1. Ситуація несподіваності створюється при ознайомленні слухачів з фактами або ідеями, що викликають подив, здаються парадоксальними, вражають несподіваністю. При цьому природно постає запитання: чи може так бути?

2. Ситуація конфлікту – нові факти, висновки, досвід суперечать усталеним науковим уявленням, теоріям.

3. Ситуація завбачення.

4. Ситуація спростування – слухачам пропонується довести неспроможність якоїсь ідеї, розв'язку, спростувати антинауковий підхід.

5. Ситуація невідповідності виникає тоді, коли життєвий досвід, поняття, що раніше склалися у слухачів, вступають у суперечку науковими даними.

6. Ситуація невизначеності: проблемне завдання містить недостатню кількість даних для одержання розв'язку. У даному разі сти-

мулюється кмітливість, дотепність учнів, які повинні самостійно здобути дані, яких не вистачає.

7. Ситуація вибору створюється у тих випадках, коли учням пропонується обрати правильний розв'язок з кількох можливих і відомих їм та обґрунтувати свій вибір.

Наведемо кілька прикладів створення проблемних ситуацій. На практичному занятті під час вивчення сільськогосподарських машин викладач хоче запитати учня про роботу соломотряса комбайна ДОН-1500. Для цього він ставить проблемне запитання: *Обґрунтуйте, який з названих чинників є причиною підвищення втрат зерна за соломотрясом? (1. Неправильне регулювання кута нахилу соломотряса. 2. Маса соломи перевищує встановлені параметри. 3. Недостатня інтенсивність коливань соломотряса).*

Щоб дати відповідь, учневі необхідно не лише згадати конструкцію соломотряса, принципи та умови його роботи, а й спрогнозувати, що може бути причиною втрат зерна, які з трьох факторів не впливають на якість роботи тощо.

В іншому випадку, при вивченні правил регулювання молотильного барабана комбайну ДОН-1500, викладач створив таку проблемну ситуацію. "Під час роботи на комбайні Ви помічаєте, що в бункер почало надходити подрібнене зерно і невимолочене колосся. Як Ви усунете несправність?" Щоб впоратись із цим завданням, учневі необхідно уявити повний технологічний процес обмолоту, логічно пов'язати надходження подрібненого зерна одночасно з невимолоченим колоссям. Створення такої ситуації зацікавлює майбутніх комбайнерів суперечністю фактів (якщо подрібнене зерно надходить у бункер – малий простір між барабаном і підбарабанням, невимолочене колосся – великий, а якщо і те й інше?), змушує здійснювати розумовий пошук. Це ситуація передбачення.

Отже, суть проблемного навчання полягає у створенні проблемних ситуацій. Залежно від характеру взаємодії викладача й учнів у процесі розв'язування проблемних ситуацій розрізняють проблемний виклад (лекція, проблемний урок), частково-пошукову діяльність (семінари, спецсемінари, колоквиуми), самостійну дослідницьку діяльність (виконання

Розділ I. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників

науково-дослідних робіт, підготовка доповідей, рефератів) як форми проблемного навчання.

Розглянемо докладніше щойно згадані три форми. Проблемний виклад матеріалу полягає у створенні викладачем проблемних

ситуацій, виявленні при цьому суперечливості у даних науки, показі логіки розумового пошуку в розв'язуванні ситуації. В умовах професійно-технічного навчального закладу проблемний виклад реалізується на проблемній лекції (рис. 1).

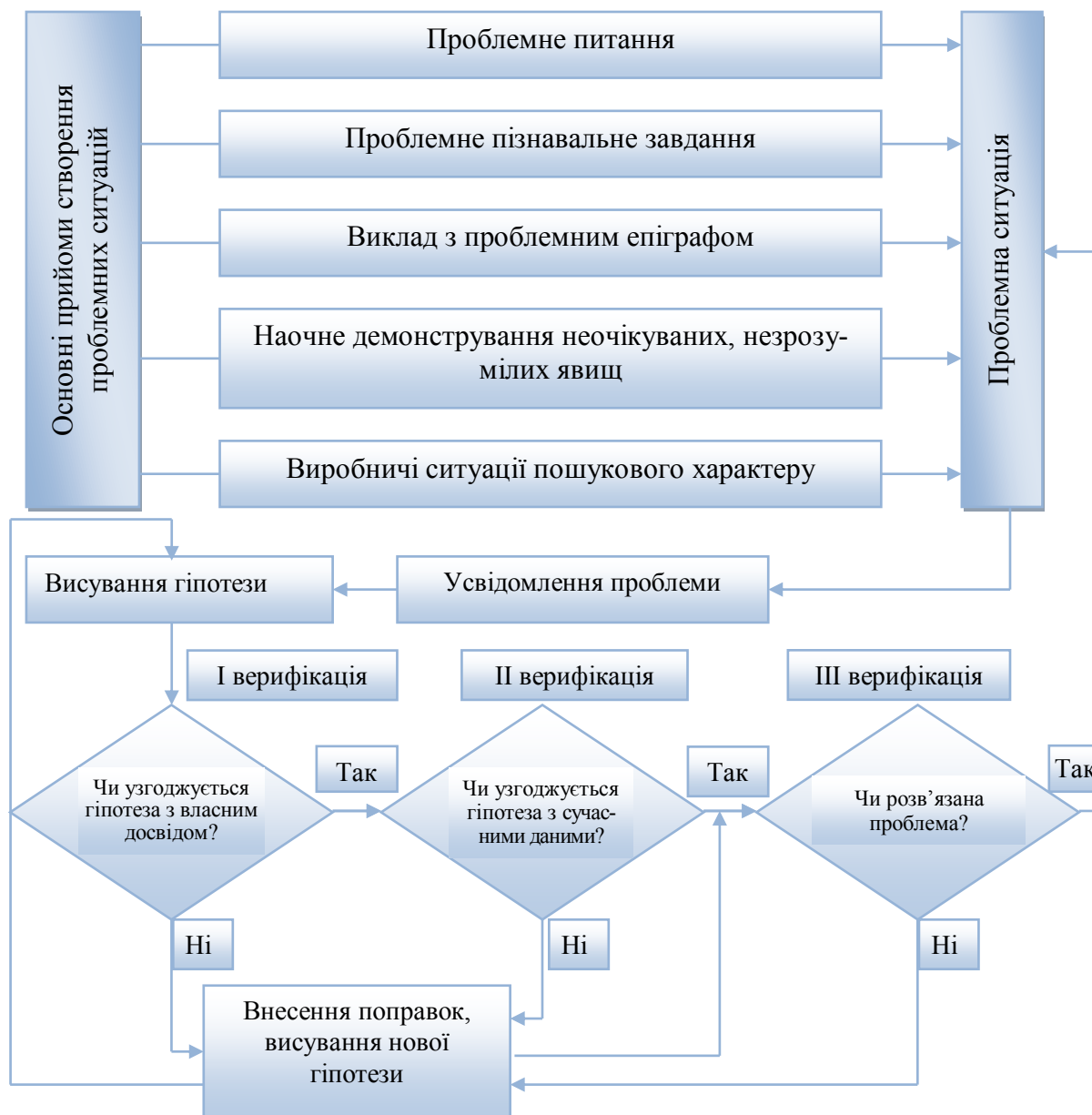

Рис. 1. Схема активізації навчально-пізнавальної діяльності учня у розв'язанні проблемної ситуації

У педагогічній літературі трапляються різні тлумачення сутності проблемної лекції. Одні автори вважають, що лекція проблемна, коли у ній розкривається зміст якої-небудь

наукової проблеми, показані гіпотези її розв'язання, аналізуються підходи різних наукових шкіл, учених до її розв'язання. Не важко помітити, що такий підхід призводить

до вихолощення самої суті проблемного навчання: практично всі лекції можна зарахувати до проблемних. Інші вчені стверджують, що лише в результаті реалізації проблемного викладу матеріалу лекція може бути проблемною. Проблемний виклад передбачає врахування особливостей і структури продуктивного мислення у пізнавальній діяльності учнів: створення проблемних ситуацій, їх аналіз і виявлення суперечностей, формування проблемних запитань, пошук способів розв'язання проблеми шляхом висунування гіпотез, вибір і доведення найбільш правильних з них. Врахування цих особливостей та активізація за допомогою евристичних прийомів розумової діяльності учнів забезпечують проблемний підхід до викладу лекційного матеріалу [5].

Які ж дидактичні цілі створенням проблемних ситуацій ставляться на лекції? У педагогіці ними є:

- привернути увагу учнів до навчальної теми, пробудивши в них пізнавальний інтерес;
- пропонувати учням пізнавальні ускладнені завдання, подолання яких активізувало б їхню розумову діяльність;
- розкрити перед учнями суперечність між виниклою у них пізнавальною потребою і неможливістю її задоволення за допомогою наявних знань (створити мотив-стимул);
- допомогти учням з'ясувати основну проблему й накреслити напрями шляхів виходу із ускладненої ситуації, що виникла.

Прикладом створення проблемної ситуації для збудження пізнавального інтересу учнів до теми лекції "Загальна будова зернозбирального комбайна" може бути звертання лектора до аудиторії: *"Уявіть, що замість зернозбирального комбайна у вас є дві машини: одна працює в полі, зрізає стебла колосових зернових і шарами складає у причіп; після наповнення причіпа транспортується трактором на тік, де друга машина (стаціонарна) вимолочує хлібну масу. У чому ви виграєте при такій технології збирання зернових? У чому програєте?"*

До речі, проблемний виклад передбачає реалізацію учнями і репродуктивної, і продуктивної активності. Він є проміжним, бо "...в однаковій мірі передбачає як засвоєння гото-

вої інформації, так і елементи творчої діяльності" [6, с. 207].

Частково-пошуковий метод проблемного навчання має такі основні ознаки: конструювання завдання; поділ викладачем завдання на допоміжні частини; позначення напрямів пошуку; виклад навчального матеріалу викладачем у формі евристичної бесіди. Часткове пояснення нового поєднується з постановкою педагогом проблемних запитань і пізнавальних завдань або експериментів, що породжують проблемну ситуацію. При цьому навчальні проблеми ставлять і розв'язують учні за допомогою викладача (частково у ході дискусії) [2]. Цей метод інколи називають евристичною бесідою, яка відрізняється від повідомлюючої переважно постановкою головної проблеми, поділом її на підпроблеми й організацією пошукової діяльності учнів на її розв'язання.

При дослідницькому методі викладач організовує самостійну роботу учнів, дає їм навчальні завдання проблемного характеру і вказує мету роботи. Проблемні ситуації виникають як при ознайомленні із завданням, так і під час його виконання. Звичайно, завдання має не лише теоретичний, а й практичний характер (пошук додаткових фактів, відомостей, систематизація і аналіз інформації тощо). Учні в такому випадку розв'язують проблеми самостійно. Проте роль викладача в реалізації цього методу дуже важлива. В обґрунтованих М. Махмутовим правилах проведення занять з використанням даного методу вказується, що викладач, враховуючи рівень складності навчального матеріалу, дає учням самостійну роботу; постановкою завдання він спонукає учнів до самостійної теоретичної і практичної роботи для збирання фактів, їх систематизації та пошукової діяльності; завдання може бути розраховане на період від кількох хвилин заняття до кількох днів, тижнів, місяців і виконуватись із залученням першоджерел, застосуванням досвіду, експеримента, а також шляхом виготовлення предмета. При цьому конструювання, моделювання, контроль і оцінювання проводиться за способом раціонального виконання робіт, за вмінням ставити й розв'язувати навчальні проблеми, обґрунтовувати результати і доводити власні висновки.

Чи можливе повсюдне застосування проблемного навчання як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів? Мабуть, ні. Щоб довести це, розглянемо логіку розумової діяльності учня в умовах проблемної ситуації.

Коли учень на початковому етапі береться за розв'язання певної проблеми, перетворюючи її на завдання, він, насамперед, перевіряє, чи його знання, вміння та навички дають можливість братися за розв'язання цього завдання (рис. 2). Найперша гіпотеза і виникає при узгодженні умов завдання з власним досвідом учня. З множини гіпотез вибирається одна, яка потім перевіряється за допомогою конкретних чи мислительних операцій (1-а верифікація, за Й. Лінгартом), які і є

джерелом нової інформації [7]. Якщо ж вибрана гіпотеза себе не виправдовує, то пошук продовжується вибором нової гіпотези, вже на більш високому інтелектуальному рівні. Знову, рішення узгоджується з умовами ситуації (2-а верифікація) і при неузгодженості операція повторюється доти, поки розв'язання не перейде у результативну фазу. Останній етап перевірки (3-я верифікація) повинен дати відповідь на питання: чи розв'язана проблема? Якщо навіть гіпотеза й відповідає умовам ситуації, можливе внесення певних поправок, удосконалень у рішення. І лише після цього цикл замикається, пізнавальна потреба, що збуджується проблемною ситуацією, задовільняється.

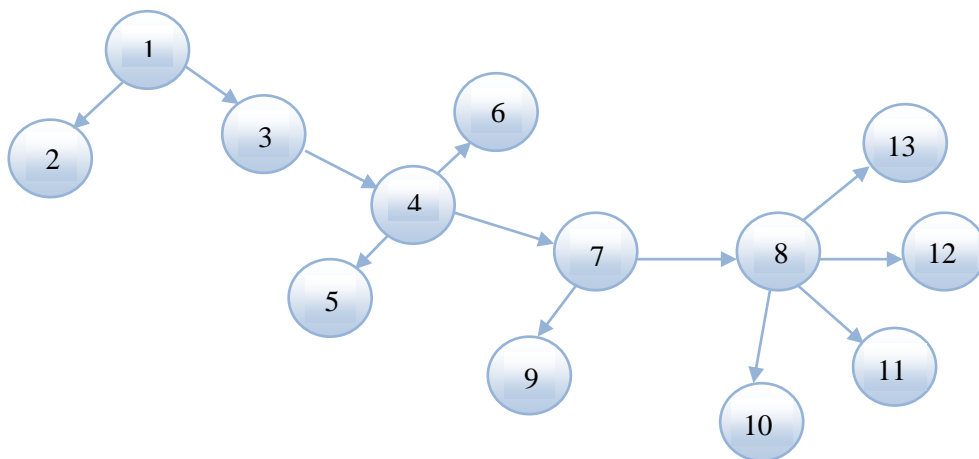

Рис. 2. Схематичне зображення операцій щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків при діагностуванні двигуна

Покажемо логіку розв'язання проблемної ситуації із виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, на практичному занятті учень отримав завдання: провести діагностику роботи двигуна автомобіля і, якщо потрібно, усунути несправність. Беручи до уваги певні ознаки, він приймає рішення, чи потребує ремонту даний агрегат. Якщо учень виявляє ознаки несправності (наприклад, двигун працює з "перебоями"), то він шукає ознаки, які б змогли уточнити "діагноз", і віднайти їх причину (див. рис. 2).

Елемент 1 – це двигун, який за результатами діагностування може мати (3) або не мати ознаки несправності (2). У наведеному прикладі, це негаразди в роботі циліндрів.

Якщо несправності є, то мислительна діяльність із встановлення причин несправності продовжується і висувається передбачення, що неполадки або у системі живлення (4), або в системі запалювання (5), чи в циліндропоршневій групі (6). Розумовий пошук продовжується. Якщо всі ознаки на користь системи живлення, то йде подальше дослідження відмов чи карбюратора (8), чи паливних фільтрів (7), або паливної помпи. Якщо учень остаточно встановлює, що негаразди пов'язані з карбюратором, то він знову повинен проявити пошукові вміння, проаналізувати роботу вузлів і деталей карбюратора (10; 11; 12; 13), віднайти й ліквідувати причини несправностей.

Коли завдання виконане, то можна стверджувати: учень виявив продуктивну активність, оволодів новими знаннями, способами дій. Варто зазначити, що коли б наш "уявний" учень не знав конструкції, принципів роботи систем і механізмів двигуна внутрішнього згорання, не володів би відповідними знаннями, то він би не тільки не зміг прийняти бодай першу гіпотезу, а навіть усвідомити проблему. З іншого боку – при глибокому володінні відповідними знаннями та вміннями це завдання для нього не буде проблемним – немає джерела виникнення проблемної ситуації. Тому важливо вказати, що основним недоліком проблемного навчання є факт, що створена викладачем проблемна ситуація не для всіх учнів є проблемною. Цей важливий методичний аспект варто враховувати викладачам при проектуванні проблемних занять.

Висновок. Для реалізації проблемного навчання учні повинні мати необхідну основу знань, володіти понятійним апаратом, знати певні правила, категорії, закони, без яких продуктивне мислення неможливе. Цілком природно, що такі знання вони можуть отримати лише у результаті репродуктивної навчально-пізнавальної діяльності, яка має пе-

редувати проблемним методам навчання. Для здійснення проблемного навчання викладачеві необхідно не тільки глибоко знати навчальний предмет, а й володіти ґрунтовними знаннями з психології, педагогіки, методики навчання, тощо.

Ще один важливий висновок: без проблемної ситуації і розв'язання проблем будь-які способи навчально-пізнавальної діяльності не забезпечують достатнього розвитку творчих здібностей учнів. Тому розробка методів, форм, прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності має здійснюватися на основі проблемності. Наш висновок підтверджує й застереження В. Глушкова щодо навчання: "Основною метою доцільно поставленого навчання має бути, в першу чергу, саме розвиток творчих здібностей, а не лише звичайне нагромадження знань і оволодіння новими навичками у розв'язанні стандартних завдань" [3, с. 20].

Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на пошук продуктивних методик розвитку навчально-пізнавальної активності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення технічних дисциплін.

Література

1. Богомазов Г.Г. Активизация преподавания посредством использования метода проблемного обучения / Г. Г. Богомазов // Активные методы преподавания политической экономики. – Л. : Лениздат, 1989. – С. 29–39.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. Контекстный подход : метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
3. Глушков В.М. Кибернетика и педагогика / В. М. Глушков // Наука и жизнь. – 1964. – № 1. – С. 20.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. Процесс и способы решения технических задач / Т. В. Кудрявцев. – М. : Педагогика, 1975. – 303 с.
6. Лернер И.Я. Методы обучения // Дидактика средней школы / Под ред. М. Н. Скаткина. – М. : Просвещение, 1982. – С. 181–215.
7. Лингарт Й. Процесс и структура человеческого учения : пер. с чешск / Й. Лингарт. – М. : Прогресс, 1970. – 685 с.
8. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе : Книга для учителей / М. И. Махмутов. – М. : Просвещение, 1977. – 240 с.
9. Махмутов М.И. Принцип проблемности в обучении / М. И. Махмутов // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 30–36.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.

Петр Лузан

*Активизация учебно-познавательной деятельности
будущих квалифицированных рабочих средствами проблемного обучения*

В статье рассмотрены вопросы сущности и структуры проблемного обучения. Проведено теоретическое обоснование места и роли методов проблемного обучения в формировании учебно-познавательной активности будущих квалифицированных рабочих.

Розділ I. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників

Ключевые слова: проблемная ситуация, метод, учебно-познавательная активность, активизация, ученик, репродуктивная активность.

Petro Luzan

Activation of learning and cognitive activity for future skilled workers by means of problem training

The questions of essence and structure of the problem educating are considered in the article. The theoretical ground of place and role of methods of the problem educating is conducted in forming of educational-cognitive activity of future skilled workers.

Key words: problem situation, method, educational-cognitive activity, activation, student, reproductive activity.

Нагороди

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України – за участь у Всеукраїнських освітянських виставках:

На фото:
В.О. Радкевич,
В.В. Сокол
під час вручення нагороди

Г.В. Єльнікова

Золотих
медалей – 6
Срібна медаль – 1
Лауреатів
конкурсів – 2
Почесних звань
"Лідер сучасної
освіти" – 2
Дипломів – 20

А.О. Топчієв, М.М. Шимановський

УДК 377. 1: 63: 331. 101. 3

АНАЛІЗ ПОТРЕБНІСНО- МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ- АГРАРНИКІВ ІЗ ВИСОКОЮ УСПІШНІСТЮ НАВЧАННЯ

Володимир Манько,

доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії методик професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті обґрунтовуються основні шляхи формування потребнісно-мотиваційної сфери майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: мотивація, потребнісно-мотиваційна сфера, навчально-пізнавальна діяльність.

Традиційна педагогічна технологія підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів недостатньо формує професійну спрямованість майбутнього кваліфікованого робітника, не сприяє систематичному формуванню та закріпленню практичних умінь і навичок в учнів. Результати аналізу діяльності на виробництві учнів-практикантів і випускників професійно-технічних навчальних закладів аграрного профілю свідчать, що вони володіють знаннями сучасної техніки і передової технології, наукової організації праці, проте недостатньо підготовлені до реальної практичної діяльності. Молоді робітники ще не готові до раціонального планування і організації своєї діяльності, аналізу виробничих ситуацій та вироблення ефективних рішень щодо усунення неполадок, скажімо, машинного агрегату, не завжди зважаються досить творчо вирішувати ті проблеми, які постають у виробничій діяльності, не мають досвіду встановлення ділових стосунків з колегами по роботі та безпосередніми керівниками, і це може призводити до погіршення взаємодії між членами трудового колективу. Все це ускладнює процес їх адаптації на виробництві, загострює проблеми

професійного і соціального становлення особистості.

У зв'язку з цим посилюється актуальність проблем, пов'язаних з розробленням, вивченням і використанням методів впливу, спрямованих на формування особистісного смислу навчальної діяльності – однієї з внутрішніх умов продуктивності праці, яка визначає ставлення учнів до навчання. А це зумовлює розгляд питання про необхідність вивчення мотивів діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів, а також можливостей і умов, що сприяють цілеспрямованому формуванню мотиваційної основи навчально-професійної діяльності.

Проблема мотивації людської діяльності в сучасній психології вивчалась досить глибоко і, насамперед, за такими основними напрямками, як: теоретично-інстинктивне, теоретично-особистісне (лінії психології особистості, когнітивної психології і психології мотивації), а також у межах теоретично-асоціативного напрямку (лінії психології навчання і психології активації) [16].

Цією проблемою займалися такі вчені, як: В.Г. Асєєв [2], Л.І. Божович [3], В.К. Вілюнас [4], С.С. Занюк [8], В.І. Ковальов [9],

О.М. Леонтьєв [10], С.Л. Рубінштейн [15], Д.Е. С'юпер [18] та ін. Особливості мотивації навчання учнів середньої школи розглянуті у працях А.К. Маркової [12], В.І. Чиркова [17]; учнів професійно-технічних училищ – О.С. Гребенюка [6]; студентів вищих навчальних закладів – В.Г. Айштейна [1], Б.С. Волкова [5], А.К. Дусавицького [7], В.І. Ковальова [9], П.Г. Лузана [11], Ю.М. Орлова [13] та ін.

Проте поза увагою вчених залишилися питання вивчення потребнісно-мотиваційної сфери учнів професійно-технічних навчальних закладів із високою успішністю навчання, середній бал яких становить 10 і вище.

Мета даної статті – наукове обґрунтування основних шляхів формування потребнісно-мотиваційної сфери майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників.

Оскільки інтегральною характеристикою ефективності навчального процесу в професійно-технічних навчальних закладах є академічна успішність учнів, а результати навчальної діяльності – основний показник загальної і професійної підготовки майбутнього кваліфікованого робітника, то ми поставили перед собою завдання – вивчення мотивів діяльності учнів з високою успішністю (вище 10 бали).

Що означає поняття "мотивація"? На думку Л.І. Божович, суть мотивації зводиться до сукупності мотивів, які визначають дану діяльність [3]. Близьке до цього й визначення К.К. Платонова [14]: "Мотивація – сукупність стійких мотивів, яка визначається спрямованістю особистості, її ціннісною орієнтацією і визначає її діяльність". С.Л. Рубінштейн під мотивацією розумів ієрархічну організацію всієї системи спонукань [15]. Більшість авторів зазначає, як зауважує А.К. Маркова, що мотивація є багатомірним утворенням і включає такі компоненти, як: окремі мотиви, потреби, цілі й наміри, інтереси, ідеали та ціннісні орієнтації, емоції й афекти [12]. На нашу думку, ідеали і ціннісні орієнтації не входять до мотиваційної сфери, а визначають в цілому спрямованість особистості. Емоції та афекти також не можуть бути мотивами, бо вони завжди пов'язані із задоволенням, насолодою чи стражданням. Від цього буде залежати

характер реакції, а не цілеспрямовані дії людини.

Багатьма дослідниками (Л.І. Божович, В.С. Мерлін, С.Л. Рубінштейн та ін.) мотивація трактується як властивість, компонент, якість особистості. Це стрижень особистості, який визначає цілісність людини, її активність.

Розглядаючи проблему мотивації діяльності, що проявляється у вибіркового ставленні людини до діяльності та її результатів, насамперед зазначимо тісне переплетіння понять "мотив", "потреба" і "мета".

Загальновідомо, що джерелом активності людини є потреби, мотивацією діяльності служать мотиви, рівень їх розвитку визначає соціальну значимість діяльності. Але, окрім функції спонукання і спрямування діяльності, мотив виконує також смислотвірну функцію, надаючи певний особистісний смисл цілям, структурним частинам діяльності, а також обставинам, які сприяють чи перешкоджають реалізації мотиву. Формою вияву спонукальної, спрямовуючої та смислотвірної функцій є інтерес особистості до діяльності.

Принагідно зазначимо, що однієї потреби можуть відповідати кілька мотивів. Важливо підкреслити також те, що мотив – це не просто спонукання, а, як правило, усвідомлене спонукання. Для педагогіки це положення важливе тим, що процес формування мотивації повинен бути спрямований не просто на виникнення потреб, а на те, щоб дані потреби усвідомлювалися учнями.

Мотиви не тільки детермінують діяльність, а й формуються, розвиваються в ній. Механізм цього процесу пояснюється загальновідомим фактом існування певних відношень між мотивом і метою діяльності. Леонтьєвим О.М. описаний механізм зсуву мотивів на мету діяльності [10].

Мотиви і мета, коли йдеться про діяльність, а не про дії, що їх реалізують, можуть мінятися місцями. Мета, яка спочатку не мала для особистості спонукальної сили, може набути її і стати мотивом. При цьому можна говорити про вирішальну роль мети і поточних, конкретизованих завдань по відношенню до мотиву. З іншого боку, в міру усвідомлення мотивів може відбуватися зміщення (зсув)

їх на усвідомлену мету, підпорядкування мотивів певній логіці завдань.

Механізм усвідомлення мотивів робить психологічно зрозумілим процес виникнення, розвитку й зміни потреб. Народження нових, вищих мотивів і формування відповідно до них специфічно людських потреб, – робить висновок О.М. Леонтьєв, – є дуже складним процесом. Він відбувається у формі зсуву мотивів на мету та їх усвідомлення.

Уміння ставити цілі діяльності, прагнення досягти поставленої мети є істотними характеристиками не тільки вольової, а й мотиваційної сфер. Оцінка і вибір мети, що здійснює особистість, залежать від мотивації і динаміки її зміни. Значимість мотивів проявляється їх впливом на формування й оцінку цілей.

Отже, більшість дослідників у поняття мотивації включають сукупність усвідомлених спонукань, до яких входять потреби, мотиви і цілі. Вони, в свою чергу, пов'язані з ціннісними орієнтаціями, ідеалами, почуттями, емоціями людини.

Одним із основоположних моментів мотиваційної концепції є визнання полімотивованості діяльності, відповідно до чого будь-яка діяльність спонукається не одним, а декількома різними мотивами. Серед них є домінуючі, провідні, що очолюють ієрархічну структуру мотиваційної сфери особистості і визначають спрямованість діяльності, її результати.

У кожному конкретному випадкові мотивація не однозначна, залежить від багатьох об'єктивних факторів, але основне ієрархічне ядро повинно бути стійким, бо рівень сформованості мотивації залежить від розвитку особистості в цілому, її світоглядних позицій, переконань, спрямованості.

Механізм формування мотивації "знизу – вгору" [2] полягає в тому, що педагогічні впливи в умовах навчально-професійної діяльності вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, які при систематичній активізації поступово зміцнюються і переходять у більш стійкі мотиваційні стани і характеристики особистості. Успіх викладача у формуванні мотиваційної сфери в цьому разі неабияк залежить від його вміння збудити певні, адекватні й необхідні для даного виду

мотиваційні стани, від його вміння підтримувати їх впродовж усього заняття і закріпити їх як результат спеціально організованої діяльності.

При формуванні мотиваційної сфери учнів проблема полягає в тому, як усунути суперечності між вихідним рівнем мотивації і рівнем, який необхідний для навчально-професійної діяльності в кожному конкретному випадку? Ця суперечність є рушійною силою формування мотивації. Її вирішення веде, з одного боку, до вдосконалення організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах, а з іншого – це удосконалення зумовлює розвиток мотиваційної сфери учня. Основний напрям удосконалення процесу навчання полягає в створенні на теоретичних і лабораторно-практичних заняттях проблемних ситуацій, у поставленні перед учнями в процесі вивчення спеціальних фахових дисциплін життєво важливих завдань, пов'язаних із вирішенням актуальних виробничих і технічних проблем, організації значимих видів діяльності.

У вирішенні цієї суперечності певну роль відіграє й інший механізм формування мотивації – "згори – вниз" [2]. Суть його у наданні учням еталонів спонукань, цілей, ідеалів, змісту спрямованості особистості, що повинні сформуватися у них, і які вони повинні поступово перетворити із зовнішньо зрозумілих у внутрішньо сприйняті і реально діючі.

Великого значення для цього механізму набувають особистісні характеристики викладача та майстра виробничого навчання. Саме викладач і майстер, подаючи особистий приклад учневі своїм творчим і відповідальним ставленням до роботи, широкою ерудованістю, високою працездатністю, активною громадською позицією, любов'ю і відданим служінням своїй педагогічній діяльності, що пов'язується з високою педагогічною культурою, можуть активно сприяти побудові мотивів навчально-професійної діяльності учня, його ціннісній орієнтації в потрібному напрямі, формуванню в учня установки на усвідомлений розвиток у собі соціально цінних властивостей.

Ці обидва механізми формування мотиваційної сфери особистості однаково важливі і взаємодоповнюють один одного.

Розділ I. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників

Найчастіше про мотиви дізнаються на основі самозвіту особистості, застосовуючи при цьому різноманітні опитування. Опитувальник повинен охоплювати конкретний набір потреб, які лежать в основі навчально-професійної діяльності учнів і відображати точку зору особистості на дані мотиви. Тому запитання мають забезпечувати ранжування мотивів, тобто розміщення їх у певному порядку, відповідно до важливості мотиву для особистості.

З метою складання запитальника для опитування нами були використані результати контент-аналізу творів на тему: "Яким я уявляю собі кваліфікованого робітника (професіонала) своєї професії?" та результати особистих співбесід із учнями. Була розроблена також спеціальна анкета "Учень і навчально-професійна діяльність в училищі". В опитуванні були задіяні учні з високою успішністю

2 та 3 років навчання Катюжанського вищого професійного училища і Переяслав-Хмельницького професійно-технічного училища № 22. У таблиці 1 подана структура мотиваційної сфери учнів цієї категорії.

Як показує аналіз таблиці, 87% учнів зазначають, що професія тракториста-машиніста сільськогосподарського виробництва, слюсаря-ремонтника, водія автомобіля дуже подобається і викликає стійкий інтерес, більшість з них мріяли про неї з дитинства. На перше місце серед усвідомлених мотивів, що спонукають їх до навчання, було поставлене знання, тобто ця категорія учнів більш високо оцінює силу навчально-пізнавальних мотивів. Це ще раз підтверджує положення про те, що мотиви, які безпосередньо пов'язані з процесом пізнання і активізують навчально-професійну діяльність, є найбільш значимими для цієї діяльності.

Таблиця 1

Мотиваційна сфера учнів з високою успішністю

Усвідомлені мотиви	2 рік навч.		3 рік навч.		Всього	
	Чол.	%	Чол.	%	Чол.	%
Вибору професії:						
- професія подобається	27	87,1	33	86,8	60	87,0
- за порадою батьків, друзів	15	48,4	8	21,1	23	33,3
Навчально-професійної діяльності:						
- знання	28	90,3	36	94,7	64	92,8
- середня освіта	28	90,3	32	84,2	60	87,0
- професія	22	71,0	23	60,5	55	79,7
Участь у роботі технічних гуртків:	19	61,3	28	73,7	47	68,1
Вибір завдання на самостійну роботу:						
- продуктивне	17	54,8	22	57,9	39	56,5
- репродуктивне	16	51,6	19	50,0	35	50,7
В середньому за тиждень пропускають:						
- жодного заняття	6	19,4	11	28,9	17	24,6
- 1 заняття	9	29,0	15	39,5	24	34,8
- 2 заняття	6	19,4	5	13,2	11	15,9
- 3 і більше занять	4	12,9	6	15,8	10	14,5
Всього	31		38		69	

Отже, можна зробити висновок про високу результативність такої структури мотиваційної сфери навчально-професійної діяльності учнів, коли навчально-пізнавальні мотиви мають у ній домінуюче становище. Крім того, для учнів з високою успішністю навчання характерною ознакою є більш активна участь у суспільному житті училища, зокрема, 68% з них беруть участь у роботі технічних гуртків: вивчають сучасну зарубіжну техніку,

роблять діючі моделі удосконалених варіантів машин, пропонують рацпропозиції та винаходи для усунення невдалих конструкцій машин і механізмів, готуються до участі в конкурсах різних рівнів тощо.

Необхідно підкреслити взаємозалежність між участю в роботі технічних гуртків, іншій суспільній діяльності та мотиваційною сферою особистості. Як зміна ставлення до діяльності, тобто динамічна характеристика

мотиваційної структури, залежить від реальної зміни об'єктивних умов, так залучення учнів до технічної діяльності й суспільної роботи сприяє цілеспрямованому формуванню мотиваційної сфери особистості, її гармонічному розвитку (шлях "знизу – вгору").

Аналіз психолого-педагогічної літератури та наші власні дослідження свідчать, що для формування розвинутої професійно-пізнавальної потреби та забезпечення усвідомленої мотивації на всіх етапах реалізації навчально-професійної діяльності учнів важлива роль належить проблемному навчанню.

У навчально-професійній діяльності, що організована на основі принципів проблемного навчання, має місце діалектичний процес взаємодії і просування вперед потреб і здібностей особистості. Професійний інтерес, як умова розгортання діяльності, сам формується у процесі діяльності (узагальнюючись, роблячись стійким). Результат навчально-професійної діяльності має двоякий характер: формується і здатність до професійного мислення, і потреба у професійних (спеціальних) знаннях, які дають спеціальні та профілюючі дисципліни.

Проблемне навчання – це спосіб навчання, адекватний суті навчально-професійної діяльності. Будь-який інший спосіб навчання, який не включає етапи усвідомлення проблеми, прийняття її як суб'єктивного завдання, самостійного пошуку вирішення проблеми з висунуттям відповідних гіпотез, перевірка їх життєздатності та правильності не відповідає смислові навчально-професійної діяльності. Теоретичні положення, які подаються учням у готовому вигляді, не можуть бути стимулом в навчально-професійній діяльності.

Наприклад, якщо в учня є інтерес до професійної діяльності (до машин та обладнання, до технологічних і виробничих процесів, до різних способів власне трудової діяльності тощо), то передача цих знань у готовому вигляді на теоретичних заняттях не має для нього смислу. Запропоновані варіанти, рішення сприймаються ним як нав'язані зовні, бо потреба в професійних знаннях вимагає самостійного осмислення проблеми, в рамках якої можуть бути оцінені запропоновані рішення. Виникає почуття незадоволеності, яке часто проявляється у невідвідуванні теоретичних

занять або у відмові працювати на них. Учень, у якого сформована потреба в професійних знаннях, прагне самостійно розібратись у проблемі, але вже за межами навчального процесу.

Якщо ж в учня відсутній інтерес до професійної діяльності, то подавання знань у готовому вигляді приведе до формального їх засвоєння (заучування напам'ять). Це не спонукає учня до подальшого поповнення знань у даній професійній галузі, він обмежиться конспектом при підготовці до заліків, екзаменів. Сама ж професійна проблема залишається для нього незрозумілою, непотрібною ("terra incognita").

І перший, і другий випадок не сприяють ні засвоєнню відповідних професійних знань, ні розвиткові професійного мислення. Оскільки при цьому активізуються мотиви, що безпосередньо не пов'язані із змістом навчально-професійної діяльності, то засвоєння професійних знань тут є неповним або спотвореним. Воно спирається на короточасну, а не довготривалу пам'ять, бо мета, яку ставить перед собою учень, не є засвоєнням матеріалу: вона зміщується на вирішення нав'язаної зовні конкретного завдання – здача лабораторної роботи, заліку, екзамену.

Справжня навчально-професійна діяльність, основним способом реалізації якої є проблемне навчання, – це спілкування викладача й учня. Смісл цієї діяльності для викладача не в передаванні певних професійних знань, а в організації власної діяльності учнів з осмисленням проблеми і знаходженням способів її вирішення. При цьому зазначимо, що проблемне навчання вимагає свого подальшого вдосконалення, особливо на теоретичних заняттях.

Головний результат такої діяльності – розвиток професійно-пізнавальної потреби і професійного мислення учнів, побічний – повноцінне засвоєння професійних знань, тобто не тільки їх знання, а й усвідомлені уміння використовувати для вирішення конкретних професійних завдань.

Як показали результати дослідження мотиваційної сфери учнів, велика роль у якій відводиться професійно-пізнавальним мотивам, повинна бути достатньо розвинутою і соціальна спрямованість особистості, що про-

являється у високій значимості загально-соціальних мотивів. Таке ставлення учня до навчально-професійної діяльності викликає почуття відповідальності й обов'язку перед колективом, сприяє реалізації його творчих можливостей. Оптимальним варіантом сформованості мотиваційної сфери особистості є досягнення такого співвідношення між групами мотивів, яке сприяє росту ефективності навчально-професійної діяльності.

Вивчення й аналіз діяльності учнів в експерименті дали змогу виявити значимі для успішної навчально-професійної діяльності компоненти особистості (структуру мотиваційної сфери) і зробити відповідні висновки.

Висновок. У проведеному дослідженні виявлений певний взаємозв'язок між результативністю навчально-професійної діяльності і рівнем сформованості її мотиваційної основи, який виражається у ставленні особистості до виконуваної діяльності. Вчинки людини, її діяльність є продуктом не тільки соціальних умов, вони неабияк залежать від ставлення особистості до способів навчально-професійної діяльності та її результатів. Тому аналіз мотиваційної сфери особистості є необхідним аспектом у вивченні процесів формування й розвитку особистості.

На основі структурно-динамічної природи мотиваційної основи діяльності можна виділити домінуючі, провідні (основні) мотиви. Для навчально-професійної діяльності – це пізнавальні, професійні, соціальні. Виконуючи спонукальну функцію, кожний мотив займає певне місце в ієрархії мотивів. Для ус-

пішного виконання цієї діяльності особливо важлива наявність сильних (провідних) пізнавальних мотивів. Аналіз ролі пізнавальних мотивів у пізнанні дає змогу зробити висновки, що коли пізнавальний мотив стійкий і сильний, до того ж – підкріплюється ще професійною спрямованістю, то особистість не потребує різноманітних зовнішніх стимулів, і спостерігається досить високий рівень самостійності учня в навчально-професійній діяльності.

Формування й розвиток мотиваційної сфери особистості відбувається через систему суспільних відносин (технічна та інша суспільна діяльність). Цей процес здійснюється і в результаті цілеспрямованого педагогічного впливу. При цьому важливу роль відіграє узгоджене застосування в навчальному процесі двох механізмів формування мотиваційної сфери особистості учня – "знизу – вгору" і "згори – вниз".

Постійна увага до мотиваційної основи навчально-професійної діяльності: створення оптимальних умов діяльності, опора на професійно-пізнавальний інтерес, актуалізація соціально-цінних мотивів відкривають можливість значного поліпшення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників під час вивчення спеціальних дисциплін та цілеспрямованого впливу на формування особистості в цілому.

У подальшому плануємо вивчити й проаналізувати потребнісно-мотиваційну сферу учнів з низькою навчальною успішністю і тих, які погано відвідують заняття.

Література

1. Айштейн В.Г. Мотивирующие факторы в подготовке инженеров / В. Г. Айштейн // Высшее образование в России. – 1993. – № 2. – С. 96–98.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
3. Божович Л.И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: Международная пед. академия, 1995. – 209 с.
4. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Виллюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 285 с.
5. Волков Б. С. К вопросу о развитии мотивов учебной деятельности студентов / Б. С. Вол-

ков // Мотивы учебной и общественно-полезной деятельности школьников и студентов. – М.: Моск. обл. пед. ин-т им. Н.К. Крупской, 1980. – С. 102–109.

6. Гребенюк О.С. Проблемы формирования мотивации учения и труда у учащихся средних профтехучилищ / О. С. Гребенюк. – М.: Педагогика, 1985. – 151 с.

7. Дусавицкий А.К. Мотивы учебной деятельности студентов: учебное пособие / А. К. Дусавицкий. – Х.: Харьков. гос. ун-т, 1987. – 54 с.

8. Занюк С.С. Мотивация деятельности: спонукання, активність, успіх: навч. посібник / С. С. Занюк. – Луцьк: Ред.-вид. відділ Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки, 1998. – 124 с.

В. Манько. Аналіз потребнісно-мотиваційної сфери майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників із високою успішністю навчання

9. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В. И. Ковалев. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
11. Лузан П.Г. Теорія і методика формування навчально-пізнавальної активності студентів / П. Г. Лузан. – К. : Нац. аграрний ун-т, 2004. – 272 с.
12. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : Книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
13. Орлов Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза : Автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 / Ю. М. Орлов. – М., 1986. – 33 с.
14. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М. : Высш. школа, 1981. – 175 с.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.
16. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : Пер. с нем. / Х. Хекхаузен – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с.
17. Чирков В.И. Мотивация учебной деятельности: учебное пособие / В. И. Чирков. – Ярославль : Ярослав. ун-т, 1991. – 51 с.
18. Super D.E. Veration development / D. E Super. – N.Y. : Van Nostrand, 1957. – 187 p.

Владимир Манько

Анализ потребностно-мотивационной сферы будущих квалифицированных рабочих-аграрников с высокой успеваемостью обучения

В статье обосновываются основные пути формирования потребностно-мотивационной сферы будущих квалифицированных рабочих-аграрников с целью повышения эффективности учебно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: мотивация, потребностно-мотивационная сфера, учебно-познавательная деятельность.

Volodymyr Man'ko

Analysis of need-motivational sphere of future skilled agrarian workers having high learning progress

In the article the main ways of forming the need-motivational sphere of future skilled agrarian workers to improve of their educational-cognitive activity are grounded.

Key words: motivation, need-motivational sphere, educational and cognitive activity.

Нагороди

Вітаємо з науковими досягненнями!

Волкову

Тетяну Василівну

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" ПТО НАПН України

диплом III ступеня

за електронний ресурс ПТО "Інформаційно-аналітична система "ПРОФТЕХ" для моніторингу ефективної діяльності ПТНЗ, регіональних систем ПТО України"

Савченко

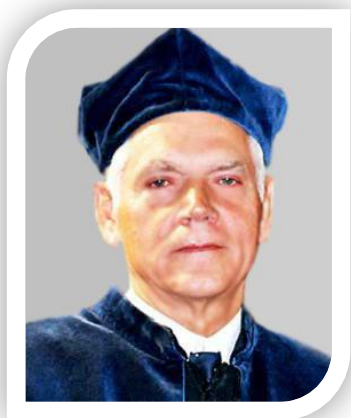
Ірину Миколаївну

науковий співробітник лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" ПТО НАПН України

диплом III ступеня

за електронний ресурс ПТО "Інформаційно-аналітична система "ПРОФТЕХ" для моніторингу ефективної діяльності ПТНЗ, регіональних систем ПТО України"

УДК 371.321:377.1

KRAJOZNAWSTWO I ZWIĄZANA Z NIM

EDUKACJA

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ФОРМА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Kazimierz Denek,

dr hab. prof. zw., Członek Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN

Казимір Денек,

доктор (хабілітований), професор (звичайний), член Комітету Наук Педагогічних Польської Академії Наук

У сфері освіти краєзнавство розглядається, перш за все, в контексті задоволення різноманітних пізнавальних потреб підростаючого покоління, формування відповідної системи цінностей щодо пізнання навколишнього світу. Причому, краєзнавство на всіх освітніх рівнях сприяє розвитку психічних, соціальних, моральних, патріотичних, національних, мультикультурних функцій виховання, забезпечуючи всебічний розвиток особистості, організацію вільного часу, власне кажучи, є основою психічного, соціального, морального, патріотичного, національного, мультикультурного, екологічного, естетичного та оздоровчого виховання.

Краєзнавство можна розглядати, певною мірою, як іскру, котра запалює інтерес до дослідження чинників сенсу вивчення свого краю. Причому, однією із форм краєзнавчої діяльності є організація пізнавальних туристичних заходів щодо вивчення рідного краю, його природних, історичних та архітектурних цінностей. Організацію екскурсій і туристичних поїздок, літніх таборів та зелених шкіл можна вважати важливим чинником навчально-виховного процесу сучасної молоді у формуванні її бережливого ставлення до надбань своєї держави. Функції, принципи, методи і організаційні форми таких видів виховної роботи найбільшою мірою розвивають знання про навколишній світ, природні, архітектурні, та історичні пам'ятки і є основним джерелом діяльності педагогів у вихованні патріотів своєї держави, які володіють сучасним рівнем пізнавальних цінностей.

Ключові слова: педагог, краєзнавство, виховні цілі, функції краєзнавства, форми краєзнавчої діяльності, пізнавальні цінності.

Człowiek jest istotą rozumną. Potrzebuje sensu i jasnego celu swoich działań, horyzontu, który wyznaczałby trud codzienności, nadawał jej wartość. Cele krajoznawstwa zalicza się do podstawowej problematyki systemu edukacji krajoznawczej. Dzieje się tak dlatego, ponieważ świadomość tych celów, umiejętność ich formułowania oraz systematyczna i konsekwentna realizacja w istotny sposób rzutuje na efektywność zajęć lekcyjnych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych prowadzonych w aspekcie krajoznawstwa. Zajęcia te są procesem wspomagania zmian w osobowości ich uczestników. Trudno jest wprowadzać je racjonalnie, skoro nie widzi się w oddali celów jakim miałyby służyć.

Interesujące nas tu cele to komunikaty. Wyrażają one zamiary nauczycieli kraju ojczystego [1] co do zmian w uczestnikach edukacji krajoznawczej [2]. Są one swoistymi mapami krajoznawczo-turystycznymi, które pozwalają uczestnikom edukacji krajoznawczej zorientować gdzie się znajdują w danym momencie i dokąd mają zmierzać.

W tej swoistej wędrówce poznawczej horyzont stale się oddala. Nieustannie pojawia się nowy, atrakcyjny, intrygujący, obiecujący, a równocześnie coraz bardziej wymagający. Lidera edukacji krajoznawczej nie może przerażać przestrzeń, dać horyzontu. To one mobilizują go do szukania właściwych celów i wiodących do ich osiągnięcia dróg. Dla niego horyzont nigdy

nie jest końcem wędrówki. Jest jednym z jej etapów.

Dla krajoznawstwa jego cele są tym, czym ożywcza rosa dla spalonej słońcem ziemi. Są one jak i idee przewodnie wizją tego, co ma być w nim osiągnięte. Stanowią tylko motyw sprawstwa a nie jego czynnik. Aby je osiągnąć trzeba działać, zmieniać, tworzyć, przekształcać rzeczywistość [3]. W czynnościach tych należy stawiać zadania realne, lecz z odwagą przekraczać siebie samego [4].

Cele są powziętymi z góry wyobrażeniami efektów działalności; wyrażają korzystny i pożądaný stan wiedzy o kraju, będący skutkiem działalności krajoznawczej. Innymi słowy przez pojęcie celów rozumiemy to, co odbiorcy edukacji krajoznawczej mają wiedzieć, rozumieć i umieć. Zakłada się, że tego nie wiedzieli i nie umieli przed jej rozpoczęciem.

Cele są jak morskie latarnie [5]. Natomiast uczestnikom edukacji krajoznawczej przypada rola bycia sterem, żeglarzem, okrętem. Zajęcia te są Odyseją, w której latarnie morskie ukazują mądrość i niejako prawdy starowieku [6], sięgające swymi korzeniami prastarej polskiej tradycji. Jako Odyseusza odkrywamy ciągle nowe lądy. Jednocześnie tęsknimy za małą Ojczyzną swego dzieciństwa. Wiadomo:

Każdy z nas miał kraj młodości szczęśliwy, Kraj, co się nigdy w myślach nie odmienia [7].

O działalności tej mówimy, że jest efektywna, jeżeli staje się procesem celowym, aktywnym i świadomym, podporządkowanym realizacji funkcji krajoznawstwa. Jeżeli nie zdefiniuje się odpowiednio celów krajoznawstwa, to wszelkie dyskusje na temat jego treści, zasad, metod są trudne, a często jałowe. Zatem formułowanie celów jest niezbędne do rozwijania samodzielnej i twórczej pracy uczestników edukacji krajoznawczej. Nie ma samodzielności i twórczości tam, gdzie jej uczestnicy nie mają odpowiedniej motywacji, nie znają dokładnie celów działalności i wizji jej rezultatów, do jakich powinni dojść w czasie jej trwania.

Jeżeli za kryterium klasyfikacji przyjmujemy stopień uszczegółowienia celów, wówczas podzielić je możemy na: ogólne (globalne), pośrednie i szczegółowe. Podział ten ujmując cele w kategoriach: funkcji, czynności i zadań. Wszystkie cele trzeba formułować w

aspekcie rzeczowym i przedmiotowym. Pierwszy z nich odnosi się do określenia zmian w zasobie wiedzy i stosowania jej w działaniu. Przedstawiając cele aktywności krajoznawczej młodego pokolenia i dorosłych w ujęciu rzeczowym, odpowiadamy na pytanie: co w rezultacie poczyną z tego zakresu jej uczestnicy mają: wiedzieć, rozumieć i umieć? Podmiotowy charakter formułowania tych celów określa warunkowane tą sferą aktywności zmiany w rozwoju sprawności umysłowej, motywacji, postaw i systemu wartości uczestników edukacji krajoznawczej. Realizacja rzeczowej strony celów determinuje osiąganie podmiotowego ich aspektu. Każdy z nich powinien być: dostrzegany, rozróżniany i określany w taki sposób, by można ustalić stan jego realizacji; wykonalny, możliwy do realizacji w określonym czasie; logiczny, niezawierający wewnętrznych sprzeczności; rzeczowy i precyzyjny, tzn. przedstawiający syntetyczny opis tego co chcemy osiągnąć; wymierny i osiągalny.

Walory krajoznawstwa przejawiają się w jego funkcjach. Nie zachodzi potrzeba ich przytaczania i omawiania. Czy ścisła ich klasyfikacja jest możliwa? Występuje tu nakładanie się granicznych kategorii, które ma miejsce wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z myśleniem i działaniem ludzkim.

Opierając się na analizie literatury i wieloletnich wynikach badań własnych można stwierdzić, że krajoznawstwo: 1. Dostarcza wrażeń, wyobrażeń, spostrzeżeń o otaczającym świecie, na podstawie których możliwe staje się ukształtowanie obrazu przyrody, społeczeństwa, techniki i kultury; 2. Rozbudza potrzebę poznawania najbliższego środowiska, regionu, kraju, Europy i świata oraz racjonalnego w nich działania; 3. Wzbogaca poczucie sensu życia dzięki temu, że ukazuje ogrom i złożoność otaczającego świata; 4. Ukazuje urodę życia (wywołuje doznania estetyczne) [8].

Dadzą się one sprowadzić do szeroko pojętych funkcji poznawczych i wychowawczych [9; 10].

Treści krajoznawstwa decydują w znacznym stopniu o jego strukturze, poziomie, nowoczesności i percepcji przez ich odbiorców. Tymczasem charakteryzuje je zbyt często: encyklopedyzm, werbalizm, addytywizm, uniformizm, jednostronność, dysharmonia

między nimi a możliwościami percepcji przez ich odbiorców, akademizm i brak powiązania z życiem.

O zakresie i dynamice przemian w treściach krajoznawstwa decydują: eksplozja informacji, zmiana w strukturze kwalifikacji i mobilności zawodowej, wzrost roli nauki, techniki i kultury, rozwój środków masowego przekazu, zwiększanie się zasobów wolnego czasu.

W doborze treści krajoznawstwa nie można pominąć usytuowania ich w wymiarach przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Wyraża się je w relacji: było – jest – będzie. Odróżnienie ich ma charakter jakościowy. Dla przeszłości, teraźniejszości i przyszłości są nimi w kolejności: pamięć, postrzeganie i oczekiwanie.

W treściach krajoznawstwa rezygnujemy z ideologicznej doraźności, opowiadania się po stronie.

Nietrudno zauważyć, że dla osiągnięcia celów krajoznawstwa konieczny staje się dobór odpowiednich treści. Staramy się o takie z nich, które wzruszają uczestników edukacji krajoznawczej, budząc zapał i wiarę w ich doniosłość. Treści suche, obojętne nie mobilizują do rzetelnej działalności. Można je nabywać, zapamiętywać i odtwarzać. Z reguły nie stanowią one źródła wewnętrznej i zewnętrznej aktywności. Skąd je czerpać? Niewyczerpalnym źródłem tych treści są potrzeby społeczeństwa, i poszczególnych jego członków oraz przedmiotów szkolnych.

Cele i treści krajoznawstwa określają po co i czego należy uczyć uczestników edukacji z tego zakresu. Jak to czynić? Pomocne okazują się zasady prowadzenia tej działalności, które warunkują jej efektywność i wartość. Są nimi: normy postępowania, których przestrzeganie zapewnia liderom krajoznawstwa zaznajomienie uczestników edukacji z tej dziedziny z podstawami usystematyzowanej wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, nauce, technice i kulturze kraju ojczystego; rozwijanie zainteresowań i zdolności poznawczych; wdrażanie do ustawicznego samokształcenia; organizacji i spędzania czasu wolnego w aspekcie krajoznawstwa.

Do systemu norm racjonalnej realizacji celów, treści krajoznawstwa należą zasady: 1. Działalności (powiązania czynności

wykonywanych przez uczestników edukacji krajoznawczej z ich doświadczeniami, wiązania zadań krajoznawstwa z zainteresowaniami uczestników edukacji krajoznawczej i uznawanymi przez nich wartościami); 2. Spełnienie niezbędnych warunków wstępnych; 3. Wzorca, dostępności, nowości; 4. Aktywnego wiązania teorii z praktyką; 5. Rozkładania zadań w czasie; 6. Wygaszania (stopniowania trudności); 7. Przyjemności (unikania dokuczliwych bądź nieprzyjemnych sytuacji i ich konsekwencji).

Ponadto w grę tu wchodzi takie zasady, jak: 1. Świadomego, dobrowolnego i aktywnego udziału w działalności; 2. Atrakcyjności; respektowania zainteresowań, aspiracji i uzdolnień indywidualnych; 3. Tworzenia warunków do zaspokajania potrzeb (rekreacyjnych, zdrowotnych, emocjonalnych, estetycznych i poznawczych); 4. Integracji zadań indywidualnych; 5. Samorządności; 6. Ścisłego współdziałania ze środowiskiem; 7. Jednolitego frontu dydaktyczno-wychowawczego; 8. Podejmowania w pracy celów osiągalnych; 9. Tworzenia w zespole dobrych stosunków międzyludzkich; 10. Ochrony spontaniczności; 11. Aktywnego wypoczynku. Dopełniają je zasady: 1. Integracji uczuciowej i kulturowej; 2. Kompleksowego oddziaływania na osobowość uczestników; 3. Zaufania do nich i kontroli zachowania; 4. Partnerstwa w rozwiązywaniu problemów; 5. Jawności życia grup oraz demokratycznego i humanistycznego traktowania ich członków; 6. Terytorialności; 7. Kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym, kulturowym i społecznym; 8. Uogólniania doświadczeń poznawczo-emocjonalnych zdobywanych w czasie zająć poza ławką szkolną [11].

Wymienione normy skutecznej realizacji celów, funkcji i treści krajoznawstwa z tego okresu można sprowadzić do: ukierunkowania tego procesu na wielostronny i harmonijny rozwój osobowości dzieci, młodzieży i dorosłych; świadome ich uczestnictwo w procesie edukacji krajoznawczej; naukowości; przystępności; dostępności; pogładowości (związku między elementami konkretnymi i abstrakcyjnymi, interesującego nas tu procesu); systematyczności i kolejności w przekazywaniu treści krajoznawstwa; trwałości zrozumienia i skuteczności wiedzy, umiejętności i nawyku oraz

jedności wyników kształcenia i wychowania w aspekcie krajoznawstwa (trwałości opanowania wiedzy i wielostronnego rozwoju zdolności poznawczych odbiorców treści krajoznawczych); związku teorii z praktyką; operatywności wiedzy; indywidualizacji i zespołowości w kształceniu przez krajoznawstwo; nauczania wychowującego i zapewnienia operatywnej kontroli i samokontroli w kształceniu z tego zakresu; efektywności; wielostronnego wykorzystania podejścia krajoznawczego w edukacji, która zorientowana jest na poszukiwanie prawdy [12].

Nietrudno zauważyć, że w grę wchodzi tu zasady ogólnopedagogiczne, odnoszące się do wychowania w czasie wolnym i te, które są specyficzne dla działalności wychowawczej prowadzonej w aspekcie krajoznawstwa i turystyki.

Efekty zajęć prowadzonych poza ławką szkolną zależą nie tylko od prawidłowego określenia ich celów, doboru treści, postrzegania zasad, lecz także od metod osiągania zadań. Zajęcia te w swych poszukiwaniach badawczych posługują się: obserwacją (np. hydrometeorologiczną), metodami słownymi (rozmowa, zapis wspomnień, ankieta, kwestionariusz, wywiad), metodami kartograficznymi (praca z mapą, zajęcia topograficzne, plany), pracą w archiwum, metodami statystycznymi, wykorzystywaniem fotografii, filmu, video, zapisem dźwięku na taśmie magnetofonowej. Zatem stosowane sposoby zdobywania wiedzy krajoznawczej opierają się na metodach bezpośredniego i pośredniego poznawania otaczającej rzeczywistości. Obie te metody są nieodzowne, nawzajem się dopełniają. Generalną metodą jest bezpośredni, naoczny kontakt z tym, co ma być poznane. Krajoznawstwo korzysta z metod badawczych, którymi posługuje się geografia, historia oraz edukacja i nauki o niej.

Przyjmując za kryterium podziału źródła umysłowego poznania wyróżnia się kilka grup i odmian przekazywania i odbioru wiedzy krajoznawczej. W grę tu wchodzi metody:

1. Poglądowe (różne postacie przekazu);
2. Słowne (pogadanki, odczyty, prelekcje, spotkania autorskie, gawędy, opisy, opowiadania, wykłady, posługiwanie się literaturą);
3. Praktyczne (obserwacja dokonywana w

środowisku przyrodniczym, społecznym, technicznym, kulturowym).

Z wieloletniej aktywności dydaktyczno-wychowawczej, naukowo-badawczej i krajoznawczo-turystycznej autora tego tekstu wynika, że efektywnymi w pracy wymienionej na ostatnim miejscu są metody wywodzące z kształcenia wielostronnego. Jego twórca [13] Wincenty Okoń z analizy treści wyodrębnia: opis, wyjaśnianie, ocenę i normę. Korespondują z nimi odpowiednio takie metody przekazu wiedzy krajoznawczej, jak: podające, poszukujące, eksponujące (waloryzacyjne) i praktyczne. Uruchamiają one odpowiednio następujące metody odbioru treści krajoznawstwa: przyswajanie, odkrywanie, przeżywanie i działanie. Jest to zrozumiałe skoro pamiętamy, że wiedzę z krajoznawstwa przekazuje się i zdobywa nie tylko rozumem, miarą i liczbą, lecz wzruszeniem i zachwytem, zdziwieniem, radością i oburzeniem [14].

Między zasadami i metodami aktywności krajoznawczej występuje ścisły związek. Można go ukazać poprzez analogię: nie wystarczy wybór właściwego szlaku turystycznego. Trzeba jeszcze wiedzieć, jak i w którym kierunku po nim się poruszać. Nie można ograniczyć się do wyboru metody, trzeba również pamiętać o zasadach. Dopiero umiejętne posługiwanie się zasadami i metodami postępowania zapewnia efektywne działanie krajoznawcze.

Realizacja krajoznawstwa przebiega w różnych formach. Ideę ich można wyrazić następująco: ... dąż śmiało, a wesoło po wianusku tych wrażeń, jaką da ci podróż po kraju. Gdy zimny wiatr walki o chleb powszedni zwarzy motyle skrzydła twej czystej i szlachetnej duszy, gdy ciemne strony życia zaćmią świetlaną pogodę twego ducha, a całun rozczerowania skryje gmach różowych nadziei, zasklepi się w sobie duch, stracisz wtedy święty dar chwytania wszystkiego, co piękne i dobre. Nim więc ta gorycz zaprawi ci czarę żywota, dąż do tych skarbów, co i w starości wzmacniać cię będą wspomnieniami lepszych dni [15].

Najczęstszymi formami krajoznawstwa są: spacer, lekcja w terenie, wycieczki, biwaki, kolonie, zielone szkoły i obozy [16; 17; 18]. Są to od kilkugodzinnych po kilkudniowe wyjścia lub wyjazdy uczestników edukacji krajoznawczej

w teren, region wybrany w sposób świadomy i celowy [19].

Podstawowymi formami organizacyjnymi krajoznawstwa w szkole są: 1. Wycieczki przedmiotowe – inicjowane i realizowane przez nauczycieli w celu uzupełnienia obowiązującego programu nauczania w ramach danego przedmiotu lub przedmiotów pokrewnych; 2. Wycieczki krajoznawczo-turystyczne, w których udział nie wymaga od uczestników przygotowania kondycyjnego i umiejętności specjalistycznych; 3. Wycieczki turystyki kwalifikowanej i obozy wędrowne, w których udział wymaga od uczestników przygotowania kondycyjnego i umiejętności specjalistycznych oraz posługiwania się niezbędnym do tego sprzętem; 4. Imprezy krajoznawczo-turystyczne i turystyki kwalifikowanej takie, jak: biwaki, konkursy, turnieje, złazy, rajdy, rejsy, spływy, zloty; 5. Imprezy wyjazdowe – związane z realizacją programu nauczania takie, jak: szkoły zielone i ekologiczne, organizowane w szczególności dla dzieci i młodzieży pochodzących z terenów zagrożonych ekologicznie [20].

Trosce o wyniki edukacji krajoznawczej sprzyja refleksja nauczyciela kraju ojczystego w czasie jej kontynuacji ukierunkowana próbą odpowiedzi na pytania takie, jak: kto i kogo kształci oraz wychowuje? (uczestnicy procesu edukacji krajoznawczej); po co to czyni? (wartości i cele tej edukacji); co przekazuje? (staranny i adekwatny do wartości i celów dobór treści krajoznawczych), jak to czyni? (metody); gdzie odbywa się proces edukacji krajoznawczej? (formy organizacyjne); kiedy i jak długo trwa ten proces? (struktura organizacyjna zajęć); jakie rezultaty ma przynieść edukacja krajoznawcza? (powodzenia i brak ich); jak ocenia się postępy uczestników edukacji krajoznawczej? (poznawanie, kontrola, analiza i ewaluacja wyników z tego zakresu). Oznacza to ustawiczne poszukiwanie rozstrzygnięcia kwestii: Jak kształcić i wychowywać mądrzej, lepiej, i wywierać pozytywny wpływ na uczestników edukacji krajoznawczej? Co robić, żeby procesy te były mądre, nowoczesne, szybsze, skuteczne i efektywne, a zdobyte w ich rezultacie umiejętności, kompetencje i wartości przydatne w społeczeństwie opartym na wiedzy. Jak już wspomniano dla osiągnięcia tych zadań

krajoznawstwa bardzo przydatne jest kształcenie wielostronne.

Co krajoznawstwo może i powinno robić na rzecz edukacji? Co ta sfera aktywności ludzkiej może w tym zakresie czynić mądrzej, skuteczniej, efektywniej, nowocześniej i lepiej? Jak może spełniać swoje funkcje, czynności i zadania w procesie kształcenia i wychowania?

Odpowiedzi na te pytania są ważne nie tylko dla krajoznawców i turystów spod znaku PTTK, harcerstwa i PTSM, nauczycieli szczególnie związanych z szkolnym ruchem krajoznawczo-turystycznym. Zainteresowana jest nimi cała społeczność doświadczająca na sobie kondycję teorii i praktyki edukacji szkolnej prowadzonej z pozycji krajoznawstwa.

Dobrze przygotowane i metodycznie prowadzone zajęcia krajoznawcze dzięki spostrzeżeniowej i praktycznej konfrontacji z rzeczywistością pomagają ich uczestnikom w przyswajaniu i zrozumieniu określonych treści kształcenia, w ich przeżywaniu. Są też nowym źródłem wiedzy i czynnikiem jej pogłębiania, sposobem utrwalania przyswojonych wiadomości, sprawdzania słuszności w praktyce i kryterium prawdy, drogą uzyskiwania operatywności wiedzy. Stanowią one dla nich podstawę kształtowania wartościowych społecznie poglądów, przekonań i postaw i umożliwiają formułowanie i przestrzeganie określonych kryteriów oceny faktów, zjawisk i procesów przyrodniczych, społecznych, kulturowych i technicznych. Są wszelkie podstawy, aby uważać, że krajoznawstwo czyni zadość postulatowi bezpośredniego poznawania świata, koncepcji nauczania otwartego. Jej teoretyczną podstawę stanowi teza, sformułowana przez rzecznika psychologii genetycznej J. Piageta. Zwraca się w niej uwagę, że punktem wyjścia w uczeniu się jest bezpośredni kontakt z rzeczywistością i współdziałanie z rówieśnikami. Stąd istnieje potrzeba umożliwienia młodzieży bezpośredniego i zarazem szerokiego kontaktu z rzeczywistością jako niezbędnego punktu wyjścia do racjonalnego tworzenia pojęć, sądów i uogólnień. Działalność poznawcza młodzieży warunkuje ich rozwój umysłowy, afektywny i psychomotoryczny.

Czego można oczekiwać od edukacji krajoznawczej młodzieży? Czy ma ona

sprowadzać się do przekazania jej gotowej wiedzy z zakresu krajoznawstwa i żądać od niej jej zapamiętania? Oznaczałoby to dopełnienie roli szkoły w poznawaniu kraju. Zatem źródłem edukacji krajoznawczej młodzieży nie mogą być tylko treści zawarte w poszczególnych przedmiotach szkolnych. Byłaby to edukacja krajoznawcza uboga, fragmentaryczna i rozproszona. Ma to być edukacja globalna, całościowa, zorientowana na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość kraju. Można oczekiwać, że tak pojęta rola krajoznawstwa w szkole przyczyni się nie tylko do likwidacji zbędnych treści kształcenia w ramach poszczególnych przedmiotów szkolnych, lecz unaoczní występujące między nimi relacje i doprowadzi do ich integracji. Krajoznawstwu przypadnie rola katalizatora edukacji dla interkulturowości oraz procesu nauczania i uczenia się. Pomoże młodzieży sprostać wymaganiom wynikającym z reformy systemu edukacji i zadań stawianych przez środowiska lokalne. Przyczyni się do doskonalenia wiedzy i umiejętności młodzieży szczególnie tej, która osiągnęła wysoki poziom w nauce. Ponadto otworzy przed młodymi ludźmi drogi indywidualnego rozwoju. Zatem edukacja krajoznawcza ma ukazać młodzieży ojczysty kraj i ludzi w nim żyjących w toku nauki, studiów, pracy zawodowej i wypoczynku, kultywowania tradycji, zwyczajów i obrzędów, wspólnoty i samotności, aktywności i marzenia.

Rola krajoznawstwa w edukacji szkolnej wyraża się w tym, że interesująca nas sfera aktywności: zaspokaja różnorodne potrzeby młodego pokolenia; kształtuje wśród niego wartościowe postawy; jest pomocą w edukacji na szczeblu przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum, liceum, uczelni wyższej w przezwyciężaniu zawstydzającego regresu cywilizacji wśród uczniów i studentów; ułatwia dbałość o sprawność fizyczną i psychiczną młodzieży. Służy wychowaniu: umysłowemu, społeczno-moralnemu, patriotycznemu, narodowemu, wielokulturowemu, państwowemu, obywatelskiemu, ekologicznemu, estetycznemu i zdrowotnemu oraz takiej organizacji czasu wolnego, która zapewnia wielostronny rozwój osobowości.

Zatem nie chodzi tu o głoszenie nowego krajoznawstwa. Ważne jest by przekazywać je

takim jakie ono było w umysłach jego twórców. Ale trzeba to czynić w sposób by było ono osadzone we współczesnym życiu młodego pokolenia Polaków oraz odpowiadało jego potrzebom, stawało się dla niego nowym, świeżym orędziem, było iskrą zapalającą, wydarzeniem, które pozwala odkrywać wymiar sensu zwrotu *Poznaj swój kraj, Ojczyźnie służ*.

Znajomość istoty, funkcji, zasad, metod i form organizacyjnych krajoznawstwa, walorów i źródeł jego aktywności oraz podstaw działalności, podejścia krajoznawczego w przekazie i odbiorze treści z tego zakresu, ich aksjologicznego aspektu stanowi jeden z istotnych elementów struktury wiedzy nauczycieli kraju ojczystego [21].

Oblicze krajoznawstwa w szkole i poza nią kształtują przede wszystkim jej dyrektorzy szkół i kadra programowa PTTK. Nauczyciele sprawujący funkcje opiekunów Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych, Szkolnych Klubów (Kół) Krajoznawczo-Turystycznych PTTK, klubów turystycznych ZHP i OHP, szkolnych kół i zespołów młodzieżowych PTSM, pedagodzy podejmujący obowiązki organizatorów: biwaków, rajdów, zlotów, zjazdów krajoznawczo-turystycznych, wycieczek szkolnych, kolonii, zielonych szkół i obozów (stałych, wędrownych) odgrywają istotną rolę realizatorów procesu dydaktyczno-wychowawczego nowoczesnej szkoły. Jednocześnie są oni animatorami krajoznawstwa w środowisku młodzieży szkolnej. Sprawują niezwykle ważne i odpowiedzialne zadania nauczycieli kraju ojczystego [22; 23; 24; 25].

W edukacji pozalekcyjnej i pozaszkolnej [26] rolę nauczycieli kraju ojczystego pełnią: przewodnicy turystyczni, przodownicy poszczególnych form turystyki kwalifikowanej, instruktorzy krajoznawstwa, fotografii krajoznawczej, znakarze szlaków turystycznych, organizatorzy turystyki, społeczni opiekunowie przyrody i zabytków, kierownicy schronisk młodzieżowych PTTK i PTSM. Ich działalność wiąże się z krzewieniem krajoznawstwa jako podstawy programowej turystyki. Potwierdza się tu to, że w każdej dziedzinie życia społecznego czynnik ludzki ma decydujące znaczenie i bezpośredni wpływ na efekty pracy. Podobnie jest w działalności dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej, prowadzonej w aspekcie

краjoznawstwa i turystyki. Najważniejszy jest własny przykład nauczycieli kraju ojczystego.

Od pierwszych dni zajęć lekcyjnych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych zapoznają oni swych podopiecznych z problematyką środowiska, wprowadzając ich w życie współczesne, ukazując im przemiany społeczno-gospodarcze i kulturalne Polski. Z racji charakteru samej pracy mają oni skłonność do zwracania się ku rzeczom nowym. Dzięki temu odbiorcy ich wiedzy stają się bardziej chłonnymi

krajoznawcami. Ich działalność rozstrzyga o sukcesach czy niepowodzeniach krajoznawczych. Ministerstwa: Edukacji Narodowej, Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Sportu i Turystyki oraz władze PTTK, ZHP, ZHRP, OHP powinny przywiązywać większą niż dotąd uwagę do starannego doboru animatorów krajoznawstwa w szkole i poza nią, zwłaszcza opiekunów SKKT, ich kształcenia, doksztalcania i doskonalenia.

Literatura

1. K. Denek. Nauczyciele kraju ojczystego. – "Życie Szkoły", 1981, nr 10; 1981, nr 11.
2. K. Denek. W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole. – Poznań, 2000.
3. K. Denek. Ku dobrej edukacji. – Toruń-Leszno, 2005. – s. 142–167.
4. J. Kozielecki. Koncepcja transgresyjna człowieka. – Warszawa, 1987.
5. S. Corey. 7 nawyków skutecznego działania. – Warszawa, 1998, passim.
6. S. Vincenz. Na wysokiej połoninie. – Sejny, 2002, passim.
7. J. Słowacki. Beniowski, pieśń I, (w:) Dzieła, Wrocław, 1952. – T. III. – s. 16. – w. 179–180.
8. Szczegółowe cele krajoznawstwa zawiera Statut PTTK.
9. K. Denek. Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole. – Koszalin, 1981.
10. M. Łobocki. Teoria wychowania w zarysie. – Kraków, 2003.
11. K. Czajkowski. Wychowanie do rekreacji. – Warszawa, 1979.
12. Zasady te szczegółowo są omówione w moim artykule Bogdana Nawroczyńskiego: *Zasady nauczania* i znaczenie tego standardowego dzieła dla dydaktyki, "Nowa Szkoła", 2009, nr 10. Por. też K. Denek. Metody i środki przekazywania wiedzy krajoznawczej. – "Ziemia", 1970.
13. W. Okoń. Podstawy wykształcenia ogólnego. – Warszawa, 1987.
14. G. Wuttke. O krajoznawstwie w szkole, (w:) Nauczyciel krajoznawstwa na Mazowszu / red. S. Rodkiewicz. – Warszawa, 1960. – t. 1–2, s. 14.
15. A. Janowski. Wycieczki po kraju. – Warszawa, 1901, Zeszyt III. Przedmowa.
16. K. Denek. Edukacja. Dziś – jutro, Leszno – Poznań – Żary, 2006.
17. K. Denek. Poza ławką szkolną. – Poznań, 2002, – Żary 2008.
18. K. Denek. Wycieczki we współczesnej szkole. – Poznań, 1997.
19. Inne formy realizacyjne krajoznawstwa zawarłem w swej książce *Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej*. – Warszawa, 1999.
20. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki, (Dz.U. RP 2001, nr 135, póź. 1516).
21. K. Denek. Krajoznawstwo i turystyka w polskiej szkole – tradycje – współczesność – wyzwania. "Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne" 2009. – nr 9.
22. K. Denek. W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki szkole. – Poznań, 2000. – s. 267–304.
23. J. Raczek. Nauczyciel kraju ojczystego. – "Przekrój", 1985. – nr 2081. – s. 14.
24. J. Grzesiak. Praksepedagogiczne aspekty krajoznawstwa w edukacji nauczycieli.
25. P. Kuleczka. Misja nauczyciela kraju ojczystego, (w:) O potrzebie krajoznawstwa w edukacji szkolnej / red. K. Denek, L. Drożdżyński, A. Gordon, Warszawa. – Poznań, 2009.
26. K. Denek. Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna. – Poznań, 2009.

Казимир Денек

Краєведение как форма образовательной деятельности

В сфере образования краєведение рассматривается, прежде всего, в контексте удовлетворения различных познавательных потребностей подрастающего поколения, формирования соответствующей системы ценностей познания окружающего мира. Причем, краєведение на всех уровнях образования способствует развитию психических, социальных, моральных, патриотических, национальных, мультикультурных функций воспитания, обеспечивая всестороннее развитие личности, организацию свободного времени, собственно говоря, является основой психического, социального, морального, патриотического, национального, мультикультурного, экологического, эстетического и оздоровительного воспитания.

В определенной степени, краєведение можно считать искрой, которая зажигает интерес к исследованию факторов необходимости изучать свой край. Кроме того, одной из форм краєведиче-

ской деятельности является организация познавательных туристических мероприятий, направленных на изучении родного края, его природных, исторических и архитектурных ценностей. Организацию экскурсий и туристических поездок, летних лагерей и зеленых школ можно считать важным фактором учебно-воспитательного процесса в формировании в современной молодежи бережного отношения к наследию своего государства. Функции, принципы, методы и организационные виды таких форм воспитательной работы в большей степени развивают знания об окружающем мире, природных, архитектурных и исторических ценностях и являются основным источником деятельности педагогов в воспитании патриотов своей страны, которые владеют современным уровнем познавательных ценностей.

Ключевые слова: педагог, краеведение, воспитательные цели, функции краеведения, формы краеведческой деятельности, познавательные ценности.

Kazimierz Denek

Country-studying as a way of educational activity

In the sphere of education country-studying is considered, first of all, in a context of satisfying of various cognitive needs of a growing generation, formation of an appropriate system of values concerning perception of an enviroining world. Moreover, country-studying contributes to a development of mental, social, moral, patriotic, national, and multicultural upbringing functions at all educational levels, hence securing thorough development of a person, leisure time organization. Country-studying can be considered as a spark that inflames interest in researching factors of a motherland studying. One of the ways of a country-studying activity is an organization of cognitive touristy arrangements as for studying a motherland, its natural, historical and architectural values. Organization of excursions and tours, summer camps and green schools can be considered as an important factor of an educational process of a modern youth concerning a good attitude to acquirements of one's state. Functions, principles, methods and organizational ways of such forms of an educational work shape knowledge of an environment, natural, architectural, and historical memorials serving as a main source of a teacher's activity in upbringing a real patriot of a state who has contemporary level of cognitive values.

Key words: teacher, country-studying, educational goals, functions of country-studying, forms of country-studying activities, cognitive values.

Захищені дисертації

Лілія Леонідівна Сушенцева Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно- технічних навчальних закладах

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія і методика професійної освіти". – ПІТО НАПН України, Київ, 2012.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України **Н.Г. Ничкало**.

У дисертації досліджено методологічні, теоретичні і методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійно-технічної освіти різного профілю. Обґрунтовано концепцію формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, в якій визначено інноваційну мету, завдання і принципи формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Запропоновано авторську систему роботи професійно-технічного навчального

закладу з формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника в умовах соціального партнерства та авторський спеціальний курс "Основи професійної мобільності".

Обґрунтовано методичні засади та організаційно-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу. Здійснено прогностичне обґрунтування формування професійної мобільності в умовах інформаційного суспільства.

Розділ II

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 331. 5: 338. 27 – 057. 876: 338. 439

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ПТНЗ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВOSTІ

Неля Величко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті розкривається актуальність прогнозування потреб ринку праці як необхідного процесу загальнодержавного значення та розглядаються підходи щодо визначення потреби харчової промисловості у кваліфікованих робітниках із врахуванням соціально-економічних умов розвитку регіонів.

Ключові слова: потреба, прогнозування, працевлаштування, пропозиція, ринок праці, харчова промисловість, кваліфіковані робітники.

Розвиток промислового підприємства в сучасних умовах господарювання є основою ефективного інтегрування України у світову спільноту, адже саме промисловість є головним джерелом наповнення бюджету, базою запровадження інновацій та засадою сталого розвитку держави. У свою чергу, розвиток промислового підприємства зумовлюється низкою факторів, головним з яких є людський капітал, тобто кваліфіковані робітники.

Забезпечення висококваліфікованими робітниками підприємств промисловості регіонів є важливим і актуальним завданням загальнодержавного значення.

Трудові відносини в Україні за історично короткий період державотворення зазнали кардинальних змін, трансформувались від стану повної зайнятості з почасті прихованою незайнятістю до ліберальної моделі ринку праці, за якої неминуче існування безробіття. Повна зайнятість як атрибут соціальної стабільності, невизнання робочої сили товаром у плановій економіці не могли не зумовити при становленні ринкових відносин певних ускладнень з визначенням основних показників ринку праці [2, с. 27].

Це позначилося насамперед на структурі зайнятості. Так, кількість зареєстрованих безробітних на 1 січня 2012 р. порівняно з

1 грудня 2011 р. збільшилася на 16,9% до 482,8 тис. осіб, що на 11,4% менше, порівняно з 1 січнем 2011 р. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні на 1 січня 2012 р. склав 1,8% населення працездатного віку [4].

Рівень безробіття залежить від галузевої структури промисловості регіонів та спеціалізації підприємств на виробництві товарної продукції, що користується попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. За даними соціально-економічного розвитку країни [4], у промисловому секторі України домінують галузі важкої промисловості, які формують її експортний потенціал. Проте однією з провідних є харчова промисловість, яка потужно розвивається у областях: Вінницькій, Київській, Дніпропетровській та ін.

Функціонування підприємств харчової промисловості в сучасних умовах пов'язане з необхідністю забезпечення їх конкурентоспроможності шляхом системного використання нової техніки та новітніх технологій виробництва. Відповідно, інноваційна модель розвитку галузі висуває нові вимоги до якості знань і вмінь випускників професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ). З розвитком ринкових відносин актуальним стає створення комплексного механізму узгодженості потреб харчової промисловості в кадрах з масштабами та напрямками професійної підготовки учнів у системі професійно-технічної освіти (ПТО), яка повинна адекватно реагувати на запити ринку праці.

Попит на кваліфікованих робітників залежить від низки факторів, серед яких найбільш значущими є:

- стан розвитку промисловості у регіонах, динаміка функціонування якого веде до збільшення (зменшення) попиту на кваліфікованих робітників;
- зміни у промисловому обладнанні, що пов'язано з автоматизацією виробничих процесів;
- рівень оплати праці. Чим більші вимоги робітників до оплати праці, тим роботодавець прагне значно автоматизувати виробничі процеси у промисловості.

Тобто, роботодавці і представники ПТНЗ під час співпраці, соціального партнерства, узгодження програм та планів виробничого навчання повинні особливу увагу зверта-

ти на щойно згадані фактори та враховувати їх як ключові під час прогнозування попиту на робітничі кадри на ринку праці.

Так, усвідомлення того, що подальша деградація промислового виробництва ставить під загрозу не просто престиж країни, а навіть її економічну незалежність та елементарне виживання населення, поклало – хочеться думати – кінець стихії проїдання промислового капіталу та загостило актуальні питання відновлення життєво важливих галузей, де ми ще можемо бути конкурентоспроможними. Порятунком у цій ситуації має стати приватний бізнес, який зацікавлений у вирішенні своїх кадрових проблем. Однак, у перспективі неможливо обійтися й без державного регулювання. Очевидно, проблема набуває системного характеру через розрив єдиного інноваційного циклу – від підготовки кадрів для дослідницької діяльності до впровадження у виробництво нових технологій. Наука, освіта та промисловість значною мірою розвиваються в нашій країні відокремлено, самі по собі [1].

Подібна відчуженість призводить до розмивання конкурентного потенціалу кожної сфери. Сьогодні немає єдиної системи, яка координувала б і забезпечувала взаємодію між роботодавцями та професійною системою освіти. Залишилася невелика кількість професійно-технічних училищ, які орієнтовані на великі промислові підприємства, але з кожним роком їх стає менше. Відсутня єдина державна система, яка сприяла б пошуку та наданню робочих місць для молоді.

Дані питання досліджують чимало науковців. На увагу заслуговують роботи В. Романенка, який розглядає особливості змін у структурі попиту на робочу силу в промисловому секторі; В. Близнюк та М. Бутко у своїх працях аналізують і прогнозують регіональні особливості ринків праці, а Л. Дейнеко досліджує проблеми наукового забезпечення розвитку харчової промисловості.

Аналіз наукових праць і публікацій свідчить про значний досвід соціологічного, теоретичного та емпіричного характеру з проблем визначення потреби промисловості у кваліфікованих робітниках. Проте спостерігається відсутність досліджень практичного спрямування, які б найбільше відповідали

потребам та інтересам як ринку праці, так і ринку освітніх послуг у розрізі потреб на кваліфікованих робітників харчової промисловості з урахуванням економічної ситуації регіонів.

Дані проблеми вказують на необхідність розгляду економічної ситуації у харчовій промисловості з наступним прогнозуванням потреб надходження випускників ПТНЗ на виробництво.

Відповідно, метою статті є висвітлення досліджень з проблеми прогнозування попиту у кваліфікованих робітниках на ринку праці шляхом розгляду сучасного стану розвитку харчової промисловості.

Нині кадрова проблема загострюється тим, що значна кількість промислових підприємств уже перебуває на етапі модернізації устаткування та освоєння сучасних технологічних процесів. Демонтаж старого та установка нового обладнання неможливі без кваліфікованого обслуговуючого персоналу. Якщо не вживати ніяких заходів щодо поліпшення ситуації у сфері ПТО, то перспектива залишитися на узбіччі світового розвитку стане для української економіки досить реальною. Характер перетворень у структурі попиту на випускників ПТНЗ у промисловості залежить, у першу чергу, від динаміки змін у видах діяльності (галузевої структури).

Харчова промисловість – стратегічно важлива галузь промисловості України. Підприємства цієї галузі формують продовольчу безпеку країни, забезпечують населення необхідними продовольчими товарами, витрати на споживання яких складають понад 60% загальних грошових витрат населення [3, с. 6]. В Україні промислове виробництво харчових продуктів здійснюють більш, як 22 тисячі підприємств, на яких працює понад мільйон осіб [4].

У 2009 р. реалізовано продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (у відпускних цінах без ПДВ і акцизу) на суму 124,8 млрд грн. (18,7% у загальному обсязі промисловості). У 2010 р. відбулося збільшення реалізованої продукції до 148,6 млрд грн., що становить 16,7% у загальному обсязі реалізованої промислової продукції України [5]. За цим показником галузь посідає одне з чільних місць і є потуж-

ним бюджетоутворюючим джерелом. У 2010 р. від харчових підприємств країни до бюджетів надійшло майже 21,5 млрд грн. і обов'язкових платежів, що на 7,4% більше, ніж у 2009 р. Харчова промисловість посідає одне з перших місць за обсягом іноземних інвестицій у промисловість України [4].

Харчова промисловість є однією з провідних галузей промисловості країни за обсягом споживання на внутрішньому ринку та експортом готової продукції, що зумовлено потужним сільським господарством країни. З початком фінансової кризи обсяг виробництва продовольчої продукції почав скорочуватись, але вже з III кв. 2010 р. почалася тенденція до зростання. "У порівнянні з сусідніми країнами, Україна стабільно демонструє позитивну динаміку приросту виробництва. На харчову та переробну галузь припадає майже чверть усього експорту країни, що є найбільшим показником з-поміж країн-сусідів протягом останніх трьох років. Імпорт галузі знаходиться на рівні 10% від сукупного імпорту країни, що співвідноситься з часткою харчів у загальному імпорті Єврозони", – розповідає Іван Улітко, аналітик Ерсте Банку. Переважна їх частина сконцентрована у виробництві безалкогольних напоїв, пива, олійно-жирової продукції, кондитерських виробів, що безпосередньо позначається на процесах концентрації [5].

Так, на підприємствах переробної промисловості за 2011 р. одержано приріст продукції на 7,7%. У виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів майже досягнуто обсягів випуску продукції 2010 р. – відставання становило 0,7%. Зменшилося виробництво продукції на підприємствах з випуску напоїв на 9,3%, кондитерської, молочної та тютюнової промисловості – відповідно на 3,8, 6,8 та 6,6%. Водночас отримано приріст продукції у виробництві олії та жирів (6,9%), переробленні та консервуванні овочів і фруктів (6,1%), м'ясній промисловості (4,5%) [4].

У 2011 р. порівняно з 2010 р. спостерігалось зниження випуску сирів жирних (на 27,1 тис. т), продуктів кисломолочних (на 7,7 тис. т), масла вершкового (на 3 тис. т), виробів кондитерських з цукру (на 20,7 тис. т), вина виноградного (на 12,6 млн дал), горілки

та інших міцних спиртових напоїв (на 9,1 млн дал), сигарет (на 6,7 млрд шт.). Водночас зросло виробництво олії соняшникової нерафінованої на 225 тис. т, свіжого чи охолодженого м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці – на 48,2 тис. т, свинини свіжої чи охолодженої – на 37,1 тис. т, овочів консервованих натуральних – на 31,6 тис. т [4].

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів випуск продукції зменшився на 1,9%, у тому числі в переробленні та консервуванні овочів і фруктів – на 5,7%, кондитерській, тютюновій та м'ясній промисловості – відповідно, на 8,7, 7,5 та 1,5%, виробництві напоїв – на 7,9%. Водночас зросли обсяги продукції у виробництві олії і жирів (на 8,9%) та молочній промисловості (на 5,8%). У січні 2012 р. вироблено 336 тис. т нерафінованої соняшникової олії, 1,4 тис. т натуральних консервованих овочів, 1,1 тис. т овочів, фруктів, горіхів і грибів консервованих із додаванням оцту, 0,1 млн дал коньяку, 1,8 млн дал горілки та інших міцних спиртових напоїв, 12,8 млн дал пива, 6,6 млн дал безалкогольних напоїв, 74,3 тис. т свіжої чи охолодженої яловичини і телятини, свинини та м'яса і субпродуктів свійської птиці, 18,8 тис. т виробів ковбасних, 66,8 тис. т молока обробленого рідкого, 4,2 тис. т вершкового масла, 12,4 тис. т сирів жирних,

36,2 тис. т продуктів кисломолочних, 5,9 тис. т сиру свіжого неферментованого та кисломолочного.

Для ефективного розвитку й функціонування харчової промисловості України необхідно здійснити та виокремити чинники прискорення й стабілізації темпів розвитку сировинної бази, проведення послідовної політики переорієнтації господарських процесів задля поліпшення раціонального використання різноманітних видів ресурсів, економічного й фінансового механізму для функціонування харчових підприємств. Харчова промисловість здатна забезпечити не лише потреби населення в основних видах продуктів харчування, а й формувати продовольчий фонд і експортний потенціал України. Тому підвищення ефективності виробництва харчової промисловості є стратегічним завданням для країни, вирішення якого забезпечить збільшення й покращення кількісних та якісних показників її розвитку, а відтак зумовить збільшення потреб у кваліфікованих робітниках для промисловості з наступним працевлаштуванням незайнятого трудовою діяльністю населення.

Розглянемо динаміку потреби у працівниках за видами економічної діяльності (табл. 1) та динаміку працевлаштування незайнятого трудовою діяльністю населення (табл. 2).

Таблиця 1

**Динаміка потреби у працівниках за видами економічної діяльності
у 2002–2011 р. (тис.)**

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Галузь										
Промисловість	49,6	53,9	65,1	65,8	55,8	57,4	23,5	14,7	17,2	16,6
Переробна промисловість	36,0	40,4	44,8	47,0	41,7	42,8	16,5	12,1	13,7	13,0

Потреба у кваліфікованих робітниках для промисловості у 2008 р. зменшилась на 59%, порівняно з 2007 р., а у переробній промисловості – відповідно на 61,5%, порівняно з 2007 р. Водночас спостерігається тенденція зменшення попиту на ринку праці в кваліфікованих робітниках у промисловості, що вказує на необхідність підвищення рівня підготовки кваліфікованих робітників для переро-

бної промисловості, а це допоможе товарам виробника конкурувати на різних ринках виробника продуктів.

Аналіз зайнятості за видами економічної діяльності показує зменшення обсягів працевлаштування після економічної кризи 2008 р. з тенденцією на відновлення робочих місць на 12% у 2010 р., на 14,4% у 2011 р., порівняно з 2009 р. (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян
за видами економічної діяльності у 2002–2011 р. (тис.)**

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Галузь										
Промисловість	286,3	295,9	309,8	312,2	302,9	322,8	298,8	182,8	202,4	207,4
Переробна промисловість	225,5	236,6	245,0	244,9	238,7	255,4	232,2	136,3	152,7	155,9

Характеризуючи ситуацію на ринку праці в контексті забезпечення галузі кваліфікованими кадрами робітничих професій, необхідно враховувати той факт, що можливість отримання роботи взагалі та з високим доходом зокрема, сьогодні є основним фактором міжгалузевих та міжпрофесійних перетоків робочої сили, відсунувши на другий план такі мотиви вибору робочого місця, як задоволеність характером і змістом праці, ступінь відповідності отриманій професійній освіті, здібностям людини. Перегін робочої сили між професіями часто відбувається з фактичною втратою кваліфікації, а відтак, отриманою раніше освітою та набутими трудовими навичками, чи освітнім досвідом.

Важливою умовою задоволення як національного, так і місцевого ринку праці висококваліфікованими, сучасно підготовленими робітниками є регіоналізація ПТО, яка потребує налагодження тісної взаємодії кожного ПТНЗ з роботодавцями, службами зайнятості, іншими об'єднаннями, державними й місцевими органами управління з метою розвитку соціального партнерства у галузі професійної освіти. За сучасних обставин соціальне партнерство для ПТНЗ стає необхідною умовою формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників для харчової промисловості та сфери послуг будь-якого регіону.

Хоча в середньому понад 80% випускників вдається працевлаштуватися після закінчення навчання, це не завжди свідчить про те, що вони працюють за фахом, відповідно до їхньої кваліфікації. Головною причиною такого становища, на нашу думку, залишається диспропорція між ринком освітніх послуг для базових галузей промисловості та ринком праці в промисловому секторі економіки

України, а також небажання роботодавців брати на роботу осіб, які не мають досвіду практичної діяльності, причому, більшість роботодавців вимагає не менше 3–5 років стажу за фахом. На сьогодні, згідно з офіційними даними, однією з вагомих причин безробіття у харчової промисловості економіки України є неможливість знайти належну роботу особам, які ще не мають досвіду роботи.

Проте, згідно із законодавством, працездатній молоді має забезпечуватися надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки та перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Тому так важливе забезпечення випускників першим робочим місцем на підприємствах.

У сучасних умовах малі та середні промислові підприємства спроможні охопити чимало осіб, які виходять на ринок праці. Однак працевлаштування осіб, які не мають досвіду роботи за фахом, істотно збільшує витрати роботодавця (через необхідність детального роз'яснення суті роботи, контролю за якістю виконуваної роботи тощо).

Тому одним із головних завдань ПТНЗ має бути вміння орієнтуватися у вимогах ринку праці щодо підготовки кваліфікованих робітників та допомагати молоді у пошуку робочого місця з урахуванням набутих ними умінь. Наприклад, вже декілька років з метою забезпечення високого рівня працевлаштування та підвищення кваліфікації робітничих кадрів Вище комерційне училище Київського національного торгівельно-економічного

університету, окрім впровадження в навчальний процес безперервної освіти, системно проводить знайомство роботодавців з учнями ПТНЗ, готує пакет документів з характеристикою учнів для детального поінформовання роботодавців про рівень знань, умінь і навичок майбутніх випускників.

У свою чергу, стратегічною метою Дніпропетровського професійного ліцею харчових технологій (ДПЛХТ) є підготовка кваліфікованих робітників за 14-ма професіями для підприємств харчової промисловості – пекар, тістобор, формувальник тіста, машиніст тістообробних машин, кондитер; кухар-кондитер; оператор лінії приготування шоколадної маси; шоколадник-рецептурник; машиніст розфасувально-пакувальних машин; бісквітник, вафельник; машиніст розфасувально-пакувальних машин. Навчальний заклад головною метою ставить якісну підготовку робітничих кадрів для хлібопекарських, кондитерських підприємств та підприємств ресторанного й готельного бізнесу.

ДПЛХТ налагоджує і підтримує відносини з громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, обласною службою зайнятості та прагне підвищити відсоток працевлаштування випускників, й навчити адаптуватися молоду людину до сучасних умов праці.

У Вінницькому Вищому професійному училищі переробної промисловості ведеться підготовка для харчової промисловості за такими професіями: пекар; пекар-кондитер та виробника м'ясних напівфабрикатів. Працевлаштування в області за цими професіями становить майже 100%. Адже розвиток таких підприємств, як "Рошен" (виготовлення кондитерських виробів), робота великих хлібокомбінатів, приватних пекарень та ковбасних цехів потребує випускників ПТНЗ за відповідно набутими професіями для харчової промисловості.

На жаль, попри значну потребу підприємств харчової промисловості, скорочуються обсяги підготовки кадрів з низки спеціальностей. Так, підготовка робітничих кадрів у системі ПТО для харчової промисловості здійснюється за такими найбільш пріоритетними напрямками:

1) "громадське харчування" (випуск майже 20 тис. осіб, прийом близько 22 тис. осіб);

2) "хлібопекарне та макаронне виробництво" (випуск близько 1200 осіб, прийом – 1100 осіб);

3) "переробка сільськогосподарської продукції" (випуск близько 500 осіб, прийом – 400 осіб).

Ці дані свідчать, що лише у 2011 р. різниця між кількістю випускників за напрямками "Хлібопекарне виробництво" та "Переробка сільськогосподарської продукції" і кількістю прийнятих на навчання становила 10–15%. Основною причиною таких негативних тенденцій є низька очікувана доходність від професії, яку планується набути. Звичайно, впливає на це і позиція роботодавця, який не зацікавлений у збільшенні питомої ваги заробітної плати у вартості продукції. Однак, є й інші чинники, що виходять за межі відносин "профтехосвіта – роботодавець". Це і наявна останнім часом тенденція жорсткої конкуренції з боку дешевої імпортованої продукції, яка змушує виробників стримувати зростання заробітної плати задля збереження конкурентоспроможності власної продукції за певною ціною, і державне регулювання цін на деякі продовольчі товари, яке також, за словами виробників, обмежує можливості підвищення рівня оплати праці. Тобто, для розв'язання проблеми задоволення потреб галузі у робітниках відповідної спеціальності й кваліфікації зусиль закладів профтехосвіти та роботодавців недостатньо, а вирішення потребує комплексного, системного підходу із залученням всіх зацікавлених інституцій.

Висновок. Зміцнення зв'язку між навчальними закладами, підприємствами, центром зайнятості, іншими суб'єктами соціального партнерства спростить доступ до інформації про попит ринку праці на робітничі професії, з яких ведеться підготовка в регіоні, дасть змогу роботодавцям вносити пропозиції щодо коригування навчальних програм, вплине на якість навчання, розширить можливості в організації практики учнів, стажуванні майстрів виробничого навчання та ознайомить з новими типами обладнання і технологічними процесами.

Структуру перспективного попиту на ринку праці в харчовій промисловості повинні визначати такі чинники:

- збільшення випускників, що володіють базою знань у сфері новітніх інформаційних технологій;
- збільшення випускників, що володіють сучасними екологічними знаннями;
- зменшення випускників з низьким рівнем знань і умінь;
- зменшення переміщення трудових ресурсів із промисловості у ті сектори економіки, що пов'язані з наданням різних видів послуг населенню та підприємствам (громадське харчування, ресторанний, готельний бізнес тощо).

Необхідно розвивати співпрацю з роботодавцями харчової промисловості у підвищенні рівня кваліфікації робітничих кадрів шляхом:

- упровадження ступеневої підготовки учнів за наскрізними навчальними планами і програмами;
- розробки навчально-методичного забезпечення професійного навчання;
- організації підвищення кваліфікації викладачів училища на базі передових підприємств;
- теоретичне обґрунтування напрямів ступеневої підготовки учнів, відповідно до вимог ринкового механізму господарювання;
- оновлення матеріально-технічної бази навчально-виробничого процесу;
- розробки підручників, методичних посібників, дидактичних матеріалів для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості.

Також основними принципами збільшення попиту на робітничі кадри та формування інфраструктурних об'єктів системи професійної освіти в харчовій промисловості на найближчу перспективу мають бути:

- зростання ролі професійно-технічної освіти;
- підвищення відповідальності за стан і розвиток професійно-технічної освіти всіх зацікавлених сторін;
- індивідуалізація професійно-технічної освіти через засвоєння технологій, що орієнтовані на виявлення особистості учня;
- налагодження соціального партнерства у сфері підготовки кваліфікованих кадрів між підприємствами галузі та ПТНЗ;
- розвиток системи внутрішньофірмової підготовки кваліфікованих робітничих кадрів;
- організація спільно з роботодавцями ретельної якісної виробничої практики учнів;
- посилення уваги до якості професійної освіти, під якою розуміють відповідність інтересів і запитів усіх суб'єктів освітньої політики;
- вирішення питань щодо перепідготовки робітників відповідно до початкових вимог ринку праці;
- осучаснення навчально-виробничої бази, наближення змісту навчального процесу до умов конкретного виробництва, розширення обсягів підготовки за індивідуальними планами;
- поліпшення координації діяльності й уникнення дублювання спеціальностей і професій при підготовці кваліфікованих кадрів;
- впровадження маркетингових служб у навчальні заклади ПТО;
- зростання ролі психологічного супроводу освітнього процесу, педагогічних консультацій та професійної орієнтації, в т. ч. – з метою підготовки випускників до прогнозування подальшої долі своєї професійної діяльності й можливості поглиблення професійних знань та майстерності.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення / О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін, О. Ф. Новікова, А. М. Поручник / НАН України; Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
2. Бутко М.П. Регіональна професійно-кваліфікаційна асиметрія в промисловому комплексі та шляхи вдосконалення взаємодії системи профтехосвіти з роботодавцями / М. П. Бутко // Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України: доповіді міжнар. наук.-практ. конференції, м. Київ, 28–29 листопада 2007 р.: У 2 т. – К.: РВПС Україна НАН України, 2008. – Т. 2. – 343 с.

3. Дейнеко Л. Розвиток стратегічного потенціалу харчової промисловості України [Текст] / Л. Дейнеко, П. Купчак // Харчова і переробна промисловість : Щомісячний науково-виробничий журнал. – 2009. – № 6. – С. 5–9.

4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

5. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua>.

Неля Величко

***К проблеме прогнозирования трудоустройства выпускников ПТУЗ
на предприятиях пищевой промышленности***

В статье раскрывается актуальность прогнозирования потребностей рынка труда как необходимого процесса общегосударственного значения и рассматриваются подходы к определению потребности пищевой промышленности в квалифицированных рабочих с учетом социально-экономических условий развития регионов.

Ключевые слова: *потребность, прогнозирование, трудоустройство, предложение, рынок труда, пищевая промышленность, квалифицированные рабочие.*

Nelya Velychko

***To the problem of forecasting the job placement
for vocational schools graduates at the food industry enterprises***

The article reveals the relevance of the forecasting needs of the labour market as a necessary process of national importance and considers the approaches to the definition of the needs of the food industry for skilled workers taking into account the socio-economic conditions of development of regions.

Key words: *demand, forecasting, employment, supply, labor market, food industry, skilled workers.*

Захищені дисертації

Ірина Миколаївна Савченко
Особливості стандартизації в системі початкової професійної освіти Російської Федерації

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія і методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2011.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Н.В. Кудикіна.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню особливостей стандартизації в системі початкової професійної освіти Російської Федерації та пошуку можливостей творчого використання прогресивних ідей російського досвіду стандартизації в освітньому просторі України в складний період ринкових перетворень. На основі порівняльно-педагогічного аналізу виявлено здобутки, які представляють інтерес для вітчизняної системи профтехосвіти. Науково обгрунтовано, розроблено і апробовано методичні рекомендації щодо оптимізації системи стандартизації професійно-технічної освіти України в умовах глобалізації, євроінтеграції та національної самоідентифікації. Запропоновано створення незалеж-

ної суспільної інституції – Ради з розв'язання комплексних проблем, спрямованих на приведення у відповідність до світових стандартів національних професійних кваліфікацій, професійних і освітніх стандартів з підготовки кваліфікованих робітників. Розроблено: пропозиції щодо складу учасників творчих робочих груп та їх функцій у розробці стандартів; результативно-цільову модель удосконалення стандартів професійно-технічної освіти на основі інтегральних вимог роботодавців, модель компетентного випускника професійно-технічного навчального закладу, цикл удосконалення стандартів та інформаційний модуль стандартизації в системі підготовки кваліфікованих робітників.

УДК 377. 1: 006. 3/8

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ – ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Ганна Лук'яненко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторією змісту професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Концепція створення професійних стандартів розкриває методичні засади розроблення професійних стандартів як основи державних стандартів професійно-технічної освіти. Провідним підходом у розробленні професійних стандартів є компетентнісний. Професійний стандарт складається із сукупності одиниць, які включають опис професійних та ключових компетенцій кваліфікованого робітника за певною професією. Концепція висвітлює етапи розроблення професійних стандартів та розкриває очікувані результати її впровадження.

Ключові слова: професійний стандарт, принципи створення професійних стандартів, державний стандарт професійно-технічної освіти за конкретною професією, компетентність, професійні компетенції, ключові компетенції.

Необхідність розроблення професійних стандартів на основі компетентнісного підходу обумовлена: перетворенням суспільно-економічної формації від постіндустріальної до інформаційної; бурхливим розвитком техніки та наукомістких технологій у галузі виробництва і послуг; формуванням ринкових відносин у всіх економічних сферах, в тому числі, у сфері працевлаштування; потребою модернізації нормативної бази щодо підготовки кваліфікованого робітничого персоналу.

Розроблення професійних стандартів сприятиме розв'язанню суперечностей між:

- умовами виробництва, які формуються в інформаційному суспільстві, та умовами підготовки робітничих кадрів, зорієнтованих на індустріальне суспільство;
- новими типами виробництва та виробничих відносин, що створюються в умовах ринкової економіки, та орієнтацією системи професійно-технічної освіти на планове господарство;
- потребою ринку праці та конкретного виробництва у модернізації змісту професій та застарілими кваліфікаційними характерис-

тиками, що є основою чинної системи підготовки робітничих кадрів;

- потребою виробництва в робітниках, які володіють широкими компетенціями, та підготовкою робітників за вузькою спеціалізацією;
- вимогами роботодавців до рівня кваліфікації робітників та рівнем їхньої професійної підготовки.

Розроблення професійних стандартів здійснюватиметься для:

- забезпечення ринку праці фахівцями, що володіють широким спектром компетентностей;
- відповідності кваліфікаційних рівнів робітників вимогам роботодавців та запитам особистості;
- забезпечення затребуваності кваліфікованих робітників на вітчизняному ринку праці;
- визначення рівня професійної кваліфікації робітника, а також напрямів і завдань його професійної підготовки та перепідготовки;
- підвищення мотивації персоналу до удосконалення професійних компетенцій;

– створення державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій.

Метою концепції створення професійних стандартів є визначення методологічних та методичних засад розроблення професійних стандартів, заснованих на компетенціях як основи державних стандартів професійно-технічної освіти.

Досвід розроблення професійних стандартів свідчить про те, що у світі не існує уніфікованої методики їх розроблення. Відсутня єдина термінологія щодо професійного стандарту. Так, у Великій Британії їх називають "національними професійними стандартами", у Франції – "професійними референціями", а в Німеччині – "опис професії". Однак, практично в кожній країні існує інституція стандартизації змісту професій.

В Україні нормативні документи щодо змісту професій розробляються спеціалізованими відділами Міністерства соціальної політики. При створенні корпоративних та внутрішньофірмових професійних стандартів компанії-розробники беруть за основу посадові обов'язки та види робіт, які виконують працівники на певному робочому місці. Галузеві професійні стандарти за професією "Зварник", розроблені Інститутом електрозварювання імені Є.О. Патона, базуються на діючій кваліфікаційній характеристиці професії й встановлюють вимоги до рівня підготовки працівника, що визначені на підставі потреб роботодавців до рівня кваліфікації робітника, який виконує зварювальні роботи.

Основу професійних стандартів мають становити оновлені описи змісту професій, регламентовані чинними нормативними документами: ДК 003:2010 – Національний класифікатор України "Класифікатор професій"; ДК 009:2010 – Національний класифікатор України "Класифікація видів економічної діяльності", та національною рамкою кваліфікацій.

Розроблення професійних стандартів базуватиметься на функціональному аналізі трудових дій і виробничих функцій, які притаманні конкретній економічній галузі професійної діяльності та ґрунтуються на принципах:

1) *універсальних:*

- об'єктивності (врахування змін на ринку праці, пов'язаних з розвитком інформаційного суспільства та міжнародних тенденцій щодо розроблення професійних стандартів);

- науковості (використання виключно науково-обґрунтованих підходів, принципів, методів розроблення професійних стандартів);

- гуманізації (висвітлення людського ставлення до кваліфікованого робітника як до особистості, яка володіє широкими компетенціями, здатна до навчання і самонавчання; особистісної та професійної самоактуалізації у професійній діяльності та професійній мобільності);

- фундаменталізації (опанування фундаментальними основами професійної підготовки);

2) *спеціальних:*

- вимірюваності зазначених у стандарті вимог до успішного здійснення трудової діяльності та єдиних критеріїв їх формулювання;

- конкретності формулювання зазначених у стандарті вимог і критеріїв їх оцінювання.

Опис вимог до трудових функцій, відображених у термінах компетентностей, та трудових дій, описаних у термінах компетенцій, має відповідати таким критеріям:

прозорості – опис компетенцій має відображати всі види робіт так, щоб усі обов'язки працівника були описані зрозуміло й чітко;

визначеності – терміни щодо опису компетенцій мають відповідати: виду робіт (трудових дій); рівню їх складності; рівню володіння робітником необхідними навичками, рівню й типу відповідальності за кожен трудову функцію;

стислості – точне та конкретне формулювання вимог до показників результатів діяльності й розвитку робітника.

Структура професійного стандарту з конкретної професії включає: назву професії, код за чинними державними документами щодо класифікації професій та сфери їх застосування, опис компетенцій за кваліфікаційними рівнями, у відповідності до національної та галузевої рамок кваліфікацій, психофізіологічні вимоги до працівника, професійні функції, відповідно до потреб на ринку праці,

механізм оцінювання та підтвердження рівня набутих компетенцій. Структурним елементом професійних стандартів є одиниця професійного стандарту, кожна з яких включає професійні та ключові компетенції.

Методика розроблення професійних стандартів передбачає поетапний характер роботи:

I етап: створення робочих груп із залученням роботодавців, науковців, фахівців відповідної галузі економічної діяльності, підприємств-партнерів, працівників ПТНЗ.

Мета етапу: на підставі вивчення виробничого досвіду підприємств-партнерів розроблення єдиної методики аналізу професійної діяльності кваліфікованого робітника певної професії, визначення змісту трудових дій (функцій) та структури його професійних компетентностей, а також вимог роботодавця.

II етап: розроблення структури та макету стандарту, що має узгоджуватись із Законами України "Про стандартизацію", "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності", національною рамкою кваліфікацій, Державним стандартом України "Система управління якістю: основні положення та словник (ISO 9000:2000, IDT)", стандартами оформлення нормативних документів (ДСТУ 1.0-2003, ДСТУ 1.5-2003).

Мета етапу: кодифікація нормативної документації.

III етап: розподіл трудових функцій за рівнями кваліфікації, визначення інших атрибутів стандарту, створення професійного стандарту в цілому та здійснення процедури його оцінювання; розроблення методики створення державних стандартів професійно-технічної освіти на принципах кредитно-модульної технології навчання.

Мета етапу: забезпечення зв'язку між професійними та державними стандартами професійно-технічної освіти.

Очікувані результати впровадження концепції:

у сфері правового забезпечення:

– створення підстав для розроблення Закону України "Про національну систему кваліфікацій";

– визначення підґрунтя для вдосконалення нормативно-правової бази системи професійно-технічної освіти, а також розроб-

лення та забезпечення принципово нового механізму державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ і залучення до цього процесу роботодавців, науковців, держслужбовців, освітян;

– розроблення механізмів оцінювання рівня підготовки кваліфікованих робітників;

у сфері управління:

– розроблення механізму постійного моніторингу ринку праці та прогнозування потреб у робітничих кадрах;

– дослідження змісту трудових дій (функцій);

– створення на засадах соціального партнерства органу незалежного оцінювання відповідності рівня набутих робітником компетентностей рівню, визначеному у професійних стандартах;

у сфері організаційного та науково-методичного забезпечення:

– проведення наукових досліджень змісту професійної діяльності з метою створення рекомендацій щодо удосконалення професійних стандартів;

– розроблення та впровадження методики постійного моніторингу ринку праці;

– поглиблення міжнародної співпраці з питань створення та удосконалення професійних стандартів;

– розроблення та впровадження нормативно-правових документів щодо професійних стандартів;

– розроблення структури та макету професійних стандартів із залученням соціальних партнерів: роботодавців, науковців, інших зацікавлених сторін;

– розроблення єдиної методики створення професійних стандартів, заснованих на компетенціях, які мають стати основою державних стандартів професійно-технічної освіти;

– розроблення та впровадження методики щодо визначення вимог роботодавців до рівня набутих компетенцій робітників;

у сфері економічного забезпечення:

– створення методики розрахунку вартості підготовки кваліфікованих робітників;

– впровадження механізму стимулювання робітників до підвищення рівня кваліфікації, а також роботодавців – до участі в

модернізації системи професійної освіти і навчання;

– посилення фінансової самостійності та відповідальності професійно-технічних навчальних закладів різних типів та форм власності за результати підготовки кваліфікованих робітників.

Роботодавцям професійні стандарти будуть основною для:

1) здійснення добору персоналу, який забезпечить високу якість продукції;

2) створення професійних стандартів на нові (інтегровані, інноваційні) професії;

підвищення якості функціонування підприємства шляхом контролю й підвищення професіоналізму своїх робітників;

3) підвищення ефективності та якості праці й забезпечення високих економічних результатів;

4) розроблення посадових інструкцій;

5) проведення оцінювання, сертифікації й атестації робітників і випускників професійно-технічних навчальних закладів різних типів та форм власності.

Для працівника професійний стандарт забезпечить:

1) ефективну соціалізацію та затребуваність на ринку праці;

2) можливість оцінювання власного професійного рівня;

3) визначення завдань щодо професійного навчання, удосконалення та кар'єрного зростання.

Для професійно-технічних навчальних закладів професійні стандарти слугуватимуть:

1) механізмом удосконалення нормативно-правової бази системи професійно-технічної освіти, а саме: приведення її у відповідність до сучасних потреб ринку праці шляхом оптимізації та унормування змісту найбільш затребуваних професій;

2) підґрунтям для розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій і навчально-методичних комплексів;

3) основою для встановлення та підтримки єдиних вимог до змісту і якості професійної діяльності в рамках певної галузі професійної діяльності.

Анна Лукьяненко

Концепция профессиональных стандартов – как основа государственных стандартов профессионально-технического образования нового поколения

Концепция разработки профессиональных стандартов раскрывает методические основы создания профессиональных стандартов как базиса государственных стандартов профессионально-технического образования. Основополагающим подходом в разработке профессиональных стандартов является компетентностный. Профессиональный стандарт состоит из совокупности единиц, каждая из которых включает описание профессиональных и ключевых компетенций квалифицированного рабочего по конкретной профессии. В концепции изложены этапы разработки профессиональных стандартов и ожидаемые результаты её внедрения.

Ключевые слова: профессиональный стандарт, принципы разработки профессиональных стандартов, государственный стандарт профессионально-технического образования по конкретной профессии, компетентность, профессиональные компетенции, ключевые компетенции.

Ganna Luk'ianenko

Conception of qualification standards as a basis for state standards of a new generation VET

Conception of qualification standards creation reveals methodological principles for developing qualification standards as a basis of state standards of vocational education. Competence approach to developing qualification standards is the main one. Qualification standard consists of combination of units which include description of professional and key competencies of a qualified worker according to a particular profession. The conception highlights stages for developing qualification standards and reveals expected results of its implication.

Key words: qualification standard, principles of professional qualification standards, state standard of vocational education according to a particular profession, competence, professional competence, key competence.

УДК 377. 35: 316. 628

УЧАСТЬ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА

Анатолій Михайличенко,

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії професійного навчання на виробництві
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*

У статті показано, що в сучасних умовах визначальною умовою успішної роботи виробництва є відповідно підготовлений персонал. Запропоновано ввести професійну підготовку виробництва і показано її місце в загальній комплексній підготовці виробництва за сучасних умов.

Ключові слова: предмети праці, засоби праці, праця, комплексна підготовка виробництва, професійна підготовка на виробництві.

Добробут і прогрес суспільства залежать, звичайно, від розвитку національної економіки. Економіка вивчає й забезпечує ефективне використання завжди обмежених ресурсів, розглядає питання організації та управління виробництвом, розподілу, обміну, збуту й споживання вироблених товарів та послуг.

Основними елементами економіки є підприємства, що виробляють товари чи послуги. Нині підприємство порівнюють з реактором, що створює багатство держави. Результатом функціонування національної економіки є виробництво на підприємствах різноманітної продукції та послуг. Сукупна діяльність підприємств забезпечує виробництво національного багатства – внутрішнього валового продукту (ВВП) країни.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – один з найважливіших показників розвитку економіки країни, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності підприємств у сфері матеріального і нематеріального виробництва, що вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених ними для кінцевого використання.

ВВП країни повинен забезпечувати достатній рівень життя населення. Для цього все, що необхідне для споживання, треба виробляти вітчизняними підприємствами. А що не виробляється в країні, потрібно купувати за

кордоном, для цього необхідно щось продати на глобальному ринку.

Вироблена на підприємствах продукція поставляється на національний та міжнародний ринки, де відбувається її розподіл і обмін.

Продукція, що випускається на підприємстві, відтворюється у процесі виробничого процесу. Щоб будь-який виробничий процес на підприємстві успішно функціонував і розвивався, повинні узгоджено діяти і розвиватись три основні елементи виробництва [2; 1]:

1) **предмети праці** – все те, на що спрямована праця людини. До предметів праці, які перетворюються у процесі переробки на готову продукцію, зараховують сировину, основні й допоміжні матеріали, напівфабрикати;

2) **засоби праці** – все те, з допомогою чого предмети праці перетворюються на готову продукцію. Насамперед, це знаряддя праці. У складі засобів праці вирішальна роль належить обладнанню;

3) **цілеспрямована діяльність** (або жива праця) здійснюється людиною, яка витрачає нервово-м'язову енергію для планування, виконання різних механічних дій, спостереження та контролю за впливом засобів праці на предмети праці.

Вид праці визначає потребу у відповідній професії робітника, складність праці – у його кваліфікації, творчість праці – у схильності до творчості, важкість праці – у певних фізичних здібностях робітника.

Виробничий процес є органічною єдністю трьох названих елементів, але визначальна роль у ньому належить підготовленим відповідно до вимог виробництва людям – кваліфікованим робітникам, які навчаються працювати, в основному, у системі професійно-технічної освіти (ПТО). У силу різних причин (невідповідність змісту навчання вимогам сучасного виробництва, застаріла матеріально-технічна база навчальних майстерень, організаційна та нормативно-правова невизначеність системи ПТО, відсутність достатнього фінансування тощо), в сучасних умовах система ПТО не може забезпечити виробництво кваліфікованими робітниками в достатній кількості та кваліфікації [3]. Поглиблює ситуацію висока частота змін виробничого середовища, яка вимагає постійного пристосуван-

ня до неї. Диктується це концепцією "**життєвого циклу товару**", згідно з якою, будь-який, навіть найякісніший товар на ринку з часом витісняється новим товаром конкурента, який скористався найголовнішими досягненнями науково-технічного прогресу.

При переході на випуск нового виду продукції (або її модифікації), як правило, використовують нові технології, обладнання, матеріали, організацію виробництва тощо. Тому можна стверджувати, що з життєвим циклом товару жорстко пов'язані життєві цикли технології, професії та кваліфікації. Життєвий цикл продукції **П1** та його основні етапи: впровадження, початковий ріст, наступний ріст, зрілість і спад у загальному вигляді показані на рис. 1.

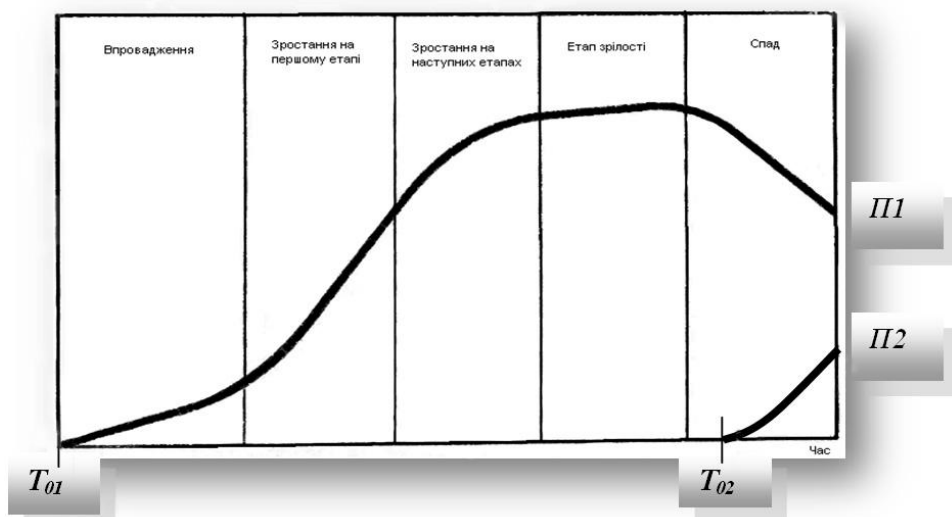

Рис. 1. Життєвий цикл продукції та його етапи

Після зрілості неминуче настає етап спаду – зниження попиту, зумовленого економічними умовами, темпами старіння продукції тощо. Якщо підприємство завчасно не подумає про випуск нової чи модифікованої продукції **П2** (з часом запуску у виробництво T_{02}), що буде користуватись попитом на ринку, йому неминуче загрожує банкрутство.

Метою статті є визначення умов узгодженого розвитку виробництва та робітничого персоналу підприємства.

Для того, щоб почати виробництво нової чи модифікованої продукції, на підприємстві проводиться широкомасштабна комплексна підготовка виробництва, яка повинна роз-

робити й узгодити вже згадані елементи виробничого процесу.

Комплексна підготовка виробництва – це сукупність взаємопов'язаних наукових, технічних і організаційно-планових заходів зі створення й запровадження нових чи удосконалення старих конструкцій продукції або послуг і методів організації й планування виробництва. Вона починається після прийняття рішення про перехід підприємства на випуск нової чи модернізованої продукції (точка θ на рис. 2, на якому зображені складові комплексної підготовки виробництва та узагальнена циклограма їх проведення).

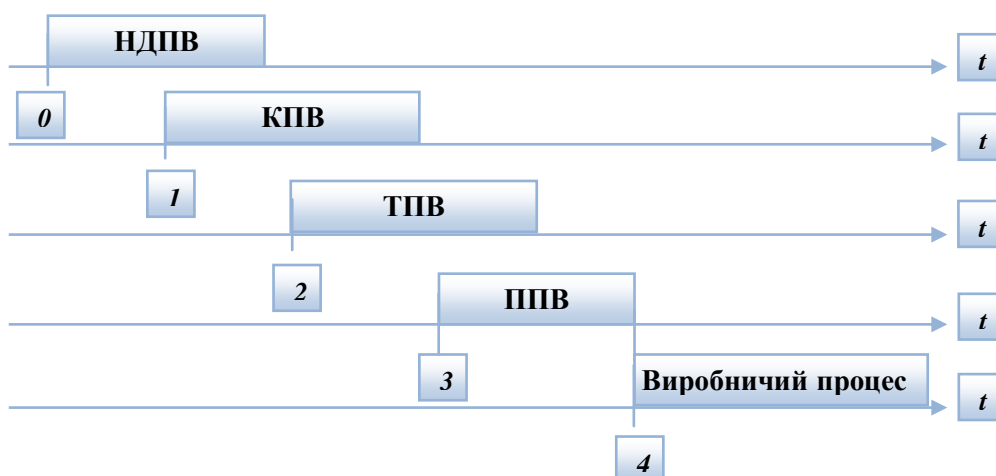

Рис. 2. Циклограма проведення комплексної підготовки виробництва

Комплексна підготовка виробництва включає:

– **науково-дослідну підготовку виробництва (НДПВ)**, у процесі якої з'ясовуються можливості, принципи й методи створення нової або модернізованої продукції. Ця робота ведеться у тісному зв'язку з маркетинговими дослідженнями. Адже багато західних фірм вважають, що ідея нової продукції повинна зароджуватись не в наукових установах, а в результаті маркетингових досліджень, які можуть містити вимоги та побажання споживачів у вигляді попереднього переліку технічних вимог, що можуть стати основою для виконання робіт з проектування. НДПВ є важливою стадією комплексної підготовки виробництва. Вона спрямовується на підвищення надійності, терміну експлуатації, технологічності виробів; на використання прогресивного обладнання, оснастки, засобів контролю; посилення рівня механізації та автоматизації виробництва. НДПВ спрямована на підвищення ефективності виробництва;

– **конструкторську підготовку виробництва (КПВ)** (точка 1 на рис. 2), у процесі якої з урахуванням результатів НДПВ створюється конструкторська документація, необхідна для виготовлення й експлуатації продукції. У результаті КПВ ми отримаємо першу складову виробничого процесу – **предмети праці** – все те, на що буде спрямована праця кваліфікованих робітників, щоб з допомогою засобів праці перетворити те все у готову продукцію.

Основними завданнями КПВ є створення нових та удосконалення виробів, що випускаються з високими показниками якості в задані терміни та з найменшими витратами. Основною вимогою до КПВ є те, що конструкція виробу повинна бути технологічною. Під технологічністю треба розуміти надання виробові такої форми та обрання для нього таких матеріалів, які забезпечать, при умові виконання виробом заданих функцій, простого та економного його виготовлення, безпеки користування, екологічності, енергоефективності та створять необхідний резерв для модифікації тощо;

– **технологічну підготовку виробництва (ТПВ)**. Після (або в процесі) проведення КПВ формулюються вихідні дані для виконання наступної стадії комплексної підготовки виробництва – ТПВ (точка 2 на рис. 2). ТПВ – це сукупність заходів, що забезпечують технологічну готовність виробництва (ГОСТ 14.004-83), під якою розуміється наявність на підприємстві повних комплектів конструкторської та технологічної документації і засобів технологічного оснащення, необхідних для реалізації заданого обсягу випуску продукції з визначеними техніко-економічними показниками.

Головне завдання ТПВ – розробка технологічних процесів (ТП), що забезпечують мінімальні витрати на виготовлення певного обсягу продукції належної якості.

За своїм змістом ТПВ включає комплекс таких робіт:

а) забезпечення технологічності конструкції виробу;

б) розроблення технологічних процесів (ТП) і методів контролю;

в) проектування й виготовлення чи купівля технологічного обладнання;

г) наладка і впровадження запроектованих технологічних процесів;

г) визначення професій і рівня кваліфікації робітничого персоналу, задіяного у виробничому процесі.

Технологію можна розглядати як сукупність методів впливу знарядь праці на різноманітні властивості предметів праці, в результаті чого відбувається активна взаємодія людини з природою. Технологія оброблення будь-якого предмета праці виражається в технологічному процесі (ТП) (у процесі фізичного, хімічного, механічного тощо впливу знарядь на предмети праці).

ТП – частина виробничого процесу, що містить цілеспрямовані дії по зміні стану предмета праці (ГОСТ 3.1109-82).

Виконати кожний ТП чи його частину може тільки робітник, який має відповідну професію і кваліфікацію. Якість праці визначається кваліфікацією робітника, який її виконує.

Будь-який ТП складається з низки виробничих **операцій** – закінчених частин ТП на одному робочому місці. Операційний поділ ТП диктується необхідністю застосування різних знарядь праці на різних робочих місцях і зумовлений фізичними й економічними причинами.

ТП фіксуються у технологічній документації: у маршрутних, операційних та операційно-інструкційних картах. У цих документах визначаються **вимоги до робітничого персоналу**, які мають бути задіяними при виготовленні продукції: норми часу, професій і кваліфікації, необхідних для виконання операцій ТП.

За загальних умов ТПВ може виконуватися паралельно з КПВ (див. рис. 2), що допоможе скоротити час на комплексну підготовку виробництва.

ТПВ охоплює сукупність робіт для забезпечення технологічної готовності підприємства до виготовлення продукції належної якості та в належному обсязі. ТПВ передбачає

широке застосування прогресивних ТП, технологічного обладнання, інструментів та приладів, засобів контролю, механізації й автоматизації виробничих процесів. У результаті ТПВ ми отримаємо другу складову виробничого процесу – **засоби праці**, узгоджену з першою складовою виробничого процесу – предметами праці, і зможемо сформулювати вимоги до третьої складової виробничого процесу – робітничого персоналу.

Оскільки після завершення комплексної підготовки виробництва повинен початися випуск продукції, то до цього часу має бути закінчена й підготовка робітничого персоналу як основної складової продуктивних сил виробництва.

Після проведення ТПВ (точка 2 на рис. 2). ми ще не можемо розпочати випуск нової чи модернізованої продукції, так як не підготовлена третя складова виробничого процесу – трудові ресурси, які будуть виконувати цілеспрямовану діяльність із випуску продукції шляхом впливу засобів праці на предмети праці. Цей вид комплексної підготовки назвемо **кваліфікаційною підготовкою виробництва (КвПВ)**, яка не виділена у традиційній комплексній підготовці виробництва. Тільки після її завершення створюються всі умови для випуску нової чи модернізованої продукції (точки T_{01} і T_{02} на рис. 1 або точка 4 на рис. 2).

Для того, щоб всі види підготовки виробництва були узгоджені та вчасно виконані і виробництво нової чи модифікованої продукції почалось у запланований термін (точка 4 на рис. 2), необхідно спланувати й узгодити увесь хід робіт з комплексної підготовки виробництва. Цю важливу задачу вирішує **організаційно-планова підготовка виробництва (ОППВ)**.

Таким чином, у результаті проведення науково-дослідної підготовки виробництва (НДПВ), маркетингових досліджень та конструкторської підготовки виробництва (КПВ) визначається перший елемент виробничого процесу – **предмети праці**.

Технологічна підготовка виробництва (ТПВ) дає змогу визначити другий елемент виробничого процесу – **засоби праці**. Узгодження між першим і другим елементами виробничого процесу проводиться шляхом

перевірки конструкції виробу на технологічність.

Щодо підготовки персоналу підприємства до цілеспрямованої діяльності у процесі виробництва, то його узгодження з іншими двома елементами виробництва (предметами праці і засобами праці) відбувається у процесі ТПВ при визначенні:

- засобів праці (обладнання, пристосування, інструментів тощо);
- операцій, які повинні виконувати робітники на конкретних робочих місцях (токарні, фрезерні, слюсарні, складальні тощо);
- рівня його кваліфікації (розряд, клас, категорія тощо);
- кількості необхідного робітничого персоналу.

Ці відомості подаються до відділу кадрів, служби якого ведуть підбір, набір та, за можливістю, підготовку необхідних робітничих кадрів. Якщо в умовах планової економіки така схема забезпечення виробництва трудовими ресурсами діяла досить задовільно, то в ринкових умовах, як показує дійсність, ця система забезпечення підприємства кваліфікованими робітниками стала не встигати за

швидкою динамікою змін у виробничому середовищі.

Як правило, життєвий цикл товару жорстко пов'язаний із життєвим циклом технології, обладнанням і кваліфікацією робітників, а при модернізації виробництва актуальним стає питання вчасного підвищення кваліфікації робітничого персоналу, який зможе ефективно працювати в умовах модернізованого виробництва. Оскільки за ринкової економіки модернізація виробництва ведеться постійно, то й підвищення кваліфікації робітників повинно проводитися безперервно, впродовж усього їхнього трудового життя. Сприяти цьому повинна система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітників, яка має функціонувати на підприємстві. Тільки в цьому разі можна забезпечити належний рівень їх підготовки, який буде відповідати вимогам виробництва.

Висновок. Проведені дослідження показали, що для успішної реалізації виробничого процесу в умовах сучасного виробництва необхідно в межах КПВ впроваджувати професійну підготовку виробництва (ППВ). Цей вид підготовки дасть змогу підприємствам проводити гнучку політику в умовах НТП і бути успішними на ринку.

Література

1. Петрович Й.М. Організування промислового виробництва : підруч. / Й. М. Петрович. – К. : Знання, 2009. – 328 с.
2. Сидоренко В.К. Основи сучасного виробництва / В. К. Сидоренко, В. В. Юрженко. – К. : Наш час, 2006. – 200 с.
3. Супрун В. Сучасного робітника не підготуєш на застарілому устаткуванні / В. Супрун // Уряд. кур'єр. – 5 січ. 2011. – С. 18.

Анатолій Михайличенко

Участие квалифицированных рабочих в технологии развития производства

В статье показано, что в современных условиях определяющим условием успешной работы производства является соответствующе подготовленный персонал. Предложено ввести профессиональную подготовку производства и показано её место в общей комплексной подготовке производства в современных условиях.

Ключевые слова: предметы труда, средства труда, труд, комплексная подготовка производства, профессиональная подготовка производства.

Anatoliy Mikhaïlychenko

Qualified workers' participation in a production development technology

The article shows that in modern conditions properly trained personnel is a prerequisite of a successful production work. A production vocational training is offered and its place in complex production training is revealed.

Key words: objects of labor, instruments of labor, labor, production training.

Розділ III

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 377. 112. 4 "312"

АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПТНЗ

Тетяна Волкова,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті наголошується на важливості цілеспрямованої підготовки інженерів-педагогів і відповідальних за інформаційно-аналітичну роботу у ПТНЗ щодо набуття ними умінь застосовувати інформаційно-аналітичну систему "ПРОФТЕХ" для здійснення моніторингу діяльності ПТНЗ.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, засоби інформаційно-аналітичної системи, інженер-педагог, відповідальний за інформаційно-аналітичну роботу у ПТНЗ.

Актуальність формування інформаційно-аналітичної складової професійної діяльності інженера-педагога в галузі комп'ютерних технологій, відповідального за інформаційно-аналітичну роботу в ПТНЗ, визначається Державною цільовою програмою розвитку професійно-технічної освіти (ПТО) на 2011–2015 рр. Стратегічним завданням цієї програми є удосконалення системи управління ПТО на основі реалізації накреслених заходів за такими пріоритетними напрямками: *підвищення* ефективності управління в умовах змін організаційно-правових форм діяльності ПТНЗ, що забезпечить їх результативність і підсилить відповідальність за кінцеві результати діяльності; *удосконален-*

ня інформаційного обміну; *запровадження* моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість ПТО. Особливості управління сучасною системою ПТО зумовлюються кардинальними змінами в нашому суспільстві, в результаті чого відбувається переусвідомлення цілей, завдань і змісту освіти, здійснюється пошук нових форм, методів і технологій підвищення її якості.

Досягнутий рівень і проблеми розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у ПТНЗ визначають необхідність переходу від політики, спрямованої на інформатизацію окремих ПТНЗ, до формування єдиного інформаційного простору, розвиток інформаційних ресурсів, баз даних і знань, якими можуть

користуватися всі ПТНЗ регіону. Зазначене висуває найпріоритетнішим дослідження такої проблеми, як підвищення ефективності системи ПТО, що залежить від випереджувального прорахунку тенденції в інноваційній політиці ПТО, актуалізує проектування нових моделей управління на основі ІКТ.

Загально визнаний основоположник сучасної кібернетики Віктор Глушков наголошував на тому, що при автоматизації організаційного управління на основі використання електронно-обчислювальної техніки треба пам'ятати, що основною засадою її успіху є докорінна зміна традиційної технології організаційного управління [3].

Відомі вітчизняні вчені Валерій Биков [1], Галина Козлакова [5], Андрій Литвин [6], Оксана Матвієнко [4], Віктор Олійник [7], Михайло Цивін [4] наголошують на тому, що основною умовою створення ефективних механізмів взаємодії системи освіти і суспільства є інформатизація всіх процесів, які мають місце в повсякденній діяльності навчальних закладів; ефективне функціонування систем електронного документообігу можливе тільки на основі визначення раціональної структури управління, видів діяльності та завдань, які необхідно виконати для досягнення цілей діяльності навчального закладу, визначення взаємопідпорядкованості та взаємозалежності педагогічних працівників, розстановка виконавців на окремих ділянках роботи, відповідно до їх кваліфікації, спеціалізації.

Метою поданої статті є розгляд способів і засобів підвищення інформаційно-аналітичної компетентності інженерів-педагогів в умовах роботи у сучасному інформаційному середовищі ПТНЗ.

Вимоги до кваліфікації та компетентності інженерів-педагогів, які відповідальні за інформаційно-аналітичну роботу в ПТНЗ і зорієнтовані на остаточний результат, значно підвищилися. Застосування ІКТ приводить до того, що значну частину професійних знань педагогічні працівники мають отримати після закінчення вищого педагогічного навчального закладу. Як зауважує Наталія Брюханова, цільові орієнтири підготовки фахівця, здатного після закінчення ВНЗ якісно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог суспільства, нині значно розширюються, аж

до необхідності формування такої особистості, яка спрямована на ґрунтовне, доцільне, креативне вирішення професійних завдань, може виконувати посадові обов'язки за мінливих умов організації праці, прагне до самовдосконалення і професійного зростання [2]. Отже, підвищується роль системи підготовки й підвищення кваліфікації щодо забезпечення сучасного рівня знань та інформаційно-аналітичної складової інженерів-педагогів у галузі комп'ютерних технологій у власній професійній діяльності.

Застосування ІКТ потребує забезпечення технологізації інформаційно-аналітичної діяльності управління, яка зумовлена тим, що достовірна і повна інформація про об'єкт управління разом із швидкою реакцією адекватними рішеннями на постійно змінювану ситуацію стає умовою успіху професійної діяльності інженерів-педагогів, методистів і керівників ПТНЗ. Соціальне замовлення на фахівців у системі ПТО для інформаційної економіки, заснованої на теоретичних знаннях аналітичного управління та ІКТ дасть змогу вдосконалювати процеси виконання ними інформаційно-аналітичних функцій, передбачає створення принципово нової динамічної моделі підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі комп'ютерних технологій та підвищення кваліфікації методистів і керівників ПТНЗ.

Як показав аналіз практики управління ПТНЗ України, матеріалів науково-практичних конференцій, прогресивні ІКТ слабо впроваджуються, інформаційна підтримка в системі професійної підготовки та ухвалення рішень є недостатньою, експертні оцінки її ефективності відсутні. Невідповідність між сучасним рівнем розвитку ІКТ та їхнім застосуванням у практиці управління ПТНЗ стримує процес становлення і розвитку ПТО, перешкоджає формуванню ефективної інфраструктури аналітичного управління. Однією з причин слабого впровадження ІКТ у практику управління ПТНЗ є недостатня методологічна підтримка процесів інтеграції методів і підходів, розроблених у теорії управління, теорії складних соціальних систем, системному аналізі, теорії автоматизованих інформаційних систем. Ключову роль у прийнятті управлінських рішень незмінно відіграє інфо-

рмаційний обмін, що формує в конкретному ППНЗ і регіоні в цілому певний інформаційний простір, у рамках якого всі реальні фігуранти виконують певні інформаційні функції. Удосконалювання процесів виконання інформаційних функцій за рахунок впровадження перспективних ІКТ, а також можливість прямої участі в інформаційних процесах керівників, методистів та інженерів-педагогів ППНЗ сьогодні й у найближчому майбутньому будуть визначати основи модернізації системи ПТО України. Водночас упровадження передових ІКТ в управління ППНЗ стримує слабкий рівень організації інформаційних потоків, збору, обробки, збереження і подання інформації, її аналізу та інтерпретації, ухвалення рішень.

Практична потреба в дослідженні інформаційних процесів у ППНЗ та обласних системах ПТО визначила необхідність цілеспрямованої підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі комп'ютерних технологій, а також методистів і керівників ППНЗ комп'ютерних технологій аналізу діяльності закладу. Пріоритетними напрямками такої підготовки ми вважаємо: *по-перше*, – поступове набуття майбутніми інженерами-педагогами в галузі комп'ютерних технологій інформаційно-аналітичних компетенцій шляхом запровадження відповідних модулів до навчальних дисциплін професійно-педагогічної підготовки (І–ІV курс) в педагогічному вузі; *по-друге*, – підвищення рівня інформаційно-аналітичної компетентності методистів і керівників ППНЗ шляхом реалізації відповідної програми навчання технологій аналізу діяльності ППНЗ у системі підвищення кваліфікації. Ключову роль у розвитку особистості впродовж усього її життя міжнародна спільнота відводить освіті, яка в ХХІ ст. буде ґрунтуватися на чотирьох принципах, відповідно до яких молоде покоління має навчатися пізнавати, працювати, жити і спільно жити. Загальний культурний рівень є сьогодні прорисунком до безперервної освіти.

Виокремимо основні компоненти системи навчання технологій аналізу діяльності ППНЗ: провідна ідея, мета, завдання, предмет, об'єкт, теоретико-методологічні основи, ядро системи, модель, змістове наповнення і умови її ефективності. Реалізацію цих компонентів у

системі підвищення кваліфікації пропонуємо в курсі *"Комп'ютерні технології аналізу діяльності професійно-технічного навчального закладу"*, який містить теоретичну й практичну частину і спрямований на формування практичних навичок у розв'язуванні інформаційно-аналітичних завдань та підвищення якості реалізації аналітичного управління методистів і керівників ППНЗ.

Запровадження інформаційно-аналітичної системи (ІАС) ПРОФТЕХ у навчально-методичних центрах ПТО має на меті полегшити працю інженерів-педагогів, відповідальних за інформаційно-аналітичну роботу, підвищити продуктивність їх аналітичної діяльності у процесі формування звітів про діяльність ППНЗ. Водночас поширення й ефективна експлуатація ІАС визначається, насамперед підготовленістю до сприйняття цієї системи з боку інженерів-педагогів, відповідальних за інформаційно-аналітичну роботу, керівників і методистів ППНЗ, які застосовують комп'ютери та інформаційні системи як своєрідні інструментальні засоби у своїй діяльності. Інформаційно-аналітична система ПРОФТЕХ пройшла успішну апробацію в пілотних регіонах у 261 ППНЗ упродовж 2007–2011 рр. Застосування ІАС ПРОФТЕХ певним чином впливає на технологію управління, що зумовлює відповідні структурні зміни в змісті й організації робіт цієї сфери діяльності.

Курс *"Комп'ютерні технології аналізу діяльності професійно-технічного навчального закладу"* рекомендується вивчати слухачам курсів підвищення кваліфікації впродовж 72 годин. Курс має чітко виражену практичну спрямованість: на аудиторні заняття відводиться 56 годин (теоретичне навчання складає 16 годин, лабораторно-практичне – 40 годин) і на самостійну роботу – 16 годин. Опанування слухачами теоретичним матеріалом курсу відбувається за допомогою лекцій-тренінгів (табл. 1).

Навчальна діяльність слухачів під час проведення лабораторно-практичної роботи полягає у фронтальному виконанні ними на комп'ютері одного й того самого завдання за певним алгоритмом з метою набуття та вдосконалення певних умінь і навичок реалізації дій засобами MS Word, MS Excel, інформаційно-аналітичної системи ПРОФТЕХ.

Таблиця 1

Зміст модулів навчального курсу "Комп'ютерні технології аналізу діяльності професійно-технічного навчального закладу"

Модуль 1. Теоретико-методологічні засади інформаційно-аналітичної діяльності інженера-педагога ПТНЗ (24 год.)						
1.1. Вступ до курсу (3 год.)	1.2. Методологічні підходи до вивчення розвитку ПТНЗ як основа інформаційно-аналітичної діяльності (4 год.)	1.3. Правові основи інформатизації професійно-технічної освіти (4 год.)	1.4. Стандартизація управління ПТНЗ на основі інформаційно-комунікаційних технологій (4 год.)	1.5. Систематизація і узагальнення програмного матеріалу модуля (2 год.)		
Модуль 2. Методика пошуку і аналізу інформації у середовищі інформаційно-аналітичної системи ІАС ПРОФТЕХ (48 год.)						
2.1. Інформаційно-аналітичні ресурси професійно-технічного навчального закладу (4 год.)	2.2. Основи інформаційно-аналітичної системи ІАС ПРОФТЕХ (4 год.)	2.3. Забезпечення безпеки інформаційно-аналітичної системи управління ІАС ПРОФТЕХ (3 год.)	2.4. Розробка і розміщення інформаційно-аналітичного контенту в ІАС ПРОФТЕХ (6 год.)	2.5. Розробка звітів в ІАС ПРОФТЕХ (9 год.)	2.6. Моніторинг розвитку ПТНЗ і ПТО засобами ІАС ПРОФТЕХ (9 год.)	2.7. Систематизація і узагальнення програмного матеріалу модуля (2 год.)

Тематика

лабораторно-практичних занять

- Створення електронного гіпертекстового довідника понятійного апарату інформаційно-аналітичної діяльності.
- Створення електронного гіпертекстового довідника понятійного апарату інформаційно-аналітичної діяльності.
- Цілеспрямований пошук основних законів і правових актів у довідково-правових системах і аналіз документів.
- Створення кейсу організаційно-правових документів методиста ІАЦ НМЦ ПТО.
- Створення довідника аналітичних документів Державної служби статистики України, що стосуються попиту і пропозиції кваліфікованих робітників на ринку праці.
- Створення бази даних інформаційно-аналітичних ресурсів ПТНЗ.
- Ознайомлення з середовищем, інтерфейсом та інструментами ІАС ПРОФТЕХ
- Технологія реєстрації користувачів у системі ІАС ПРОФТЕХ.
- Автоматизація створення оффлайн-форми на основі статичних форм (профтех)

- Введення оффлайн- форми до ІАС ПРОФТЕХ.

- Конструювання звітів про діяльність ПТНЗ за групами індикаторів.
- Конструювання звітів про діяльність обласного управління ПТО за групами індикаторів.
- Конструювання звітів про діяльність ПТНЗ за галузевим спрямуванням.
- Конструювання звітів про діяльність обласного управління ПТО за галузевим спрямуванням.
- Конструювання діаграм.
- Показники відповідності результатів роботи ПТНЗ потребам розвитку регіону: аналіз прийому учнів ПТНЗ за галузями економіки.
- Аналіз працевлаштування випускників ПТНЗ відповідно до замовників кадрів.
- Аналіз розподілу чисельності робітників за галузями економіки.
- 19–20. Створення звітів і діаграм на основі даних ІАС ПРОФТЕХ "Розвиток системи ПТО за групами індикаторів за кілька періодів спостереження".

Індивідуальне виконання самостійних робіт полягає у введенні, опрацюванні та ана-

лізі інформації про діяльність того професійно-технічного навчального закладу, де працює слухач, а також у порівняльному аналізі діяльності цього ППНЗ з іншими ППНЗ в регіоні за галузевим спрямуванням, групами індикаторів і побудові рейтингу ППНЗ.

**Тематика завдань
для самостійної роботи**

1. Розробити план використання ІАС ПРОФТЕХ у вашому ППНЗ. План має містити концепцію, мету, завдання, стратегію.

2. Розробити план стратегії повідомлення інженерів-педагогів вашого ППНЗ про інформаційно-аналітичну роботу засобами ІАС ПРОФТЕХ.

3. Розробити методику, яка допоможе інженерам-педагогам вашого ППНЗ прийняти рішення про інтеграцію засобів ІАС ПРОФТЕХ в роботу вашого ППНЗ.

4. Скласти анкету для оцінки поточного і бажаного рівня інформаційно-аналітичної компетентності інженерів-педагогів ППНЗ.

5. Розробити нормативно-правову базу інформатизації ППНЗ.

6. Дослідити стан і тенденції розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення управління освітніми системами: міжнародний і вітчизняний досвід.

7. Розробити класифікацію інформаційних ресурсів вашого професійно-технічного навчального закладу, необхідних для прийняття ефективних управлінських рішень.

8. Розробити структуру інформаційних завдань управління розвитком ППНЗ.

9. Дослідити можливості інформаційно-пошукових систем і баз даних в інформаційному забезпеченні управління освітніми системами, розробити методику їх застосування в ППНЗ.

10. Розробити функціональні обов'язки методиста і керівника ППНЗ та НМЦ ПТО з урахуванням особливостей організації інформаційно-аналітичної роботи.

11. Розробити перелік компетенцій інженерно-педагогічних працівників, відповідальних за інформаційно-аналітичну роботу в ППНЗ.

12. Розробити перелік компетенцій інженерно-педагогічних працівників, відповідальних за інформаційно-аналітичну роботу в НМЦ ПТО в області.

13. Розробити набір показників, за якими слід проводити аналіз діяльності ППНЗ.

14. Розробити набір показників, за якими треба проводити аналіз діяльності системи ПТО області.

15. Розробити план проведення моніторингу діяльності вашого навчального закладу.

16. Проаналізувати можливі загрози інформаційної безпеки при експлуатації інформаційно-аналітичної системи управління освітніми системами.

Провідна ідея навчання технологій аналізу діяльності ППНЗ у системі підвищення кваліфікації – підвищення рівня інформаційно-аналітичної компетентності інженерів-педагогів у галузі комп'ютерних технологій ППНЗ і обласних систем ПТО. *Мета* курсу – створення моделі системи безперервного підвищення кваліфікації як засобу програмно-цільового управління інноваційним розвитком і саморозвитком методистів ППНЗ, відділів освіти, адміністрацій обласних управлінь освіти в реалізації інформаційно-аналітичної діяльності з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і систем. Мета курсу досягається, насамперед, через ознайомлення слухачів з правовими основами інформатизації ПТО, інформаційними ресурсами ППНЗ, інформаційними системами в ПТО, показниками та індикаторами діяльності ППНЗ, автоматизованими процесами управління ППНЗ, а також через практичне оволодіння ними сучасною інформаційно-аналітичною системою моніторингу діяльності ППНЗ. Слухачі опановують певний обсяг знань і вчать виконувати необхідні операції інформаційно-аналітичної діяльності в галузі організаційно-аналітичного забезпечення процесів управління ППНЗ і обласною системою ПТО. Базовою комп'ютерною технологією для цього курсу обрано інформаційно-аналітичну систему управління ПРОФТЕХ, оскільки вона містить розвинуті засоби реалізації комп'ютерних технологій, має відкритий характер, міститься у вільному доступі в Інтернеті, надає можливість гнучкої побудови звітів про діяльність кожного ППНЗ, ППНЗ у галузевому зрізі, системи ПТО області, системи ПТО України.

Завдання навчання технологій аналізу діяльності професійно-технічного навчального закладу в системі підвищення кваліфікації: 1. Підвищення професійної компетентності і мобільності інженерів-педагогів системи ПТО. 2. Оновлення змісту професійної підготовки інженерів-педагогів системи ПТО на основі досягнень науки і сучасних технологій. 3. Гнучке реагування системи підвищення кваліфікації на потреби підготовки компетентного і конкуренто-спроможного інженера-педагога системи ПТО.

Об'єкт навчання технологій аналізу діяльності ПТНЗ – процес підвищення кваліфікації інженера-педагога, відповідального за інформаційно-аналітичну роботу, керівника і методиста системи ПТО. Предмет – модель підвищення кваліфікації інженера-педагога, відповідального за інформаційно-аналітичну роботу, керівника і методиста ПТО.

Теоретико-методологічну основу формування змісту навчання технологій аналізу діяльності ПТНЗ ми представляємо на трьох рівнях: загальнонауковому, стратегічному і тактичному. Загальнонауковий рівень містить сукупність системно-синергетичного, андрагогічного, аксіологічного, акмеологічного підходів. Стратегічний рівень представлено діяльнісним, компетентнісним, середовищним підходами. Тактичний рівень враховує положення соціально особистісного, полісуб'єктного і рефлексивного підходів.

До теоретичних знань, яких мають бути слухачі, належать: стан і тенденції розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення управління освітніми системами; основні положення системного підходу до вивчення соціально-педагогічних явищ, теорії управління, оперативного і стратегічного управління, тенденції розвитку інформаційного суспільства; основні закони і правові акти в галузі інформації, автоматизованих систем, інформатизації освіти, захисту даних, електронного документообігу, керування документацією, охорони праці в інформаційно-

аналітичному центрі; призначення, можливості і сфери застосування комп'ютерних технологій аналізу діяльності ПТНЗ; основи комп'ютерно-інтегрованого управління розвитком ПТНЗ; принципи створення звітів у середовищі ІАС ПРОФТЕХ.

До вмінь і навичок, які мають сформуватися в слухачів у результаті опанування змісту курсу, належать: інформаційно-аналітичне обслуговування: здійснення розширеного пошуку документів у довідково-правових системах мережі Інтернет, їх аналіз, систематизація і зберігання; інформаційно-аналітична робота в середовищі ІАС ПРОФТЕХ: запуск середовища ІАС ПРОФТЕХ, розв'язування завдань аналізу діяльності окремого ПТНЗ засобами ІАС ПРОФТЕХ, проведення порівняльного аналізу результатів діяльності системи ПТО на рівні регіону з використанням ІКТ засобами ІАС ПРОФТЕХ, дослідження і аналіз комплексу груп кластерів, показників та індикаторів ефективної діяльності ПТО на всіх рівнях управління, підготовка даних у середовищі табличного процесора для введення їх у систему ІАС ПРОФТЕХ (офлайн-форма); розробка звітів, побудова графіків ефективної діяльності ПТО на всіх рівнях управління; рейтингування діяльності закладів ПТО на всіх рівнях управління. Для навчально-методичного забезпечення курсу, крім відповідних підручників і посібників, потрібні такі технічні й програмні засоби: комп'ютерний клас, в якому є вільний доступ до мережі Інтернет; інформаційно-аналітична система ІАС ПРОФТЕХ за адресою proftechinfo.org.ua, офісний пакет MS OFFICE.

Висновок. Ми розглянули питання підвищення рівня інформаційно-аналітичної компетентності інженера-педагога в галузі комп'ютерних технологій ПТНЗ. Потребують подальшого дослідження питання налагодження співпраці з інформаційними партнерами у забезпеченні ефективності функціонування інформаційно-аналітичної системи управління системою ПТО.

Література

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : [монографія] / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.
2. Брюханова Н.О. Теорія і методика проектування системи педагогічної підготовки май-

бутніх інженерів-педагогів : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Наталія Олександрівна Брюханова. – Х., 2011. – 594 с.

3. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики / Виктор Михайлович Глушков. –

М. : Наука. Главная редакция физ.-мат. литературы, 1982. – 552 с.

4. Інформаційне забезпечення державного управління : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін. – К. : Центр навч. л-ри, 2010. – 149 с.

5. Козлакова Г. О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті : [монографія] / Г. О. Козлакова. – К. : ІЗМН, 1999. – 180 с.

6. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю / Андрій Вікторович Литвин. – Львів : Компанія "Манускрипт", 2011. – 498 с.

7. Сучасні підходи до управління професійно-технічними навчальними закладами : навч.-метод. посіб. / За заг. ред. В. В. Олійника. – К. : ТОВ "Етіс Плюс", 2007. – 104 с.

Татьяна Волкова

**Аналитическая деятельность инженеров-педагогов
в современной информационной среде ПТУЗ**

В статье делается упор на важности целенаправленной подготовки инженеров-педагогов и ответственных за информационно-аналитическую работу в ПТУ с целью приобретения умений применять средства информационно-аналитической системы "ПРОФТЕХ" для проведения мониторинга деятельности ПТУ.

Ключевые слова: информационно-аналитическая деятельность, средства информационно-аналитической системы, инженер-педагог, ответственный за информационно-аналитическую работу в ПТУ.

Tetyana Volkova

**Analytical work of engineer-teachers
in the information environment of TVET**

The article emphasizes the importance of targeted training engineer-teachers and those who are responsible for the information-analytical work in TVET to acquire skills for applying the tools of information-analytical system "PROFTEH" in monitoring the activities of TVET.

Key words: information-analytical work, means of information-analytical system, engineer-teachers, responsible for the information and analytical work in TVET.

Захищені дисертації

Тетяна Юріївна Чернова Розвиток професійної компетентності заступника директора з навчально-виробничої роботи у професійно-технічному навчальному закладі

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2012.
Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України **В. О. Радкевич**.

У дисертації проаналізовано стан дослідженості проблеми розвитку професійної компетентності в педагогічній теорії і практиці. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови розвитку професійної компетентності заступника директора з навчально-виробничої роботи у професійно-технічному навчальному закладі: впровадження моделі розвитку професійної компетентності у міжкурсовий період підви-

щення кваліфікації; використання технології розвитку професійної компетентності з основами освітнього менеджменту; застосування інформаційно-комунікаційного забезпечення управлінської діяльності, що охоплює інтерактивну платформу для проведення вебінарів, інтернет-конференцій, презентацій та індивідуального консультування, підготовлено та впроваджено методичні рекомендації.

УДК 371. 671: 004

КОНЦЕПЦІЯ КОНТЕНТ-БІБЛІОТЕКИ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Андрій Гуралюк,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії підручникотворення для ПТО Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Стаття присвячена розробці концепції електронної контент-бібліотеки (ЕкБ) для системи професійно-технічної освіти, визначенню мети створення ЕкБ, основних перспектив та напрямів її розвитку, принципів формування й використання в навчальному процесі та науковій роботі.

Ключові слова: електронна бібліотека, електронна контент-бібліотека, цифрова бібліотека, концепція електронної бібліотеки, маніфест електронної бібліотеки, інформаційна модель контент-бібліотеки.

Становлення сучасного інформаційного суспільства неможна уявити без використання інформаційних ресурсів в електронному вигляді. Переведені в електронну форму і зібрані в загальну систему, інформаційні ресурси набувають нового статусу, при якому реалізується якісно інший рівень створення, зберігання, організації і поширення різноманітної інформації (текст, графіка, аудіо, відео тощо), що забезпечує більш широке розповсюдження і ефективне використання цих ресурсів.

Необхідність розробки концепції електронної контент-бібліотеки (ЕкБ) зумовлена процесами, характерними для розвитку професійно-технічної освіти в Україні і визначається наступними факторами:

- входженням України до інформаційного суспільства, а відтак необхідністю впровадження сучасних інформаційних технологій;
- підвищенням вимог до якості професійно-технічної освіти;
- створенням інтегрованого інформаційного навчального середовища системи професійно-технічної освіти, з орієнтацією його на забезпечення індивідуалізації і профі-

лізації навчального процесу в ПТНЗ, частиною якого має стати ЕкБ;

– наявністю на ринку електронних ресурсів компаній, що створюють контент наукових, навчальних та навчально-методичних посібників для професійно-технічної освіти, що не повністю відповідає потребам сьогодення.

Розробкою концептуальних засад створення електронних бібліотек займалися такі дослідники й науковці, як А.Б. Антопольський [5], К.В. Вигурський [5], Л. Кандела [10], Д. Кастеллі [10], Т.В. Краснова [6], Г.Ю. Проскудіна [8], В.А. Резніченко [8; 9], О.М. Спірін [9], А.О. Федоров [6] та інші.

Вивчення робіт цих та інших авторів, нормативно-правових документів [1–4], Маніфесту електронних бібліотек [11] показало, що сьогодні це не має загальноприйнятого визначення поняття "електронна бібліотека" [7], і, відповідно, "електронна контент-бібліотека". Під час вирішення проблеми проектування електронних бібліотек виникають питання уточнення відповідного понятійного апарату, визначення передумов проектування, основних компонентів і базових сервісів, дослідження видів інформаційних ресурсів та їх опис, розроблення методології наповнення

електронних бібліотек [9], уточнення нормативно-правових аспектів діяльності тощо.

Метою даної статті є розкриття Концепції електронної контент-бібліотеки (ЕкБ) для системи професійно-технічної освіти, що визначає засади створення ЕкБ, основні перспективи та напрями її розвитку, принципи формування її наповнення й використання в навчальному процесі та науковій роботі.

Концепція є основою для розробки проекту створення електронної контент-бібліотеки, документів, що закріплюють принципи формування електронної контент-бібліотеки, пріоритетів при відборі електронних документів, форми вирішення технологічних проблем, а також визначає політику й умови надання користувачам ресурсів Електронної контент-бібліотеки.

Основними цілями створення електронної контент-бібліотеки є забезпечення виконання наступних функцій:

- просвітницької, у межах якої формується Контент, спрямований на поширення загальних знань про історію, культуру, математику фізику та ін.;
- наукової, спрямованої на глибоке вивчення теми (предмета) науковими працівниками й фахівцями високого рівня підготовки;
- освітньої, в рамках якої здійснюється підтримка навчального процесу в системі професійно-технічної освіти, шляхом надання віддаленого доступу до навчальних матеріалів та необхідної додаткової літератури;

а також:

- розробка єдиної системи створення, обліку, зберігання, пошуку, надання й використання електронних ресурсів, що складають Контент ЕкБ;
- здійснення можливості одноманітно організованого, оперативного поповнюваного, розгалуженого навігаційно-пошукового апарату по всьому Контен-ту;
- організації рівних можливостей доступу до контенту всіх учасників навчально-виховного процесу в системі професійно-технічної освіти України, для забезпечення інформаційної підт-

римки наукового, освітнього й виховного процесів.

Нормативно-правові аспекти діяльності. Розвиток інформаційного суспільства привів до нових соціальних, економічних та правових проблем. Нові технології зробили безпрецедентний вплив на наукові дослідження, навчання, доступ до культури та інформації. Однією з таких життєво важливих проблем є створення збалансованих і всебічних правових рамок, розроблених із урахуванням змін в економічній і соціокультурній моделі при одночасному збереженні фундаментальних прав та свобод в цифровому середовищі. Важливим аспектом нормативних взаємовідносин є авторське право.

Порядок реалізації авторських та суміжних прав регулюються законодавством України [2]. Відповідно до цього закону об'єктами авторського права є:

- літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- комп'ютерні програми;
- компіляція даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
- аудіовізуальні твори;
- фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;
- ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, твори архітектури тощо.

Охорона авторського права також поширюється на частину твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі на його оригінальну назву.

Таким чином, у контент-бібліотеці електронні матеріали можуть бути розміщені лише з дозволу автора, або такі, на які авторське право не поширюється. Сама ж ЕкБ, як і всі електронні матеріали, що в ній розміщені, є об'єктами охорони авторського права, яке поширюється як на весь Контент, так і на кожний розміщений у ній електронний документ.

У якості *інформаційної моделі* контент-бібліотеки (рис. 1) ми використали модель Електронної Бібліотеки, розробленої відпові-

дно до маніфесту електронної бібліотеки [11], створеного в результаті реалізації проекту DELOS, за підтримки Європейської Комісії у рамках Інформаційної програми Society Technologies (IST).

Модель має триярусну структуру: це власне ЕБ (Digital Library, DL), Система електронної бібліотеки (Digital Library System, DLS) і Система управління ЕБ (Digital Library Management System, DLMS).

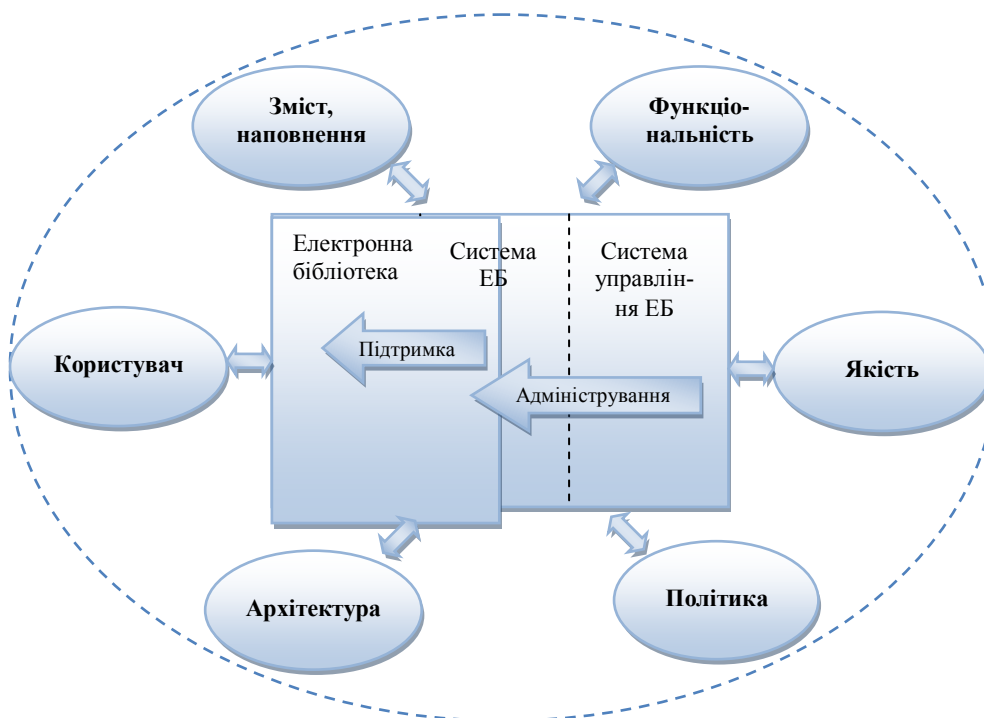

Рис. 1. Інформаційна модель електронної контент-бібліотеки

У межах даної моделі зміст є точкою входу для всіх понять, пов'язаних з утриманням, управлінням і поширенням, наприклад, колекцій контенту, моделей інформаційного простору, метаданих, онтологій; користувачу відповідають такі поняття, як: роль, група, профіль тощо; функціональність описує можливості ЕкБ щодо збереження інформації, забезпечення доступу до неї, набору сервісних функцій тощо; архітектура стосується програмних компонентів, хостингу вузлів взаємозв'язку між ними та обмежень; якість – групи якісних параметрів, що характеризують задоволеність користувачів; політика охоплює всі поняття, пов'язані з встановленими процедурами або планами дій, що регулюють діяльність бібліотеки.

Суттєвою особливістю ЕкБ, що відрізняє її від більшості електронних бібліотек, є те, що контент має знаходитись у розархівованому вигляді з можливістю посторінкового доступу до нього. Це забезпечує користувачу

простоту автоматизації посилань на необхідну інформацію, проте накладає суттєві обмеження на формати даних, у яких може бути представлений контент який ускладнює систему захисту інформації.

Реалізація даної моделі зумовлює створення ЕкБ, що повною мірою реалізує взаємодію між виокремленими рівнями ЕкБ із дотриманням відповідності суті шести основних понять, відображених на схемі. Детальне розкриття кожного з цих понять у разі потреби може бути здійснене окремим документом, який не є складовою частиною даної Концепції.

Формування фонду (Контенту ЕкБ) здійснюється у відповідності до потреб навчально-виховного процесу в системі професійно-технічної освіти України. Основними електронними документами є електронні підручники, посібники, довідники, словники тощо.

Відбір електронних ресурсів (електронних підручників, довідників тощо) має відбуватись відповідно:

- до потреб користувачів, що є учасниками навчального процесу в системі професійно-технічної освіти України;
- стабільності функціонування контенту в електронному середовищі;
- оптимальної вартості доступу або придбання;
- наукової цінності;
- мови реалізації (українська, російська, англійська тощо);
- ліцензійних умов;
- до можливостей отримання безкоштовного доступу;
- з технічними умовами доступу.

При організації діяльності ЕкБ враховуються питання збереження електронних документів. Зберігання електронних ресурсів має свою специфіку, пов'язану з необхідністю забезпечення збереження інформації та цілісності даних, зафіксованих на фізичних носіях, а також забезпечення їх довгострокового зберігання.

ЕкБ повинна забезпечувати технологію надійного збереження та використання електронних ресурсів.

Правила і режим зберігання електронних ресурсів визначаються окремими регламентуючими документами, затвердженими в установленому порядку.

Забезпечення та організація доступу до інформації. Для реалізації зазначених вище цілей створення ЕкБ необхідне:

- забезпечення доступу до бібліотеки з будь-яких комп'ютерів, що мають вихід до мережі Інтернет, у тому числі із власних (домашніх) комп'ютерів користувачів інтегрованого інформаційного навчального середовища системи професійно-технічної освіти України;
- розробка диференціації (розмежування прав) доступу до електронних ресурсів ЕкБ, в залежності від політик доступу;

– розробка власних або використання сторонніх засобів пошуку контенту (як повнотекстових, так і атрибутивних);

– Контент ЕкБ відображається в електронному каталозі, який забезпечує повноту і оперативність отримання прямого доступу як до електронного документа, так і до будь-якої його частини.

Розв'язання задач інформаційної безпеки ЕкБ вимагає:

- організації резервного копіювання електронних ресурсів, що забезпечить їх фізичне збереження, захист від несанкціонованого копіювання та комп'ютерних вірусів;
- розробки системи захисту від копіювання або спотворення інформації сторонніми особами.

Висновок. У результаті реалізації концепції електронної контент-бібліотеки системи професійно-технічної освіти України має відбутись:

1) створення електронної контент-бібліотеки системи професійно-технічної освіти України;

2) отримання оперативного віддаленого доступу учасниками навчально-виховного процесу системи професійно-технічної освіти України до найбільш якісної та актуальної інформації з дисциплін, що вивчаються;

3) у підсумку, система професійно-технічної освіти України отримає можливість збільшити свій науковий і освітній потенціал, підвищиться якість знань, випускники стануть більш конкурентоспроможними на ринку праці тощо.

На сьогодні таке завдання можна вирішити за рахунок спільних зусиль і планомірного співробітництва Інституту ПТО НАПН України, науковців, галузевих фахівців, учителів, що може бути здійснене в рамках Всеукраїнського інноваційного проекту "Відкрите інформаційне навчальне середовище системи професійно-технічної освіти".

Література

1. Державна програма "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006–2010 роки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1153-2005-%EF>. – Назва з екрану.

2. Закон України від 11.07.2001 р. "Про внесення змін до Закону України "Про авторське право і суміжні права" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 43. – С. 214.

3. Закон України. Про електронні документи та електронний документообіг. 851-IV від 22.05.2003 р. із змінами і доповненнями від 31.05.2005 N 2599-IV
4. Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека – XXI" [Електронний ресурс] / [схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23 груд. 2009 р. № 1579-р] // Веб-сайт Верховної Ради України. – 2009. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1579-2009-%F0>. – Назва з екрану.
5. Антопольский А.Б. Концепция электронных библиотек [Електронний ресурс] / А. Б. Антопольский, К. В. Вигурский // Электронные библиотеки. – 1999. – Том 2. – Вып. 2. – Режим доступу : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/1999/part2/antopol>.
6. Краснова Т.В. Концепция электронной библиотеки / Т. В. Краснова. – ТюмГУ. – Режим доступу : www.tmnlib.ru/DbFileHandler.axd?FileId=3086. – Назва з екрану.
7. Мусеева С.А. Электронные библиотеки: Перспективы и проблемы создания / С. А. Мусеева // Луганская ОУНБ им. Горького. – Режим доступу : http://www.library.lg.ua/rus/kollegam_public.php.
8. Резниченко В.А. Концептуальная модель научной электронной библиотеки / В. А. Резниченко, Г. Ю. Проскудина, К. А. Кудим // Труды Десятой Всероссийской научной конференции "Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии, электронные коллекции". – RCDL2008, Дубна, Россия, 2008.
9. Спірін О.М. Проектування системи електронних бібліотек наукових і навчальних закладів АПН України [Електронний ресурс] / О. М. Спірін, В. М. Саух, В. А. Резніченко, О. В. Новицький // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 6 (14). – Режим доступу : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>. – Назва з екрану.
10. Current Digital Library Systems: User Requirements vs Provided Functionality. IST-2002-2.3.1.12. / Candela L., Castelli D., Fuhr N. etc. Technology-enhanced Learning and Access to Cultural Heritage. – March 2006.
11. The Digital Library Manifesto. Project co-funded by the European Commission within the Sixth Framework Programme (2002–2006). Режим доступу : <http://www.curric.dlib.vt.edu/DLcurric/DLmanifesto.pdf>. – Назва з екрану.

Андрей Гуралюк

**Концепция контент-библиотеки электронных учебников
для системы профессионально-технического образования Украины**

Статья посвящена вопросу разработки концепции электронной контент-библиотеки (ЕКБ) для системы профессионально-технического образования, определению цели создания ЭКБ, основных перспектив и направлений ее развития, принципов ее формирования и использования в учебном процессе и научной работе.

Ключевые слова: электронная библиотека, электронная контент-библиотека, цифровая библиотека, концепция электронной библиотеки, Манифест Электронной Библиотеки, информационная модель контент-библиотеки.

Andriy Guraliuk

The concept of an e-content library for vocational education in Ukraine

The article focuses on the development of a concept of an e-content library (ECB) for the system of vocational education, the definition of the goal of ECB, the main prospects and directions of its development, principles of its formation and use in teaching and research.

Key words: electronic library, e-content library, digital library, the concept of an electronic library, Digital Library Manifesto, information model content library.

УДК 377. 1: 371. 671: 004

ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНОМІКИ ЕКРАННОГО ПОЛЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПТО

Володимир Юрженко,

*кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий
співробітник лабораторії підручникотворення для ПТО
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*

*Стаття розкриває сутність реалізації контент-поля у
середовищі програмно-інструментальної платформи MOODLE
навчальних предметів, які використовуються при підготовці за*

*робітничими професіями у професійно-технічній освіті та застосування елементів методу нейро-
лінгвістичного програмування.*

Ключові слова: контент-поле, програмно-інструментальна платформа MOODLE, професій-
но-технічна освіта, нейролінгвістичне програмування.

Із самого початку потрібно розділити проблему формування контент-поля (безпосередньо відтворюваного на екрані монітору частини змісту (контента) електронного підручника) програмно-інструментальної платформи MOODLE на три частини.

Перший процесуальний елемент формування електронного підручника, власне, визначається інформацією, яка розгортається у контент-середовищі електронного підручника. Другий, не менш важливий, дозволяє визначити розміщення змісту на тлі поля самого електронного підручника безпосередньо, визначаючи межі елементів, їх розміри. Співвідношення між частинами контент-поля і їх співрозмірність у відношенні до всієї площини екрану, колористика елементів і фону, розмір кеглів літер, вид шрифту тощо реалізується саме завдяки теорії побудови графічних зображень дизайнерським і ергономічним рішенням зі сфери веб-дизайну.

Але без третього елемента формування контент-середовища електронного підручника неможливе, бо саме цей елемент дозволяє створити з конгломерату інформації жорстко побудовану логічну структуру з усіма позитивними наслідками її реалізації. Саме третій елемент є об'єднавчим для першого і другого. Він фактично формує інформацію у понятійну систему, створюючи зміст. Цей елемент ви-

значає логіку побудови змісту, акцентує увагу на певних елементах тощо. І перша, і друга пов'язані логіко-наслідковими зв'язками. А третя дозволяє структурувати сутність матеріалу з інформаційного поля, яке тільки після цього стає вже безпосередньо змістом електронного підручника. Власне, це третє і є головним для існування підручника, у тому числі й електронного. Дана третя складова реалізації електронного підручника і передбачає логіку його формування, існування та використання.

Передвісником запропонованої логіки формування сучасного електронного підручника нового покоління для системи професійно-технічної освіти (ПТО) є розробки В.Л. Шевченка [2], у яких пропонується використання при формуванні змісту електронних підручників як базового підходу – наслідково-логічної структури надання знань і вмінь у логіко-наслідкових зв'язках. На додаток, можна спиратись на розробку певних підходів, які запропонувала у своєму дисертаційному дослідженні І.С. Голіяд [1], де розкрито принципи формування змісту і методики його реалізації через ланцюгово-концентричну структуру навчального процесу. Розробки цих попередників можна і потрібно використовувати при розробці теорії створення електронних підручників для ПТО й, зокрема, для ре-

лізації навчального середовища через систему управління навчанням MOODLE.

Метою статті є розкриття сутності реалізації контент-поля у середовищі програмно-інструментальної платформи MOODLE навчальних предметів, які використовуються при підготовці за робітничими професіями у ПТО та використання елементів методу нейролінгвістичного програмування (НЛП) для цього.

Більш конкретно розглянемо один із можливих перспективних напрямів реалізації змісту електронних підручників, створених для ПТО у середовищі системи управління навчанням MOODLE, який може частково використовувати певні методи або способи впливу на учнів із системи ПТО з арсеналу НЛП з метою підвищення продуктивності використання часу, який проводить підліток за монітором комп'ютера.

У загальних рисах спробуємо розглянути підходи, що формують засади використання НЛП. Одним із можливих підходів при формуванні змісту електронних підручників нового покоління є використання елементів нейролінгвістичного програмування (зустрічається також варіант "нейро-лінгвістичне програмування"), відомого під аббревіатурою НЛП (англ. Neuro-linguistic programming). За суттю, НЛП – це комплекс моделей, технік і операційних принципів (контекстуально-залежних переконань), які, головним чином, застосовуються як підхід до особистісного розвитку за допомогою моделювання ефективних стратегій (мисленнєвих і поведінкових). Процес моделювання освітніх систем у своїй основі передбачає наявність моделі на основі або раніше надбаного досвіду чи висококласного фахівця у певній сфері діяльності.

Методика отримання модельної системи має на увазі такі етапи: 1) моделювання стратегії через опосередковане передбачення результату; 2) технологізація стратегії, тобто виявлення, визначення й опис стратегії у формі певних алгоритмів, можливо, системи алгоритмів та операційних принципів; 3) тактика видалення непотрібного, тобто видалення зі стратегії розвитку моделі (в даному випадку, моделі навчання, із використанням електронного підручника) елементів, що не мають функціонального значення для процесу реалі-

зації завдань, які закладаються у зміст і структуру електронного підручника; 4) вбудовування навчальної стратегії в екранне віддзеркалення конвент-змісту й навчання учня до отримання такого ж результату, як і в моделі оригіналу.

Для системи професійно-технічної освіти в основу моделі береться або результативна частина стандарту за тією професією, за якою відбувається навчання учня в професійно-технічному освітньому закладі, або ж функціональні способи дії і діяльності, а також сукупність знань і досвіду у висококваліфікованого працівника за обраною професією.

Нейролінгвістичне програмування ґрунтується на тому, що свідомість, тіло й мова особистості учня зумовлюють картину його світосприймання, і це сприйняття (а, отже, і поведінка) змінюється у процесі життєдіяльності внаслідок отримання людиною нового досвіду, а також можливості його зміни навмисно, внаслідок реструктуризації особистого досвіду за допомогою різних технік. Об'єктом вивчення НЛП, в основному, є методи використання мови й техніки гештальтпсихології і похідної від неї гештальтпедагогіки, а також від сімейної психології. Деякі комунікативні стратегії з цих областей були адаптовані до сфери повсякденного спілкування й можуть бути реалізовані у вигляді моделювання навчальних стратегій та, безпосередньо, у контексті даного дослідження, при формуванні змісту і контент-відображення в електронних підручниках для навчання за робочими професіями у системі ПТО.

Навіть після трьох десятиліть існування, не дивлячись на популярність, НЛП продовжує бути суперечливим. Найперше, це пов'язано з тим, що даний процес втручається у свідомість на рівні кори головного мозку, таким чином впливаючи на поведінкові функції особистості [3]. Однак потрібно принципово вирішити питання: чи потрібно професіоналу з певної галузі, фахівцю з конкретної професії, зокрема, робітничої, на рівні підсвідомості мати реперні (базові, основні, фундаментальні) поняття у підсвідомості з обраної професії або галузі знань. На нашу думку, потрібно.

НЛП не має наукового обґрунтування, а базується на практичному й неоднозначному

досвіді реалізації деяких способів (дуже відомий приклад застосування 25 кадру для маркетингового просування на ринок товарів і послуг тощо). І хоча за своєю структурою НЛП є повністю відкритою методологією ("мережевий" тип), проте, так би мовити, він не претендує на статус наукової дисципліни, хоча часткові спроби узагальнити технології застосування НЛП і виокремити певну наукову базу під її існування, сформулювати принципи створення й способи, методи і техніку реалізації здійснювалися.

В основному, сфера застосування НЛП – психотерапія й навчання. Водночас, техніка НЛП знайшла широке примінення у стратегічному плануванні результатів, менеджменті, продажах, особистому і корпоративному консультуванні, творчості, журналістиці, юриспруденції, ЗМІ, рекламі тощо. Але особливо цікаве застосування методик НЛП, у контексті даного дослідження, для розробки й реалізації навчальних програм.

Головне для формування навчального контент-середовища електронних підручників те, що НЛП є, так би мовити, метаметодикою. Епістемологія даної системи сама по собі має сенс у відношенні до конкретної професійної діяльності, в якій задіяний людський розум і лінгвістика, для підвищення її ефективності за допомогою моделювання поведінкових і розумових стратегій, де використовується семантика і тезаурус понять.

При використанні НЛП дуже цікава можливість вичленення структури навичку, що дозволяє переносити стратегії між сферами застосування за допомогою моделювання. Навчання, засноване на НЛП (що має моделювання як функцію), дозволяє паралельно отримати розвиток комунікативних навичок, багатовекторного сприйняття світу, поведінкової гнучкості та створити умови для значного особистісного зростання учнів системи ПТО.

Акцентування уваги на певних базових поняттях, так званих реперах понятійних систем, які дозволяють опановувати навчальний матеріал за принципом ланцюгово-концентричної побудови, таким чином виділяючи найбільш важливі поняття для сприйняття. Саме у цьому випадку стане при нагоді НЛП з його нейролінгвістичною семантикою. Зрозуміло,

що ще ведуться суперечки щодо доцільності використання цього методу з його методикою програмування навчального матеріалу, але вже є позитивні зрушення щодо результатів його використання, і це підтверджує думку про доцільність використання НЛП у реалізації змісту електронних підручників для ПТО.

На сьогодні не пропонується повномасштабне й категоричне використання даного методу. Але деякі найбільш виважені й перевірені способи можна частково використовувати. Так, наприклад, при вивченні металоріжучого інструмента за професіями зі сфери металообробки потрібно реалізовувати побудову змісту таким чином, аби в учня постійно, усвідомлено й одночасно неусвідомлено формувалось уявлення про те, що всі ріжучі інструменти, незалежно від їх форми, будови й розмірів, використовують однаковий фізичний процес вклинювання твердішого матеріалу в м'якший. Або інший приклад: при підготовці зварювальника, у вивченні теорії процесу зварювання, базовою проблемою є фіксація уваги учня всіма доступними способами й засобами електронного підручника на тому, що цей процес відбувається з обов'язковим розплавленням частини металу виробу ("материнського" матеріалу), на відміну від процесу паяння. Ця фізична відмінність є основною понятійною реперною точкою процесу зварювання, незалежно від того, чи це відбувається за рахунок електричної дуги, чи за рахунок горіння горючого газу або комбінованого процесу.

Висновок. Отже, при обробці тексту і його формуванні обираються ключові слова і поняття (можуть мати графічне відображення у вигляді схем, малюнків, відеофрагментів або звукового пояснювального супроводу тощо), які потім структуруються у тезаурус, що, фактично, реалізує понятійний апарат обраної для навчання теми, предмета й, у цілому, робітничої професії.

Актуальним напрямом окресленої проблеми є реалізація методу НЛП у системі розробки змісту і структури електронних підручників для системи ПТО, який при подальшій розробці матиме можливість реалізувати найбільш позитивні якості електронних підручників і нівелювати деякі їх недоліки.

Література

1. Голяд І.С. Активізація навчальної діяльності студентів на заняттях з креслення засобами графічних завдань / Ірина Семенівна Голяд : автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
2. Шевченко В.Л. Організаційно-педагогічні та дидактико-психологічні основи проектування інформаційного навчального середовища із застосуванням програмно-інструментального комплексу / [Навч.-метод. посіб.] / В. Л. Шевченко. – К. : Освіта України, 2010. – 104 с.
3. Beyerstein B.L. Brainscams: Neuromythologies of the New Age //International Journal of Mental health. – 1990. – 19 (3). – P. 27–36. (англ.).

Владимир Юрженко

**Особенности эргономики экранного поля
электронных учебников для системы ПТО**

Статья раскрывает сущность реализации контент-поля в среде программно-инструментальной платформы MOODLE учебных предметов, которые используются при подготовке по рабочим профессиям в профессионально-техническом образовании, а также использование элементов метода нейролингвистического программирования.

Ключевые слова: контент-поле, программно-инструментальная платформа MOODLE, профессионально-техническое образование, нейролингвистическое программирование.

Volodymyr Yurzhenko

**Features of ergonomics of the CRT field of electronic
textbooks for the system of vocational education**

The article reveals essence of realization of content-ground in an environment programmatic instrumental platform of MOODLE of educational objects which are used for training on workings professions in vocational education and the use of elements of method of the neuro-linguistic programming.

Key words: content-ground, programmatic instrumental platform of MOODLE, vocational education, neuro-linguistic programming.

Захищені дисертації

Ліна Ігорівна Короткова**Педагогічні умови створення професійних стандартів
швейного профілю на основі компетентнісного підходу**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ПТО НАПН України, Київ, 2012. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України **В.О. Радкевич**.

Олена Петрівна Юденкова**Педагогічні умови використання інноваційних
виробничих технологій у підготовці кваліфікованих
робітників поліграфічного профілю**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ПТО НАПН України, Київ, 2012. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **Н.В. Кудикіна**.

УДК 371. 123: 377. 112. 4

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА

Василь Ягунов,

доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії лабораторії "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті обґрунтовано поняття "інформаційно-аналітична компетентність керівників професійно-технічних навчальних закладів", визначено його зміст і структуру.

Ключові слова: інформаційно-аналітична компетентність; керівник професійно-технічного навчального закладу; зміст; структура.

Необхідність розв'язання проблеми інформаційно-аналітичної компетентності керівників ПТНЗ зумовлена підвищенням ролі інформації в суспільстві, яке має інформаційний характер, а також безпосередньо в системі ПТО. Відповідно, виникає наступна проблема – необхідність інформаційно-аналітичного супроводу всіх заходів у ПТНЗ. Основним суб'єктом інформаційно-аналітичної роботи ПТНЗ є його керівник, який має опрацювати велику за обсягом і різноманітну інформацію, здійснити її аналіз, систематизувати, узагальнити; зробити її придатною для практичного застосування всіма суб'єктами навчально-виховного процесу. Водночас, в управлінській діяльності керівники ПТНЗ мають постійно враховувати швидке старіння наукових знань, різноманітної навчальної та службової інформації тощо.

Отже, актуальність статті зумовлена такими чинниками:

- підвищенням ролі інформації в інформаційному суспільстві;
- інформаційною насиченістю системи ПТО взагалі та життєдіяльності конкретного ПТНЗ зокрема;
- необхідністю інформаційно-аналітичного супроводу всіх заходів у ПТНЗ –

управлінських, навчальних, виховних, виробничих, методичних тощо;

– упровадженню інформаційно-комунікативних технологій у процес професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників;

– інформація є "сировиною" для ухвалення основних рішень керівниками ПТНЗ тощо.

Отже, особливою поцінованим стає той керівник ПТНЗ, який здатний і готовий постійно працювати з інформацією, тобто в інформаційно-аналітичному відношенні компетентний. Така компетентність забезпечує його інформаційно-аналітичну роботу, основними напрямками якої є:

– постійний моніторинг поточних і перспективних потреб ринку праці у відповідних фахівцях різної кваліфікації;

– постійний моніторинг навчально-виховного процесу в ПТНЗ;

– комплексне сприйняття та аналіз різноманітної інформації правового, психолого-педагогічного, господарсько-економічного, кадрового, управлінського та іншого службового спрямування, які стосуються повсякденної життєдіяльності та перспектив функціонування ПТНЗ, професійної діяльності різних суб'єктів ПТНЗ і, насамперед, педагогічних

працівників, професійної підготовки випускників ПТНЗ.

Метою статті є обґрунтування поняття "інформаційно-аналітична компетентність керівників ПТНЗ" та визначення його змісту і структури.

Проблема компетентності щодо інформаційно-аналітичної сфери професійної діяльності керівників ПТНЗ нині, в порівнянні з іншими сферами компетентності, практично, не досліджена. Водночас, їх професійна діяльність управлінського спрямування має багатофункціональний та інтегральний характер; надійною передумовою її успішності є системне та своєчасне здійснення інформаційно-аналітичної роботи, яка передбачає наявність у керівників ПТНЗ розвинутих інформаційно-аналітичних знань, навичок, умінь, здатностей і професійно важливих якостей, творчого потенціалу, усвідомлення ними необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення як суб'єктів інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналіз дисертаційних досліджень показує, що проблема інформаційно-аналітичної компетентності керівників ПТНЗ не була предметом наукових пошуків вітчизняних науковців. Маються тільки окремі публікації та дослідження, які стосуються, наприклад, інформаційної культури як чинника успішної професійної діяльності та соціальної захищеності особи в інформаційному суспільстві (Н. Джинчарадзе, Р. Калюжний, О. Матвієнко, Н. Новицька, Г. Павленко, Е. Сабліна, С. Сливка, М. Швець, В. Цимбалюк, Ю. Яцишин та ін.); проблеми становлення інформаційної культури педагога (Т. Демиденко [7], А. Коломієць [9]). Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що науковці починають все більше уваги приділяти технологічним аспектам управління освітою. Зокрема, педагогічні аспекти інформатизації освіти та управління нею досліджують Т. Давиденко, П. Гурій, Г. Єльнікова, О. Єльнікова, Л. Калініна, О. Назначило, М. Плескач та ін. Проблема створення інформаційних систем управління в галузі освіти, у тому числі, в системі ПТО, була предметом досліджень В. Бикова, Н. Величко, Л. Майбороди, І. Савченко. Водночас, структура і зміст інформаційно-аналітичної компетентності керівників ПТНЗ

у педагогічних дослідженнях, практично, не представлена, окрім публікацій Т. Волкової [2–4].

Компетентність у сфері професійної діяльності являє собою систему професійних знань, навичок, умінь, здатностей, професійно важливих якостей, досвіду діяльності, позитивного ставлення до професійної діяльності, що дозволяє успішно реалізовувати посадові компетенції. Професійна діяльність керівника передбачає реалізацію багатьох функцій, у тому числі інформаційно-аналітичної. Наприклад, для директора ПТНЗ її зміст складають: аналіз та узагальнення документів; експертна оцінка інформації; опрацювання інформації з різних джерел та доведення її до суб'єктів педагогічного процесу; інформаційне забезпечення проведення різноманітних заходів у ПТНЗ тощо. Вони повинні мати ті якості, які характерні для фахівців інформаційно-аналітичної роботи: "здатність розкласти проблему на складові частини, визначити і чітко сформулювати головні, в даний період діяльності, системи, визначити значущість кожного зі змінних чинників, умов, проміжних результатів і, таким чином, здійснити комбінацію складових елементів з метою прийняття рішення з даної проблеми; здатність до дослідження протиріч у спостережуваних фактах, співставлення різних явищ, до виявлення характеру зв'язку між ними" [17, с. 12].

Проблема інформаційно-аналітичної роботи керівників ПТНЗ є актуальною проблемою, яка має багато аспектів – педагогічних, психологічних, акмеологічних, філософських тощо. Аналіз наукових джерел показує, що має місце дослідження окремих аспектів інформаційно-аналітичної діяльності фахівців (Ю. Брановський, Н. Гендіна, Ю. Зубов, В. Минкіна, Н. Сляднева та ін.), формування інформаційно-аналітичних умінь у педагогів (В. Загвязінський, Т. Климова, Е. Карпенко, Л. Кустов, О. Найн та ін.), хоча розуміння актуальності цієї проблеми серед науковців є, оскільки вони підкреслюють наявність аналітики, практично, в усіх сферах професійного управління та наголошують, що вона є передумовою прийняття раціональних управлінських рішень. Наприклад, більшість дослідників у структурі професійної компетентності педагога та керівника навчального закладу ви-

окремлюють, як правило, аналітичну складову. Ю. Дементьєва [6], М. Ковардакова [8], Н. Тоскіна [14], В. Чайка [16] досліджують різні аспекти педагогічного аналізу та педагогічної аналітики; О. Гайдамак [5], С. Бешенкова, О. Ракітіна [1; 13], Т. Волкова [2–4], І. Кузнецова [10] – компетентність у сфері інформаційно-аналітичної діяльності.

У наукових працях українських науковців наголошується на важливості процесів одержання, нагромадження, обробки і передавання інформації в інформаційно-аналітичній діяльності керівника; така діяльність дозволяє зібрати дані в цілісну картину того, що відбувається, й спрогнозувати на перспективу дії різних чинників, структур і груп інтересів [12, с. 7].

Однак, практично відсутні такі роботи щодо керівників ПТНЗ як менеджерів системи ПТО, для яких інформаційно-аналітична компетентність є важливою складовою їх управлінської компетентності. Проблема інформаційно-аналітичної компетентності керівників ПТНЗ представлена лише окремими публікаціями Т. Волкової та Л. Петренко.

Інформаційно-аналітична діяльність керівників ПТНЗ – це складова їх управлінської діяльності, яка характеризується системним пошуком, збором, експертною оцінкою, аналізом та опрацюванням різноманітної інформації, яка стосується життєдіяльності та функціонування ПТНЗ як навчально-виховного закладу та продуктивним її використанням для вирішення управлінських завдань в умовах невизначеності (неповної інформації). Відповідно, можна говорити про аналітичне мислення й аналітичну компетентність керівника ПТНЗ. Особливість аналітичної компетентності полягає у специфіці аналітичної діяльності керівника, в процесі якої об'єкти пізнання перетворюються у структури мислення, стають логічними формами, тобто способами аналізу, синтезу, категоріалізації. У процесі аналітичної діяльності керівник ПТНЗ вирішує комплекс прикладно-дослідницьких завдань: оцінювання стану навчально-виховного процесу в ПТНЗ та його складових – виховного, освітнього, розвиваючого, навчально-виробничого тощо; оцінювання фінансово-економічного стану ПТНЗ, виокремлення в ньому проблемних ситуацій та

їх порівняльний аналіз; визначення пріоритетних напрямів управлінської діяльності та виокремлення ймовірних шляхів їх вирішення.

Отже, аналітична компетентність керівника ПТНЗ – необхідна передумова його успішної аналітичної діяльності, її варто розуміти як здатність і готовність вирішувати різноманітні аналітичні завдання наукового, дослідницького, управлінського, педагогічного, господарського та іншого спрямування, що забезпечують ефективність конструювання та програмування практичного вирішення управлінських проблем у ПТНЗ. Вона є інтегральною складовою інформаційно-аналітичної компетентності керівника ПТНЗ, яка, у свою чергу, є важливою складовою його управлінської компетентності.

Інформаційно-аналітичну компетентність керівника ПТНЗ ми розуміємо, по-перше, як складову його управлінської компетентності; по-друге, як здатність і готовність до інформаційно-аналітичної діяльності в системі ПТО. Специфіка цієї діяльності пов'язана, з однієї сторони, із призначенням ПТНЗ та основними функціями, які він реалізує в системі ПТО, а з іншої – керівника ПТНЗ та його функціями як суб'єкта управління. У зв'язку з цим, така його діяльність являє собою різновид професійної діяльності фахівця, спрямований не стільки на здатність знаходити, оцінювати та використовувати певну інформацію у своїй управлінській діяльності, скільки на здатність аналізувати, оцінювати та структурувати наявну інформацію, використовувати сучасні методи, форми та засоби її опрацювання, прогнозувати на основі опрацьованої інформації розвиток конкретних явищ і процесів у ПТНЗ, та, найголовніше, – створити її придатною для "споживання" іншими суб'єктами ПТНЗ.

Інформаційно-аналітична компетентність керівника ПТНЗ – це його ставлення до інформації та критичне усвідомлення її цінності, інформаційно-аналітичні знання, навички, вміння, здатності, професійно важливі якості, особистий досвід у сфері пошуку, оцінювання, використання, збереження, аналізу, оформлення та передачі інформації за допомогою різних засобів, методів і форм інформаційно-аналітичної діяльності, що

дозволяє оперативно орієнтуватися в інформаційному просторі ПТНЗ, брати участь у його формуванні, а також успішно реалізовувати інформаційно-аналітичну функцію як суб'єкта управління в системі ПТО.

Ця складова інформаційної культури керівника ПТНЗ, визначається рівнем його професійної, фахової та управлінської підготовленості, інформаційно-аналітичним досвідом, індивідуальними здатностями, мотивованим прагненням до постійного самовдосконалення, і, водночас, відповідальним ставленням до процесів добування, оброблення та передачі різноманітної інформації у процесі реалізації посадових компетенцій. Її суттєвою особливістю є те, що змістове наповнення зумовлено, по-перше, системою посадових компетенцій керівника ПТНЗ конкретного профілю; по-друге, специфікою конкретного ПТНЗ, що викликано його кінцевим продуктом – випускниками, професійна підготовка яких відбувається для конкретних галузей економіки; по-третє, умовами ринкової економіки, оскільки прийняття рішень керівниками відбувається в умовах невизначеності й мінливості. У таких ситуаціях інформація набуває значення не лише корисного ресурсу, а й важливого і затребуваного продукту.

Провідні ознаки інформаційно-аналітичної компетентності керівника ПТНЗ:

- має діяльнісний характер прояву, оскільки проявляється у процесі його управлінської діяльності та характеризує міру включення в професійну та фахову діяльність як суб'єкта управління у системі ПТО;

- характеризує актуальну та потенційну здатність керівника ПТНЗ кваліфіковано здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність згідно з посадовими компетенціями, що демонструє його здатність до здійснення інформаційно-аналітичної діяльності в типових управлінських ситуаціях, а також певний потенціал, який може бути перенесений на інші професійні сфери;

- має динамічний і постійний характер, тобто володіє часовим виміром прояву;

- має суб'єктний характер прояву, оскільки проявляється в активній суб'єктній позиції щодо інформаційно-аналітичної діяльності (керівник ПТНЗ знає та усвідомлює

свої посадові компетенції і здатний цілеспрямовано їх реалізовувати);

- має системний характер, оскільки являє собою певну замкнуту систему, так як належить до певного змістовного фахового простору – інформаційно-аналітичної діяльності;

- демонструє інтегральну якість керівника ПТНЗ, яка проявляється у загальній його здатності здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність та демонструє готовність до неї.

Суттєвий інтерес репрезентує структура інформаційно-аналітичної компетентності. Наприклад, О. Назначило, яка досліджує розвиток інформаційно-аналітичної компетентності викладачів у системі безперервної педагогічної освіти, виокремлює такі її складові: у структурному плані інформаційно-аналітична компетентність являє собою цілісну єдність когнітивного, операційного та рефлексивного компонентів, які взаємодіють між собою за типом координації та субординації [11].

Н. Фролова виділяє такі складові компетентності менеджера: інформаційні здатності; аналітичні здатності [15, с. 2].

Ми виокремлюємо основні її складові (див. табл. 1).

Наведемо стислі характеристики цих компонентів.

Ціннісно-мотиваційний компонент відображає два аспекти:

- 1) ціннісний: особистісне ставлення керівника ПТНЗ до інформації, сформованість аксіологічної сфери його свідомості та самосвідомості на основі обізнаності з концептуальними положеннями теорії інформації і культури, їх природи в ряду категоріальних понять світобудови, трансформації їх сутнісних характеристик в умовах становлення інформаційного суспільства, змін у формах свідомості і самосвідомості особи та фахівця в основних сферах діяльності, регулятивних нормах взаємодії різних спільнот, ціннісних орієнтаціях і творчих спрямуваннях; основний показник – ступінь усвідомлення керівником ПТНЗ ціннісних аспектів інформаційно-аналітичної діяльності та особливостей практичного застосування її результатів у своїй управлінській діяльності;

2) мотиваційний – відображає його мотиваційне ставлення до управлінської діяльності, яке включає установки на розвиток інтересу до інформаційно-аналітичних дій, умінь і здатностей, прагнення до збагачення власного інформаційного потенціалу тощо. Показники мотиваційного ставлення:

– мотиваційне ставлення керівника ПТНЗ до інформації та її цілеспрямованого системного застосування у своїй управлінській діяльності;

– ступінь усвідомлення важливості й значущості інформаційно-аналітичної компетентності керівника ПТНЗ в управлінській діяльності та її сприйняття;

– мотиваційне ставлення до формування професійної самостійності у здійсненні інформаційно-аналітичної діяльності.

Когнітивний компонент – це інформаційно-культурна ерудиція керівника ПТНЗ, що включає:

– комплекс його знань теоретичного і практичного характеру, необхідний для успішного виконання управлінських завдань із добування інформації, розуміння закономірностей процесів її опрацювання, перетворення і презентування за допомогою як традиційних, так і електронних засобів;

– комплекс цілісних уявлень про інформаційне середовище, специфіку, механізми, способи і технології його функціонування, а також здатність сприймати їх у контексті культурних характеристик педагогічного культурного середовища, його традиційних, психологічних, педагогічних та інших особливостей.

Таблиця 1

Інформаційно-аналітична компетентність керівника ПТНЗ

Структурні елементи	Зміст
Ціннісно-мотиваційний	Мотиваційне та особистісне ставлення до інформації та смислу її використання у своїй управлінській діяльності як суб'єкта управління
Когнітивний	Наявність системи інформаційно-аналітичних знань (понять, фактів, законів, закономірностей тощо) про інформаційне середовище в ПТНЗ та інформаційне суспільство, сформованість системи практичних знань про застосування інформації у своїй управлінській діяльності
Поведінково-діяльнісний:	
аналітично-прогностичний	Здатність до аналізу отриманої інформації та її формалізації, до порівняння, узагальнення, синтезу з даними, що є в наявності, розроблення варіантів використання інформації; до прогнозування результатів реалізації проблемної ситуації, відповідного оформлення результатів аналізу та їх передачі
інформаційно-технологічний	Загальна культура роботи з інформацією, інформаційна і комп'ютерна грамотність
інформаційно-реалізаційний	Здатність до практичного використання інформації в управлінській діяльності та в розв'язанні управлінських проблемних ситуацій у ПТНЗ
Комунікативний	Здатність дотримуватися принципів і правил поведінки та спільної діяльності в інформаційному середовищі й комунікативних системах; здатність використовувати інформацію в міжсуб'єктній взаємодії та в управлінській діяльності
Суб'єктний	Рефлексивний і саморефлексивний: осмислення, самоаналіз, саморефлексія й самооцінка керівником ПТНЗ власної управлінської діяльності та її результатів, уточнення шляхів її організації; визначення, на підставі знань і власного досвіду, оптимальних методів роботи з інформацією; рівень саморегуляції, пов'язаний із самосвідомістю в управлінській діяльності.

Поведінково-діяльнісний компонент складається із трьох елементів:

– *інформаційно-технологічної* складової, яка характеризує загальну культуру інформаційної діяльності керівника ПТНЗ в інфор-

маційному середовищі, а також його інформаційну і комп'ютерну грамотність як суб'єкта управління;

– *аналітично-прогностичної* – рівень оволодіння практичними процесами пошуку та аналізу інформації, її синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизації, ступеня розвиненості провідних якостей інтелекту – гнучкості й критичності практичного мислення, здатності до аналогій та інших творчих мисленнєвих операцій, розробки поліваріантного та альтернативного варіантів використання і прогнозування результатів, водночас, включає усвідомлення ймовірних наслідків вирішення проблемних ситуацій, а також передбачає наявність навичок, умінь і здатностей відповідного оформлення опрацьованої інформації та її використання в управлінській діяльності;

– *інформаційно-реалізаційної* – поведінку керівника в управлінській ситуації, що проявляється у знанні та практичному врахуванні особливостей поведінкових сценаріїв роботи з інформацією в педагогічному середовищі ПТНЗ та урахування педагогічно-культурного контексту інформації у процесах її застосування в управлінській діяльності.

Комунікативний компонент характеризує рівень його інформованості щодо цілей, сутності, технологій, методик і особливостей педагогічного спілкування та міжособистісної взаємодії в педагогічному середовищі, володіння специфічними для педагога та управління технологіями, прийомами, способами й засобами міжособистісної взаємодії, що проявляється у здатностях керівника ПТНЗ до:

– творчого використання інформації у процесі активної міжособистісної взаємодії в системі "людина-людина" в ході інформаційно-аналітичної діяльності;

– нестандартного творчого вирішення людських проблем за допомогою інформації, що виникають у процесі спілкування та активної міжособистісної взаємодії в системі "лю-

дина-людина", з особистісною відповідальністю за її конструктивний і результативний характер;

– гнучкого й конструктивного ведення діалогу та активної міжособистісної взаємодії в системі "людина-людина" у процесі реалізації управлінських функцій.

Суб'єктний компонент визначається свідомою активністю керівника ПТНЗ як творчого суб'єкта управлінської діяльності в системі ПТО, життєва функція самосвідомості якого полягає в самодетермінації, саморегулюванні та самоуправлінні власною поведінкою й управлінською діяльністю, створенні неповторного індивідуального творчого стилю цієї діяльності на основі усвідомлення, самоаналізу та самооцінювання власної поведінки і діяльності в педагогічному середовищі, а також їх результатів; самоідентифікації себе як суб'єкта культури рідної країни, носія системи професійних і фахових цінностей як педагога та керівника, найважливішою з яких є почуття любові до дітей, толерантність, терплячість тощо. Він є базовим компонентом, що забезпечує актуалізацію всіх інших компонентів його інформаційно-аналітичної компетентності, сприяє творчому прояву інформаційно-культурного потенціалу, і за його нерозвинутості цей потенціал не може бути в повному обсязі реалізованим і мати творчий характер.

Висновок: таким чином, ми проаналізували інформаційно-аналітичну компетентність сучасного керівника ПТНЗ, особливості прояву якої зумовлені багатьма чинниками, серед яких провідним є суб'єктний чинник, тобто залежність її розвиненості від особистості керівника ПТНЗ та його відбуття як суб'єкта управління в системі ПТО.

Перспективні напрями подальших наукових пошуків. Конкретизація змісту кожного компонента інформаційно-аналітичної компетентності сучасного керівника ПТНЗ та визначенні їх показників.

Література

1. Бешенков С.А. Информация и информационные процессы / С. А. Бешенков, В. Ю. Лыскова, Е. А. Ракитина // Информатика и образование. – 1998. – № 6-8. – С. 39–50.
2. Волкова Т.В. Концептуальні підходи до формування інформаційно-аналітичної компетент-

ності інженера-педагога в галузі інформаційної безпеки / Т. В. Волкова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 72–76.

3. Волкова Т.В. Методичні підходи до формування інформаційно-аналітичного середовища управлінської діяльності ПТНЗ / Т. В. Волкова // Професійно-технічна освіта. – 2010. – № 2. – С. 14–19.
4. Волкова Т.В. Формування інформаційно-аналітичної діяльності майбутнього інженера-педагога / Т. В. Волкова // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : зб. наук. пр. Нац. металург. акад. України. – Д., 2008. – Вип. 5. – С. 169–176.
5. Гайдамак Е.С. Развитие информационно-аналитической компетентности будущего магистра физико-математического образования (в условиях реализации магистерской программы 540204 Информатика в образовании) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е. С. Гайдамак. – Омск, 2006. – 181 с.
6. Дементьева Ю.В. Формирование аналитических умений и навыков в процессе профессиональной педагогической деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю. В. Дементьева. – Москва, 2003. – 174 с.
7. Демиденко Т.М. Інформаційна культура сучасного вчителя : [навч. посібник] / Черкаський держ. ун-т ім. Богдана Хмельницького ; Т. М. Демиденко. – Черкаси, 2003. – 96 с.
8. Ковардакова М.А. Формирование у студентов умения анализировать педагогический процесс в дошкольном учреждении : дис. ... канд. пед. наук / М. А. Ковардакова. – М., 1990. – 244 с.
9. Коломієць А.М. Інформаційна культура вчителя початкових класів : [монографія] / Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського ; Коломієць Алла Миколаївна. – Вінниця : ВДПУ, 2007. – 379 с.
10. Кузнецов И.Н. Информация: сбор, защита, анализ : [учебник по информационно-аналитической работе] / И. Н. Кузнецов. – М. : ООО Изд-во Яуза, 2001. – 320 с.
11. Назначило Е.В. Развитие информационно-аналитической компетентности преподавателя в процессе непрерывного педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Назначило Елена Валерьевна. – Магнитогорск, 2003. – 193 с.
12. Практичні аспекти інформаційно-аналітичної роботи : [навч. посіб.] / Кол. авт. ; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 44 с.
13. Ракитина Е.А. Построение методической системы обучения информатике на деятельностной основе : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Е. А. Ракитина. – Москва, 2002. – 485 с.
14. Тоскина Н.А. Формирование умений педагогического анализа в процессе подготовки резерва руководителей общеобразовательных школ : автореф. дисс. канд. пед. наук. – Л., 1988. – 18 с.
15. Фролова Н.В. Организационно-педагогические условия формирования профессиональных компетенций у студентов управленческих специальностей [Электронный ресурс]. / Н. В. Фролова. – Режим доступа: http://www.yspu.yar.ru/vestnik/pedagoga_i_psychology/32_3. – Назва з екрану.
16. Чайка В.М. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому анализу (на материале подготовки учителя начальной школы) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. М. Чайка. – Киев, 1990. – 19 с.
17. Шапиро С.Б. Знакомтесь: современный менеджер (портрет в интерьере рынка) / С. Б. Шапиро, В.В. Тарасенко. – Х. : ЧП "Аркаир", 1997. – 100 с.

Василий Ягунов

Информационно-аналитическая компетентность руководителей профессионально-технических учебных заведений: понятие, содержание и структура

В статье обосновано понятие "информационно-аналитическая компетентность руководителей профессионально-технических учебных заведений", определено его содержание и структура.

Ключевые слова: информационно-аналитическая компетентность; руководитель профессионально-технического учебного заведения; содержание; структура.

Vasyl' Yagunov

Special features of ergonomics for the CRT field of electronic textbooks for the system of vocational education

The article proves a concept "Information-analytical competence of vocational schools directors", its definition and structure is given.

Key words: information-analytical competence; vocational school director; definition; structure.

Розділ IV

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ І
ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-
ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37. 032 – 057. 876: 141. 151

КОНДИЦІОНІЗМ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ПТНЗ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**Микола Вовковінський,***кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту
професійно-технічної освіти НАПН України*

У статті аналізується роль кондиціонізму, як однієї з філософських теорій, що мала великий вплив на становлення особистості в ХХ ст. та, зокрема, її вплив на сучасне виховання учнів ПТНЗ. Також окреслено загальні шляхи духовного вдосконалення особистості, які мають велике значення для входження кожної людини в ринкові відносини.

Ключові слова: кондиціонізм, причина, наслідок, емоційний тон, всевизначення, самовизначення, невизначеність, зумовленість, іновизначеність.

Ця тема настільки актуальна в планетарному масштабі, що пройти мимо неї – означало б просто тупцюватися на місці або далі "плисти за течією" й задовольнятися тією ситуацією і станом справ, які є на даний час. Людина – це розумна духовна істота, тому потрібно підходити до розгляду її потреб, призначення, цілей тільки з такого погляду. За останні 150 років дослідження в цьому аспекті на офіційному рівні майже повністю припинилися. Увага звертається тільки на матеріалізацію всього життя людини та задоволення цих потреб. У чому ж причина і який наслідок такого перекинування й спотворення природних потреб людини? Чому не

можна або дуже важко зупинитися, переосмислити й на державному рівні розпочати дослідження в цьому напрямі? У цій статті розглянемо тільки загальні питання теорії та ідей кондиціонізму й відповіді на них, не зупиняючись детально на причині, а також на питанні, до якого кінцевого результату це може призвести в майбутньому.

За останні десятиліття проблема впливу теорії кондиціонізму на виховання взагалі мало висвітлювалася в офіційній науковій літературі з психології і педагогіки. Можна констатувати, що її майже ніхто не досліджував, оскільки принципи цієї теорії повністю пронизали наше життя, навчання і виховання.

Деякі аспекти цієї проблеми висвітлені М.В. Кларінім [4]. Він аналізує зарубіжний досвід застосування таксономії педагогічних цілей, у процесі досягнення яких виховання є похідним від навчання, й радить застосовувати цей метод у наших навчальних закладах. А.В. Котляров досліджує самовираження особистості й стверджує, що це вибір між можливістю бути самим собою та соціальною необхідністю "здаватися". Все це закладається дорослими в кожную дитину й від цього великою мірою залежить її духовний розвиток [5]. Найближче підійшов до розв'язання даної проблеми Ю.М. Орлов, який, досліджуючи мислення й критикуючи підходи до питання О.М. Леонтьєва, приходить до висновку, що духовний розвиток людини залежить від емоцій, які є продуктом саногенного чи патогенного мислення [7]. Ми торкнулися наукових праць лише дуже незначної частини вчених, які просто констатували або тільки у межах наявних наукових принципів і методології пропонували розвиток, формування і шляхи духовного становлення особистості. Лише Л.Р. Хаббард численними експериментами довів, що людина стає сама собою тоді, коли звільняється від реактивного банку (реактивного розуму), піднімається по шкалі емоційних тонів, що є вихідним пунктом духовного збагачення особистості [10]. Б. Віттенбург також глобально підійшов до розв'язання даного питання, цілісно проаналізувавши проблему [1]. Він звернув увагу на те, що мета всього життя – це розвиток, і все, що живе, має невід'ємне право на повноцінний розвиток, якого та чи інша форма життя здатна досягти.

Метою статті є аналіз теорії кондиціонізму та її вплив на виховання, духовний розвиток особистості учня ПТНЗ у процесі становлення ринкових відносин в Україні, запропонувати дієві й конструктивні шляхи виходу з негативного впливу ідей кондиціонізму на становлення особистості учня ПТНЗ, а також на свідомість суспільства в цілому.

Кондиціонізм (від лат. *condicio* – умова) – одна з теорій пізнання, започаткована у фізіології й медицині як позитивістський (означає, що наука не має потреби в обґрунтуванні якою-небудь філософією, що досліджує певні світоглядні проблеми [8, с. 1020]) і

мето-дологічний напрям. Основним постулатом кондиціоналізму є "заперечення причинно-наслідкових зв'язків і заміна поняття "причини" поняттям "комплекс умов" як випадкового поєднання різноманітних, установок, які викликають, наприклад, хворобу, певну поведінку особистості тощо" [8, с. 616]. Цей напрям виник на початку ХХ ст., і така позитивістська категоричність була одним із чинників, який призвів до глибоких деформацій у всіх сферах життя суспільства. Яка його передісторія?

У середині ХІХ ст. професор філософії Лейпцизького університету Вільгельм Вундт (1832–1920 рр.) заснував першу в світі лабораторію експериментальної психології. Він розглядав **прояв волі** як безпосередню реакцію людини на комбінацію сприйнятих подразників, але ні в якому разі не як **свідому цілеспрямованість** індивіда, який володіє свободою вибору. Він був переконаний, що особистість позбавлена душі й здатності до **самовизначення**. Вчений намагався довести, що людина є сумою свого попереднього досвіду – подразників, які відображені в її свідомості й підсвідомості. Так, теорія В. Вундта заклала філософську основу принципів кондиціонізму – теорії пізнання, в якій поняття "причини" замінене поняттям "сукупність умов" [1, с. 14]. Це дало поштовх для досліджень, проведених російським фізіологом І.П. Павловим та американськими психологами, зокрема Б. Блумом, прихильником біхевіоризму (англ. *behavior* – поведінка).

В. Вундт і І.П. Павлов виступали з ідеєю, що розум людині не потрібний. І.П. Павлов та інші на основі експериментів з пацюками й собаками "довели", що людина є механізмом, який володіє умовними рефlekсами, тобто людина – це машина, яка діє за принципом "стимул-реакція", і тому потребує тільки соціалізації [1, с. 51]. Цим самим майже повністю ігнорувалося духовне походження людини. У зв'язку з цим школах, виходячи з цієї філософії виховання, склалася тенденція: звертати увагу переважно не на розвиток таланту й індивідуальних якостей особистості, а на її соціальну поведінку й соціальну адаптацію. Школа бачить, як правило, своє завдання в тому, щоб сформувати людину для життя в "соціумі" [1, с. 21]. Її роль практично

обмежується сферою репродуктивного навчання, зводячи виховання, в основному, до профорієнтації: завчив → відтворив → дія за зразком → набуття умінь → оволодіння професією [2, с. 29–30]. Це, звичайно, істотно полегшує роботу вчителя (викладача). Йому залишається тільки нагадувати учням, щоб вони відпрацьовували кожен елемент до відповідного відсотку научуваності. Таким чином, впровадження теорії кондиціонізму проявилось у створенні шкіл, орієнтованих більше на соціалізацію дітей, ніж на розвиток у них духовно-інтелектуальної культури, в появі суспільства, націленого переважно на задоволення своїх матеріальних потреб, застосуванні лоботомії й електрошоку в практиці психіатрії з метою приведення у "порядку" психіки людини [1, с. 14, 21].

"Стимул-реакція" – провідна домінанта виховного й навчального процесу навчальних закладів, який проявляється, головним чином, у заохоченні та покаранні. Іншими словами, були закладені основи для контролю за розумом кожної людини. Такий підхід отримав настільки велике поширення, що теорії В. Вундта та І.П. Павлова не підлягали переосмисленню, а тим більше – критиці. Він проявився навіть у тому, що в будь-якому більш-менш авторитетному університеті Європи чи Америки можна було вивчати нову психологію тільки у професора, який захистив дисертацію саме у В. Вундта, в Лейпцигу.

Це призвело до великих змін у вихованні та навчанні в усьому світі, і особливо в американській педагогіці. Американські школи, які виховували дітей переважно в дусі американської мрії, були заражені наркоманією і злочинністю. Із коледжів та інститутів виходили випускники, які ледве вміли читати, писати й рахувати [1, с. 14]. Це, звичайно, позначалось і на підходах до освіти в усьому світі.

Соціалізація й адаптація (приспосовування до навколишніх умов) пропагуються як панацея від усіх бід. Але людина, вихована й навчена таким чином, стає наслідком, гвинтиком суспільної системи, перестає бути самою собою. У наш час такий підхід до виховання й професійної орієнтації продовжується в діючих навчальних закладах, хоча дещо зауважено, оскільки один із принципів психоло-

гії (на нашу думку, ключовий), проголошений В. Вундтом у 1879 р. (людина – це вища тварина), закріплений дослідженнями в області фізіології І.П. Павловим, залишається головним, в тому числі психотерапії та психоневрології. Хоча психологія – це наука про душу, проте такий підхід повністю ігнорує цю велику першочергову місію психології. Такі надтонкі складові (душа і розум) не становлять інтересу для класичної науки з її суто звуженим матеріалістичним підходом, так як їх наявність не можна виміряти звичайними методами.

На контроль за розумом людини також орієнтовані так звані "торгівці хаосом": 1) політики, які, на жаль, зацікавлені у нагнітанні політичних, економічних і духовних загроз з метою підвищення свого рейтингу на політичній арені; 2) численні види ЗМІ й особливо репортери, які висвітлюють різноманітні політичні, економічні та духовні небезпеки для людей, публікують різні "сенсації" для збільшення тиражів популярних газет, журналів, періодичних видань; 3) силові органи держав світу – міліція, поліція – зацікавлені у збільшенні злочинності, оскільки таким чином збільшуються асигнування на їхнє утримання; 4) мілітаристи і виробники зброї – збагачуються за рахунок її продажу в так звані "гарячі точки", які самі й розв'язують ці, поки що, локальні війни; 5) фармацевтика – зацікавлена у створенні та поширенні різноманітних хвороб і виготовленні ліків для їх "лікування" й, особливо, психіатрії з її психотропними та антидепресантними "ліками", яка "продукує" таким чином божевільних людей; 6) поширення наркоманії – у багатьох випадках беруть участь різні види таємної поліції з відома високопоставлених чиновників й урядовців; 7) ритуальні служби і релігія – заробляють на збільшенні фізичної смертності людей та насаджуванні безальтернативного духовного контролю (між віруючими й Богом стоїть каста священників, яка вказує, що вони мають думати, що, на їхню думку, схвалює Бога, а що ні, яким чином вони повинні зближуватись з Ним тощо).

Прибутки названих служб та організацій прямо пропорційні тому, наскільки загрозливим стає оточення для людей, яке вони створюють. Тому й не дивно, що серед молоді

збільшується кількість самогубств; вони не бачить виходу з такої ситуації, оскільки основним постулатом науки про душу (психологія) є: "Щоб бути щасливою, людина має пристосовуватись до свого оточення". Інакше кажучи, щоб бути щасливою, вона має стати повністю наслідком, а наслідок, як відомо, завжди прагне до смерті.

Проте життя людини, за В.С. Мерліним, визначається первинністю емоційно-особистісних відносин, тобто її духовністю, що має креативно-розвитковий чинник [6, с. 118] і підтверджується дослідженнями Ю.М. Орлова про так зване "саногенне мислення". Учений доводить, що мислення може породжувати або страждання, тобто негативні емоції (патогенне мислення), або позитивні емоції (саногенне мислення). "Ми не усвідомлюємо, як це робиться, переживаємо тільки результат цієї роботи", адже наш розум навчився цій емоції. Звідси він робить важливий висновок: "якщо людина усвідомлює, яким чином її розум виробляє емоцію, то вона набуває здатності контролювати цей процес" [7, с. 27]. У результаті цього людина навчається правильно оцінювати свої вчинки, тобто вона вибирає самооцінку, а не залежить від суджень і поглядів інших. На думку Ю.М. Котлярова, "вибір самооцінки приводить до того, що людина починає оцінювати те, чого вона досягла", а не чого досягли інші, та проявляє лише цікавість і при цьому повністю "вільна від заздрощів, гордощів або самобичування", тобто вона усвідомлює автоматизми позитивного (саногенного) мислення "і тим самим набуває здатності контролювати свої емоції", і теперішній успіх "вона буде порівнювати не з успіхом інших, а зі своїм же, тільки в минулому", усуваючи будь-яке суперництво з іншими, що позитивно позначається на емоційному стані людини [5, с. 108].

Але емоційний стан людини, в якому вона перебуває, залежить від емоційного тону, що ілюструється на шкалі емоційних тонів Л.Р. Хаббарда (рис. 1). Особливість емоційного стану людини полягає у тому, що зміна емоційних тонів відбувається в тому порядку, в якому вони розміщені на шкалі та яка "розрахована математично" [9, с. 294]. Таку зміну можна спостерігати коли, як людина спілку-

ється, тобто кожному рівню емоції відповідає своя тональність спілкування.

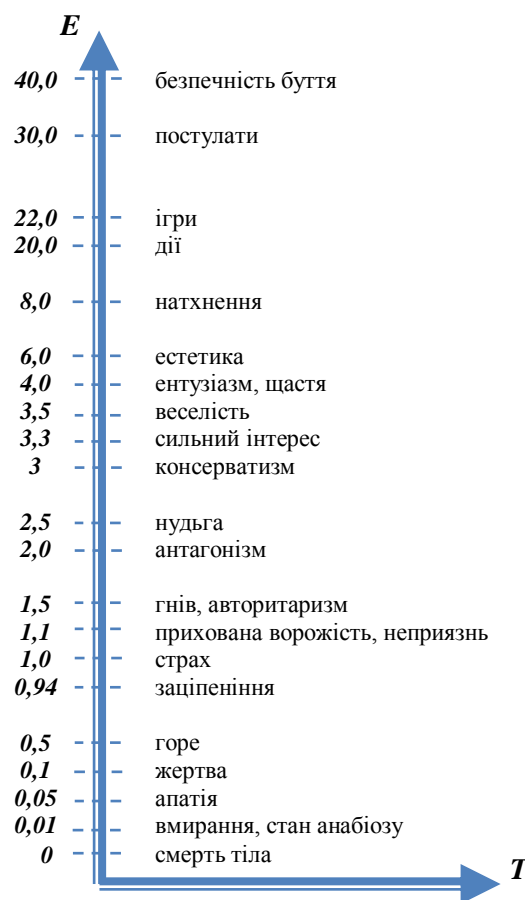

Рис. 1. Шкала емоційних тонів
за Л.Р. Хаббардом

У найпростішому варіанті шкала має такий вигляд: E_t^1 – шкала тонів; T – час життя людини [2, с. 85–91]. На цій шкалі нас цікавить діапазон E_t , який стосується роботи викладача, а саме: 1,0–4,0 (страх – ентузіазм), хоча рівні, вищі 4,0 були б також бажаними.

Якщо навчитися вміло користуватися цією шкалою, то можна розуміти й передбачати людську поведінку, в тому числі, учнів, у всіх її проявах. Це важливо тому, що людина не просто "вища тварина", а духовна істота і отже, "стимул – реакція" (заохочення – покарання) не надає особистості повної можливості діяти адекватно, розкривати власний творчий потенціал, талант, відповідно до природних даних. Наприклад, у діапазоні 0,5÷2,0

¹ Тут і далі означає "емоційний тон".

відображено депресивний стан людини. Якщо викладач хронічно чи тимчасово перебуває в такому стані, то учні також перебувають у такому стані, але, що характерно, їхній рівень на порядок нижчий, тобто, якщо викладач перебуває в тоні гніву (1,5), то учні – в тоні прихованої ворожості (1,1), страху (1,0), заціпеніння (0,94) тощо. Іншими словами, на переконання Н.П. Волкової, це "намагання вчителя зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня" [3, с. 92].

Одже, коли викладач проводить заняття в тоні 1,5 (авторитаризм), то спостерігаються такі типові стани учнів: 1) порушення дисципліни (прагнуть вийти з такого неприродного для них стану); 2) пропускають заняття (інтуїтивний супротив зниженню емоційного тону); 3) "отупіння" (не розуміють навчального матеріалу); і якщо це продовжується, то: 4) впадання деяких учнів у хронічний депресивний стан (страху, заціпеніння, горя, апатії тощо).

За Г. Стровксом і Д. Вайт-сайдом, "80% труднощів у навчанні викликані стресом" [11, с. 26]. Останнє є результатом роботи вчителів і викладачів, які перебувають у діапазоні Е: 1,1–2, на відміну від станів, які знаходяться вище 2,5 і особливо 3,3. У діапазоні від 0,01 до 2,0 людина інтровертована в тій чи іншій мірі. При підвищенні емоційного тону інтровертованість переходить в екстравертованість, і людина стає більш відкритою для інших, збільшується її здатність спілкуватися, спостерігається раціональність у вчинках. Також, перебуваючи у низькому тоні, людина має стан так званого "низькотонного наслідування", суть якого у "наслідуванні чого-небудь, що знаходиться вище" за тоном [10, с. 118]. Це підтверджує, що людина є наслідком щодо інших (чим нижчий тон, тим менша причинність), й нездатна сама раціонально продукувати наслідки (100% причинність – у тоні 4 і вище).

Тому часто можна спостерігати: люди, які мали досягли успіхів у житті, навчалися посередньо або погано, тобто вони не були задіяні й охоплені нераціональними завданнями, які часто задавали "наставники", які перебували в низькотонному стані. Вони йшли своїм шляхом, знаючи свою мету, хоча, звичайно, багато в чому інтуїтивно, не усві-

домлено, адаптуючись до відповідних умов навколишнього середовища.

Вихід із такої ситуації вбачаємо у протистоянні реакційним глобалізаційним процесам, які хочуть перетворити землян у планету депресивних рабів. Адже людина за своєю природою не є **зумовленою** (залежною від яких-небудь чинників) істотою, якою керує тільки подразниково-зворотній і рефлексивно-зворотній механізми, що дуже ефектно виглядає в деяких підручниках, проте є зовсім непридатним у житті. Всі ці вдалі приклади з пацюками й собаками неприйнятні, коли йдеться про людину, оскільки, чим складніший організм, тим менш надійно працює формула "подразник – відповідь". І коли йдеться про найскладніший організм – людину, ми отримуємо високий ступінь непостійності у діях подразниково-зворотного механізму. Чим свідоміший, раціональніший організм, тим у більшій мірі він **самовизначений**, на відміну від **зумовленості**. Самовизначення, як і все у світі, відносне, але, порівняно з пацюком чи собакою, людина досить достатньо **самовизначена**, має, як правило, стійку систему цінностей.

Отже, чим більш людина є просвітленою сутністю, тим у меншій мірі вона буде машиною з "кнопковим керуванням", у чому нас впродовж майже 150 років переконують своїми "дослідженнями" різні науководослідні інститути, починаючи від проголошення В. Вундтом принципів експериментальної психології. Таким чином, використання цієї філософії неприпустиме щодо людини (це засвідчила практика її застосування), оскільки вона сприяє не тільки вихованню просто вумовленої людини, а й формування людей з рабською психологією (**іновизначеність** особистості). Своїми абсолютизованими методами, без розгляду альтернативних точок зору, кондиціонізм перетворився на догму, негативні плоди цього ми зараз пожинаємо.

Якщо зобразити графічно динаміку руху особистості від **іновизначеності** (повний наслідок обставин) до **самовизначення** (людина – причина: контроль ситуації, прийняття усвідомлених самостійних і осмислених рішень) і **всєвизначення** (поняття повної відповідальності за все у Всесвіті) [1, с. 270–

273], то отримаємо відповідну динаміку руху й удосконалення особистості (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка руху особистості від причини до наслідку

Характеризуючи цей рисунок, можна сказати, що людина, рухаючись від **іновизначеності** до **самовизначення** та **всеви́значення**, проходить декілька стадій **зумовленості**: 1, 2, 3... (залежність від якихось причин, негативних чи позитивних впливів). Коли на особистість діє позитивна обумовленість, вона приходить до **невизначеності** (точно не встановлений). У діапазоні "невизначеності – обумовленості" особистість рухається як вниз, так і вгору, залежно від емоційного тону, в якому вона перебуває в даний момент (на шкалі емоційних тонів це діапазон від 0,1 до 3,3). За сприятливих умов особистість стає **самовизначеною**, тобто такою, яка сама вирішує, бути чи не бути їй керованою своїм оточенням, відповідно до свого особистого вибору. Таким чином, людина контролює ситуацію. Але стати **самовизначеною** особистість може тільки в тому разі, коли в неї буде стабільно високий позитивний емоційний тон. А це можливо тоді, коли людина "перестане бути вищою твариною". Рух від всеви́значення вниз, до самовизначення і нижче – відсутній, так як це повна етична й естетична свобода, де буде відсутня потреба опускатися на нижчий рівень.

В умовах становлення ринкових відносин у нашій країні, що перебувають як у недорозвиненому, так і у деформованому стані, це особливо важливо, адже кожна людина має знайти в них своє місце, а знайти його можна тільки тоді, коли особистість буде "адекватно оцінювати себе й свої можливості". Такий аргумент постійно наявний у різних наукових працях, присвячених особистості та особистісним відносинам. Іншими словами, це та адаптація, яка, знову ж таки, примушує людину пристосовуватися до навколишнього середовища. Тому важливо збільшити можливості, перспективи розвитку й удосконалення особистості за рахунок підняття її духовності. Духовність особистості буде тільки тоді визначати справді вільний розвиток людського суспільства на нашій планеті, коли буде створено доступ до повноцінного забезпечення відповідного духовно-емоційного рівня кожній людині. У цьому разі ми не говоримо про певні релігійні філософії або ідеології. Йдеться про підняття емоційного тону кожної людини на рівень мінімуму 3,3 (рис. 1), який стане відправною точкою справжнього духовного вдосконалення кожної людини на етичному рівні.

Висновок. Отже, потрібно відійти від сліпого й догматичного слідування принципам психології В. Вундта та копіювання теорії кондиціонізму у вихованні й навчанні підростаючого покоління. Цінність того чи іншого висловлювання, дослідження має перевірятися на основі практики. Б. Віттенбург зазначав: "Якби людину можна було б описати за допомогою тільки хімічних формул і механізму "стимул-реакція", то її індивідуальність не була би помітною, подібною до тварини чи робота серійного виробництва, тому що в неї було би відсутнє "Я", характерне їй як індивідуальності" [1, с. 202]. Тому потрібні дослідження в науці, які будуть відображати справжню сутність особистості, людина має знати, чого вона насправді хоче у своєму житті. Іншими словами, особистість за своєю суттю має бути першосуттю власного успіху й самореалізованості. Тільки в такому разі вона може бути задоволена від результатів своєї праці та й життя в цілому.

Література

1. Виттенбург Б. Шах планете Земля / Берн фон Виттенбург. – М. : Парус, 2007. – 316 с.
2. Вовковінський М. Емоційна привабливість і виразність учителя у застосуванні внутрішньої і зовнішньої техніки / М. Вовковінський // Молодь і ринок : [Щоквартал. наук.-пед. та економ. журнал]. – 2007. – № 7. – С. 99–106.
3. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : [Навч. посіб.] / Наталія Петрівна Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
4. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта // Сер. "Педагогика и психология". – М. : Знание, 1989. – № 6. – 80 с.
5. Котляров А.В. Освобождение от зависимостей, или школа успешного выбора / Андрей Владимирович Котляров. – М. : Изд-во Ин. психотерапии, 2005. – 448 с.
6. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования личности / Вольф Соломонович Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. – 256 с.
7. Орлов Ю.М. Саногенное мышление / Юрий Михайлович Орлов. – М. : Слайдинг, 2003. – 96 с.
8. Советский энциклопедический словарь / [Под ред. А. М. Прохорова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.
9. Хаббард Л.Р. Настольная книга для преклриов / Л. Рон Хаббард. – М. : Нью Эра, 2004. – 341 с.
10. Хаббард Л.Р. Саентология : Новый взгляд на жизнь / Л. Рон Хаббард. – М. : Нью Эра, 2005. – 310 с.
11. Шпак О. Педагогіка здоров'я: питання моралі та волі / О. Шпак, М. Кравчук // Молодь і ринок. – 2007. – № 7. – С. 21–29.

Николай Вовковинский

**Кондиционизм и воспитание
учащихся ПТУЗ в современных условиях**

В статье анализируется роль кондиционизма как одной из философских теорий, которая имела большое влияние на становление личности в XX столетии и, в частности, ее влияние на современное воспитание учащихся ПТУЗ. Также представлены общие пути духовного усовершенствования личности, которые имеют большое значение для вхождения каждого человека в рыночные отношения.

Ключевые слова: кондиционизм, причина, следствие, эмоциональный тон, всеопределение, самоопределение, неопределенность, обусловленность, иноопределенность.

Mykola Vovkovinskiy

**Condicionism and teaching for pupils
of vocational training schools in modern conditions**

The article analyzes a role of condicionism as one of philosophical theories that had a great influence on formation of a person in the 20th century and in particular its influence on a modern education of pupils of vocational training schools. Also, the general ways of spiritual improvement of a person which are of great importance for occurrence of each person in market relations are presented.

Key words: condicionism, reason, consequence, emotional tone, all-definiteness, self-determination, uncertainty, conditionality, on-definiteness.

Захищені дисертації

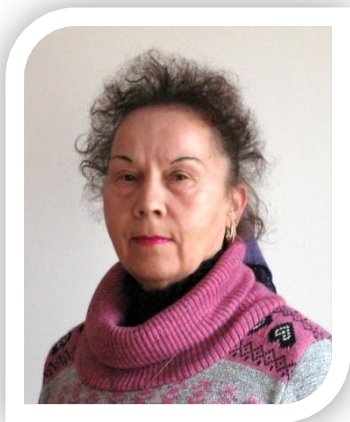

Ірина Володимирівна Радзієвська
Формування професійної компетентності
майбутніх медичних сестер у процесі вивчення
фахових дисциплін

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІІТО НАПН України, Київ, 2011.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор **В.Т. Лозовецька**.

УДК 37.032 – 057.876:316.774

КРЕАТИВНО-ПІЗНАВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ ПТНЗ У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Марія Карп'юк,

кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

У статті аналізується питання про значення в навчально-виховній взаємодії з професійною молоддю ПТНЗ різної креативно-пізнавальної інформації, що спрямована на самоактуалізацію, самопізнання та розвиток самосвідомості майбутніх кваліфікованих робітників – девізи, крилаті вирази, афірмації, поради, корисні рекомендації, медитації, вербальні формули, конструктивні інтелектуальні установки відомих людей тощо.

Ключові слова: виховна взаємодія, самоактуалізація, самопізнання, самосвідомість, гармонізація, багатомірність, девізи, крилаті вирази, афірмації, поради, корисні рекомендації, медитації, вербальні формули, конструктивні психоінтелектуальні установки відомих людей тощо.

Кожна епоха пропонує свої смисли життя: Античність – благо, Середньовіччя – служіння Богу, Відродження – осягнення краси, Новий час – знання, Новітня історія – гроші, XXI століття – інформацію.

М. Переконський

Професійна освіта є необхідною умовою, щоб дати людству шанс і можливість еволюціонувати до миру, гармонії, толерантності, свободи, творчої самореалізації в умовах соціальної справедливості [4, с. 12–13]. У період становлення інформаційного суспільства доцільно поглиблювати в учнівській молоді знання про інноваційну інформацію, формувати в кожній особистості вміння користуватися новими даними, нагромаджувати їх, інтегрувати, впорядковувати, класифікувати, ефективно користуватися ними в життєвих ситуаціях. Дедалі очевиднішим стає розуміння того, що освітянський продукт – конкретна особистість – має бути належно підготовленим не лише до ефективної професійної діяльності він має бути готовим розвивати свій духовно-екологічний, морально-етичний, культурно-ціннісний, генетичний і професійний ресурс впродовж усього життя. Інакше кажучи, основи безперервного розвитку "людського капіталу" мають бути ефектив-

но закладені професійною освітою на кількох рівнях, насамперед, на **особистісному, мікрота макроекономічному**.

На **особистому рівні** майбутній кваліфікований робітник, отримавши знання й навички, професійну підготовку та певний практичний досвід, має бути здатним не лише надавати виробничі послуги іншим людям, а й бути здатним допомагати самому собі в різних складних життєвих ситуаціях: **виходити сам** без надмірних витрат власної енергії, із стресового стану; **нейтралізовувати** соціально-професійні, міжособистісні та родинні конфлікти; **гармонізовувати** взаємовідносини в сім'ї та на виробництві; **сприяти зміцненню** власного здоров'я; **знати техніки профілактичного самооздоровлення** й релаксації; **ефективно співпрацювати** в суспільстві та з колегами на основі законів синергії; **домагатися успішної самореалізації в усіх сферах життєдіяльності** з найменшими

затратами власних психоенергетичних ресурсів тощо.

Актуальність теми дослідження мотивується чималою низкою факторів, зокрема: а) кризовим станом розвитку людства; б) переважно звужено-фрагментарним розумінням природи особистості, що традиційно продукується в антропологічній, філософській, соціологічній та психолого-педагогічній літературі; в) вульгарно-меркантильною й агресивно-споживацькою психологією нашого сучасника; г) знеціненням та ігноруванням етнокультурних цінностей і традицій; д) фрустрацією масової свідомості; е) фізично-психологічною деградацією молоді, що проявляється в самогубствах, душевних захворюваннях, пияцтвах, курінні, знеціненні морально-етичних норм поведінки в суспільстві й родині, зростанні наркозалежності, різноманітних маніакальних збоченнях, насильствах, звірствах; є) криміналізацією соціально-економічних відносин у соціумі; ж) антагонізацією соціально-правових структур, організацій, інституцій; з) створенням людством смертельної загрози своєму існуванню тощо.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчує, що проблема особистості учня в умовах професійного становлення постійно вивчалася й вивчається в різних аспектах філософами, психологами, педагогами, соціологами, культурологами (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, С.Я. Батишев, Г. Ващенко, Г. Васянович, Ш.О. Амонашвілі, І.А. Зязюн, Г.С. Костюк, В.П. Казначеев, Н.Г. Нічкало, В.П. Андрущенко, В.М. Галузинський, А.І. Кузьмінський, О.В. Чалий, О.А. Донченко, В.В. Крижко, В.О. Радкевич, В.С. Лутай, Л.Д. Бевзенко, І.В. Єршова-Бабенко, І.С. Добронравова, В.С. Крисаченко, Г.І. Шилов, М.М. Мойсєєв, І.Д. Бех, О.В. Скрипченко, Д.О. Закатнов, Н.В. Маслова, І.З. Цехмістро, Б.О. Астаф'єв, Л.Л. Сушенцева, І.Р. Пригожин, О.О. Наумкін, М.В. Савчин, В.О. Моляко, В.Г. Кремень, В.А. Роменець, В.В. Ягупов, С.Д. Максименко, В.Ф. Моргун, М.Б. Євтух, В.А. Мосіяшенко, Т.Г. Тюріна, Т.В. Черкашина, С.Г. Карпенчук, А.М. Алексюк, С.У. Гончаренко, В.Ф. Калошин, М.Г. Стельмахович, В.Л. Омеляненко, І.М. Цимбалюк, М.Д. Ярмаченко, Л.Л. Карамушка, Е.О. Помиткін, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В. Москаленко, М.М. Філо-

ненко, І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков та ін.). Сугестопсихопедагогічні аспекти й технології, виділившись у прошарок когнітивно-інформаційних міждисциплінарних знань, сприяють, – що засвідчується результатами діагностичних узагальнень, – формуванню в особистості майбутнього кваліфікованого робітника цілісного (холістичного, ноосферного, саногенного, позитивного, екологічного) світогляду. Проблема свідомості і самосвідомості будь-яких фахівців надзвичайно актуальна з огляду на те, що саме ця ментальна субстанція є одним із базових засобів індивідуального самостворення, самоконтролю, самоаналізу й конструктивної реалізації всіх потреб особистості – соціально-виробничих, професійних, родинних, етнічних, індивідуально-особистісних, гендерних, міжкультурних тощо. Розуміння важливості в життєреалізації особистості цієї енергоінформаційної (ментально-розумової) константи сприяє більш виваженому використанню кожного власних енергетичних ресурсів, реалізації власних самоуправлінських можливостей, бо не можна конструктивно еволюціонувати, керуючись застарілими підходами щодо якості нашого мислення, нашого усвідомлення самих себе, якості нашої самосвідомості тощо.

Мета статті. 1. Розглянути необхідність більш послідовно й системно вводити у виховну взаємодію з професійною молоддю ПТНЗ різноманітну пізнавально-креативну інформацію, що спрямовується на розвиток самоконтролю, саморегулювання, саморелаксації, самооздоровлення, на розширення й поглиблення самосвідомості майбутніх кваліфікованих робітників. 2. Подати різні типи розвивально-пізнавальної інформації, що здатні виконувати креативну функцію щодо оновлення самосвідомості професійної (і не тільки) молоді в трансформаційних умовах сьогодення.

Наше сьогодення, – це час переходу від однієї еволюційної сходинки до іншої, вищої. Інакше кажучи, – від людини розумної до людини духовної. Кожна така зміна супроводжується космопланетарними катаклізмами. Це водночас означає очищення від деструктивного використання життєенергій, що проявляється як догматизм, застарілі стереотипи, штампи, рутини, егоїзм, меркантильність, тобто, недостатнє розуміння власної природи,

власного потенціалу, власної життєтворчої сили, чим мотивуються непередбачувані складні соціальні обставини: стреси, різноманітні травматичні ситуації, девіантні моделі поведінки, депресивні психостани – аж до суїцидів тощо.

У перспективі трансформації, свідками яких ми є, спрямовуються на те, аби нова мо-лода раса могла ефективно розвиватися. Найголовнішою й невід'ємною частиною (крім, звичайно, збереження планети та життя на ній), цього складного багатомірного процесу **закладки зерна** майбутнього людства, є мо-лоде покоління. Завдання педагогів, батьків, методистів, вихователів – обачно й мудро, турботливо й толерантно формувати майбутнє в особі дитини, учня, студента. Особливої уваги потребує розвиток самосвідомості під-ростаючого покоління. Адже не можна не помічати, що в сучасній цивілізації **головне – мати, чимось володіти, а в новій – це буде: віддавати, співпрацювати, колективно творити простір радості, вдячності, любові.** Лозунг сучасної людини – **змагання, побо-рювання** один одного, аж до ворожнечі, про-кльонів, агресії, воєн; логіка ж **людини** завт-рашнього дня – це взаємодопомога, мудрість, доброзичливість, **любов**, розуміння власного призначення у земному житті, знання законів Всесвіту та своєї природи. На жаль, треба визнати, що сучасне планетарне людство – **руйнівник**. А майбутнє, нове – **творець**, що орієнтується на реальні закони світу. Тепе-рішня раса земних людей керується **інтелек-том**, що реалізований всього від 2% до 10%, а майбутня цивілізація буде керуватися **інтуїці-єю**, що приносить необмежене істинне пі-знання й розуміння себе, свого потенціалу.

Сучасне людство має багато релігій, які постійно не просто дискутують між собою, а й запекло ворогують (чи стають заручниками політичних маніпуляцій, смаків можновладців або "розборок"); нова ж генерація людей сфор-мує нову світоглядну ідеологію, спільну сис-тему вірування, яка буде виконувати єдину істинну функцію – **спосіб зв'язку з вищими світами, з першопричиною життя. І цей зв'язок буде проявлений у кожній особис-тості індивідуально й безпосередньо.** По-ступово відпаде потреба у догматах, доктри-нах, обрядах, ритуалах, наївно-спрощених

віруваннях: діти (а згодом – і дорослі) нести-муть цей зв'язок з Вищими Рівнями Універ-суму в собі як природну й закономірну норму життя. Сучасна раса людей Землі характери-зується роз'єднаністю, агресивністю (війни, насилля, агресії, знецінення й визискування людини людиною стали нормою стосунків). Нова раса громадян нашої планети буде від-значатися толерантністю, прозорливістю, му-дрістю, єдинодушшям: людина, врешті-решт, буде не просто декларувати високі ідеали, а **жити в гармонії з ними**, усвідомлюючи За-кон Всеєдності, цінність творчого потенціалу, який різноманітно представлений у кожній особистості від народження. Однак, дово-диться константувати, що більшість сучасних учених все ще настільки перебувають під впливом загальноприйнятої спрощено-матеріалістичної світоглядної парадигми й узвичаєного погляду на Природу та стан справ у Всесвіті, що, фактично, вибудували собі в'язницю із власних упереджень й забо-бонів. І якщо ти подаєш експериментальні дані, що суперечать прийнятим уявленням, то таким ученим хочеться, аби цих даних яки-мось чином просто не стало, і вони кладуть їх, у кращому разі, під сукно. На жаль, так було майже завжди. Людині звичніше в атмосфері світосприйняття, яке узвичаїлося, набуло ста-тусу норми. Усе нове спочатку викликає від-чуття дискомфорту: адже доведеться зміню-вати спосіб мислення (бачення).

Уільям Тіллер звертає увагу на те, чому необхідно міняти наявні парадигми мислення в сучасній науці: "У сьогоднішній парадигмі зовсім немає місця для свідомості, намірів, емоцій чи духу. Однак наші дослідження показу-ють, що свідомість може дуже істотно впли-вати на фізичну реальність, і це означає, не-обхідність кардинальної зміни усталеної па-радигми мислення, яка змушена буде вклю-чити в себе свідомість. А для того, щоб для неї знайшлося місце, сучасні уявлення про струк-туру Всесвіту мають бути істотно розширені" [1, с. 43]. Одна з найважливіших істин про парадигми знань полягає в тому, що **вони змінюються**. Особливо це стосується науки, яка є безперервним проектом інтелектуальних поглядів, теорій, припущень, узагальнень, де кожне наступне покоління використовує пло-ди праці попередників. Тут парадигма знань

зазнає змін, відповідно до того, як старі знання виявляються помилковими чи неповними. Наука безперестанку змінюється, формуючи нові моделі й конструкції на фундаменті старих. Та сила й велич науки саме в тому, що вона рухається, еволюціонує, трансформується. Біда ж у тому, що інколи науковці збиваються на нетерпимо-ортодоксальну позицію щодо "інакомислячих", піддаючи обструкції їхні аргументи й логіку. Отже, кожній епосі характерний світогляд, своя парадигма знань, і кожна, зрештою, породжує наступну, що наближає нас до точнішої істини про те, що наше уявлення щодо реальності залежить лише від нас, від нашого рівня розвитку інтелектуально-креативного потенціалу.

Перед сучасним інтелектом науковців (як і людства в цілому) стоїть завдання: усвідомлювати, що корені усіх форм розумово-пізнавальної діяльності людини перебувають у Світобудові й космопланетарній природі самої людини та включені в єдиний космічний розум – Логос. Показовим є й те, що прогресивна наука XX ст. завершилася визнанням тонких світів і Вищих Сил, які виконують управлінську функцію щодо всіх процесів на планеті Земля, в тому числі щодо походження звукової мови того чи іншого етносу. Настав час усвідомлювати не лише фізичний рівень реальності, а й невидимі, енергоінформаційні рівні, щоб, нарешті, діяти, жити, творити, розвиватися, пізнавати самих себе та світ, враховуючи Закони Світобудови. Згадаймо й те, що ще А. Ейнштейн підкреслював, що відкриття в науці здійснюються зовсім не логічним шляхом, бо в логічну форму вони оформляються тільки у процесі викладу. Відкриття, навіть найменше, – це завжди осяяння. Потужний аналітик В.А. Нюхтілін також послідовно й аргументовано доводить думку про те, що: а) "...знання даються Ним, а не народжуються нашими головами..."; б) "...нас цікавить ... підкидання ідей Богом людству з якоюсь метою..."; в) "по замовленню нічого нового придумати не вдається... уся узагальнена історія науки не дає нам ніякого приводу говорити про те, що помимо моментів привнесення знань Зверху є ще яка-небудь логіка їх появи..." [6, с. 20]. Ці міркування наведені для того, щоб привернути увагу до того факту, що наші далекі пращури також отримували

знання Зверху, як і ми отримуємо зараз ченнеленгові інформації на рубежі XX – XXI ст., коли настав час збагачувати свої знання новою інформацією; коли Вищий Розум відкриває людству нові істини про будову надтонких світів; про Закони, за якими вони побудовані й функціонують; про людину як космопланетарну сутність. Стає зрозуміло, що людина й середовище, яке її оточує, знаходяться у розумному інформаційному просторі, в спільній колективній свідомості. Це поле навколо людини та всередині неї. Воно наповнене думками й словами, звуками й літерами, знаками та числами, світлом і кольором, вібраціями й імпульсами, емоціями і бажаннями, пристрастями й мріями, намірами й конкретними енергорухами, енергопоштовхами, енергозбуреннями, енерготрансформаціями, енергоімпульсами, енергосигналами тощо.

Ми стоїмо перед необхідністю формувати, розвивати якісно нову колективну свідомість із врахуванням інноваційних знань, що наявні в дослідженнях сучасних науковців, а також тих, які передаються землянам Вищим Розумом. Суть будь-якої істинної науки – це вміння вивчати, аналізувати, включаючи в науковий обіг вже наявну інформацію. Це допомагає, з одного боку, не абсолютизувати власні здобутки, а з другого, – вчитися співпраці, співтворчості з представниками Вищого Розуму – Учителями земного людства, бо така специфіка сучасного перехідного моменту на розломі космогалактичних вимірів і епох. Суть справжньої науки і в тому, щоб, озброївши людей (особливо учнівського віку, що перебувають у процесі професійно-особистісного становлення) найбільш прогресивними знаннями, допомагати їм **успішно управляти власним життям**, відповідно до реально існуючих законів у природі, а також самореалізовуватися за тими генетично-інформаційними програмами, що наявні в кожній особистості на клітинному та надтонкому енергоінформаційному рівні.

Така синкретизація різновекторних, але вже існуючих знань допоможе зрозуміти, що: 1. Інформація стає головним ресурсом науково-технічного, соціально-економічного й духовно-екологічного розвитку планетарного суспільства; 2. Інформація є першоосновою світу, бо в основі всього – вона; 3. Те, що ми

відчуваємо, бачимо, чуємо, сприймаємо, промовляємо, створюємо, – усе це конкретні форми, інформаційно-кодові структури й види матеріалізованої та дематеріалізованої інформації, а наше життя є її феноменом; 4. Інформація (в тому числі, у формах різних етносів) – це загальний єдиний законопроцес фундаментальних **відносин, зв'язків, взаємодій і взаємозв'язків енергії, руху, маси** мікро- й макроструктур Всесвіту; 5. Світ – інформаційний, Всесвіт – інформаційний; первинне – інформація, вторинне – матерія. **Інформація** визначає **буття матерії**; 6. Об'єктом інформації є єдиний розподілений інформаційно-сотовий простір Всесвіту з мікро- та макромірними процесами й технологіями, що в ньому відбуваються, на взаємодію з якими поступово виходить людина ХХІ ст.; 7. Першоосовною Природи є фундаментальний мікро- та макромірний автоінформгенезис [5; 7], що зобов'язує психологів, педагогів-практиків, вихователів, як і науковців в цілому, виходити за межі вузькопредметної спеціалізації, оволодіваючи інтегрально-синергетично методологією, що сприяє формуванню цілісного міждисциплінарного світобачення – холистичного, ноосферного, цілісного, саногенного.

Це в кінцевому результаті сприяє трансформації фрагментарної логіки дискретного мислення в логіку багатомірної всеєдності, детермінованої Законами Всесвіту. Щоб не плутатися в людських домислах, приймемо **важливу позицію визнання Вищих Учителів земного людства, Вищого Космічного Розуму (Першопричина Буття, Творець, Абсолют, Бог, Все Суще, Надсвідомість, Простір), а також надтонких світів, які залишаються за межами свідомого сприйняття більшою кількістю землян. Людина багатомірна.** Створена за фрактальною подібністю до Вищих Сутностей, природа людини дуальна, тобто у багатомірній структурі людини є духовне начало або душа, й матеріальне, або тваринне, низьковібраційне начало. Розум людини є полем взаємодії цих двох начал, і їх знаряддям є наша думка.

Як розрізняти, які думки від якого начала? **Духовне начало – це думки, народжені силою любові, в широкому розумінні цього слова. А тваринне начало – це думки про наші інстинкти, рефлексії, це манія величчя,**

гординя, егоїзм, зарозумілість, чванство, жорстокість, жадібність, владолюбство, агресія, заздрість, мстивість, грубість, корисливість, тобто бажання, скеровані переважно на задоволення матеріальних інтересів й амбіцій. Робити накопичення матеріальних благ смыслом свого життя на Землі – це примітивно й протиприродно щодо духовного начала особистості.

Набування дедалі більшої кількості матеріальних благ – це і є показник переважання в людині низьковібраційної енергії, тобто тваринного начала. При ослабленні контролю над собою людину дуже легко може полонити тваринне начало, причому непомітно для нас самих – нашими звичними егоїстичними думками, прагненнями, бажаннями, устремліннями. Тому так важливо, щоб підрастаюча особистість максимально розуміла сама себе, навчилася контролювати свій внутрішній світ – думки, емоції, почуття, реакції, оцінки, бажання, дії; навчилася **відповідати** за свій вибір, що завжди дає той чи інший наслідок для життєдіяльності конкретної особистості. Професійна молодь має свідомо культивувати в собі якості духовного начала, що є в кожного. І в цьому незаперечна роль психологів, педагогів, вихователів, фахівців-предметників, майстрів виробничого навчання, учителів гуманітарного циклу дисциплін. Важливо з підсвідомого рівня перевести цей особистісний потенціал у свідомий, тобто **самоусвідомлюваний**, адже майбутній кваліфікований робітник готується до самостійного життя. І яким управлінцем своєї долі, свого щастя, своєї кар'єри він стане, великою мірою залежить від вчасно наданої психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на роз'яснення учням їхньої природи, їхнього потенціалу, їхніх можливостей, індивідуальних особливостей, отже, їхньої внутрішньої сили.

Педагоги й психологи добре знають, що виховна взаємодія з учнями ПТНЗ – це, по суті, зовнішній цілеспрямований вплив психіки, логіки, досвіду, системи цінностей (як і усталених світоглядних стереотипів, шаблонів, оцінок) однієї людини на іншу. Саме **зовнішній вплив** досить часто, як засвідчує практика роботи, залишає учнів **внутрішньо пасивними, інертними, байдужими**, а інколи й агресивно-недовірливими, цинічними чи

зухвалими, що, зрозуміло, консервує або пригнічує розвиток і стабілізацію глибинних душевних якостей – правдивість, доброту, умиротвореність, щирість, урівноваженість, милосердя, самоволодіння, мужність, мудрість, добродійність, прагнення до духовних знань, скромність, витривалість, наполегливість, працьовитість, делікатність, чуйність, цілеспрямованість, невибагливість, чистоту свідомості, альтруїзм, безкорисливість, шанобливість, толерантність, аскетизм, безстрашність тощо.

З огляду на таку особливість у системі взаємовпливів "людина – людина", В.О. Сухомлинський зазначав: "Чому людина не повинна знати, що її виховують? Тому, що справжнє виховання – це **самовиховання**. Треба створювати таке спілкування вихователя й вихованців, щоб кожне слово, звернене до юного серця й розуму, пробуджувало внутрішні духовні сили, викликало внутрішню роботу розуму й серця, спрямовану на самопізнання й самовдосконалення. Якщо ж людина на кожному кроці відчуває й розуміє, що її виховують, – здатність до самопізнання й самовдосконалення притупляється. У неї зароджується думка: якою мені бути й що мені робити – про це подумують дорослі. А моя справа – чекати порад і вказівок" [8, с. 654]. В.О. Сухомлинський окремо виділяє питання про те, як спонукати учня до самовиховання в моральній сфері, у праці й навчанні, як виховувати самодисципліну в розумовій діяльності та у фізичний культурі.

На жаль, при наявності цікавих розробок у цьому аспекті, сучасною професійною педагогікою не досягнуто високого рівня практичного втілення в соціокультурну дійсність цього підходу; ще немає в психолого-педагогічному середовищі на рівні реалізації масового розуміння того, що самовиховання – це не щось допоміжне, надумане, другорядне в складному й багатовекторному процесі виховання професійної молоді, а його міцний фундамент. Самовиховання – це особливий індивідуальний інтелектуально-вольовий вид діяльності, що стає можливим лише при активному усвідомленні учнем власного "Я" (самосвідомість), відносин з інформаційно-комунікативним навколишнім Світом (світогляд, система морально-етичних установок,

система цінностей, принципів, прагнень). Самовиховання – це саморозвиток, самоконтроль, саморегуляція, самоуправління особистості учня, спрямовані на вироблення, удосконалення або зміну нею своїх характерологічних якостей з метою гармонізувати їх і привести у відповідність із соціально-етичними, етнокультурними, професійними, родинними, загальнолюдськими та індивідуальними цінностями. Усвідомлене самовиховання здійснюється, передусім, у трьох основних напрямках: а) розвиток моральних і емоційно-вольових рис та якостей; б) удосконалення інтелектуально-креативних здібностей і процесів; в) нарощення фізично-екологічної культури з метою загартування й зміцнення власного здоров'я, що є важливою умовою успішної професійної самореалізації.

Система спрямовування учнів до формування в собі стресостійкості, самоконтролю, самовпливу, самоаналізу, саморегуляції, самоуправління й самооцінки включає, насамперед, такі тактичні й стратегічні професійні дії: 1. Пробудження в учнів – майбутніх кваліфікованих робітників – прагнення й палкого бажання до самопізнання та самовдосконалення; 2. Визнання індивідуальних пріоритетів щодо ідеалів та системи життєвих цінностей; 3. Створення через систему діалогів та полілогів у колективі учнів ПТНЗ атмосфери довіри, відкритості, творчості, а також серйозного ставлення до методики самовиховання, адже ніхто ні за кого не проживає життя з його випробуваннями, складними ситуаціями, болями і втратами чи здобутками: кожен живе індивідуально, а отже, треба бути спроможним організовувати себе й свою життєдіяльність якісно, успішно, щасливо, що, фактично, неможливо без самовихованості, самодисциплінованості, самоаналізу, самозвіту, самоспостереження, самоконтролю в кожній конкретній соціально-професійній чи інтимно-особистісній ситуації; 4. Роз'яснення на поточних і класичних прикладах можливостей та результатів самовиховання; 5. Складання учнями особистої програми самовиховання й психокommунікативна підтримка зусиль майбутніх кваліфікованих робітників, спрямованих на реалізацію запланованих самозобов'язань; 6. Постійна делікатна увага до ін-

дивідуально-вольового самовдосконалення кожного учня.

Націлюючи учнів на самопізнання, саморозвиток, самоконтроль, самоаналіз, самозвітність та самоуправління, важливо не забувати настанови К.Д. Ушинського про те, що надмірними вимогами можна підірвати і волю, й наміри та м'язи і загальмувати (чи навіть зупинити) їх розвиток. З іншого боку, не даючи їм навантаження, не тренуючи власні м'язи, волю, інтелект особистість неодмінно буде мати й слабкі м'язи, й слабку (інфантильно-споживацьку, спрощено-примітивну) волю, й слабку, непереконливу логіку мислення, що не здатна якісно аналізувати процеси власної життєдіяльності та робити з них вчасні й конструктивні висновки, спираючись на причинно-наслідковий закон (чи на інші закони реальної дійсності). Великий мислитель, психолог і педагог не випадково зазначав, що є тільки підготовка до самовиховання, і якщо виховання буде добрим, якісним, то самовиховання триватиме все життя. Беручи в свої руки керування людською природою, що постійно розвивається, будь-яке виховання треба завершувати передачею його в руки самого вихованця [9, с. 37].

Для розвитку й поглиблення в учнів ПТНЗ уявлення про власну свідомість, її місце й роль у якості подальшого індивідуального й професійного життя, як і механізмів соціально-професійної стресостійкості та психологічної захищеності, доречно використовувати різноманітну креативно-пізнавальну інформацію, пропонувати творчі бесіди, проекти, інтелектуальні завдання для активізації уваги майбутніх кваліфікованих робітників до оволодіння засобами й техніками самопізнання власного потенціалу, зокрема: **І. Тематична бесіда з метою повернення уваги учнів до реальних процесів і змін, що відбуваються в нашому часі.** Для цього можна дати завдання на спостереження та їх узагальнення з опорою на власне відчуття, власний досвід, відгуки про зміни в самопочутті знайомих і близьких в умовах сьогодення [*Допоміжний матеріал для педагога-практика*: 1) нестабільний настрій, його перепади; 2) коливання рівня фізичної енергії; 3) фізичний біль – голова, суглоби, м'язи, нервовість; 4) підвищена чутливість; 5) напружені сні – з

символами, образами, кольорами, різними сюжетами, цікавими асоціаціями; 6) туман у голові – нездатність зберігати зосередженість чи розуміти смисл того, що відбувається; 7) зміна раціону харчування; 8) недостатня концентрація чи рішучість, особливо при напруженні; 9) порушення чи ослаблення пам'яті; 10) незвичайна усвідомленість – поява надтонкої інтуїції, ясновідчуття, телепатичне мислення, вібраційна міжпросторова комунікація, читання думок інших людей, проблиски бачення інших реальностей; 11) повне пробудження – свідомість спонтанно розширюється; спілкування з ангелами, наставниками; 12) зміна відносин між друзями, членами сім'ї, колегами по роботі; 13) нетерпимість до неправди, до фальсифікації фактів; 14) потреба в усамітненні; 15) страх. Відомо, що невідоме завжди напружує, лякає (доречно пояснити учням, що насправді реальність – це те, що ми створюємо, а не те невідоме, якого ми так боїмося)]. **II. Інтелектуальне змагання на найбільш повне й доречне визначення поняття свідомість, самосвідомість** [*Допоміжний матеріал для психологів і педагогів-вихователів*. Свідомість – це якість, що дає змогу людині відчувати своє індивідуальне, самобутнє "Я", розуміти свою окремішність, відмежованість, віддаленість від інших фізичних форм. Відчуття особистістю свого "Я" закладено як певний механізм індивідуальності в постійну конструкцію душі. Але усвідомлення людиною себе – це всього лише маленька частинка того, що включає свідомість. Вона є сукупністю багатьох складових індивідуального досвіду людини. Будь-які знання, що підвищують інтелект, сприяють ростові свідомості. Вона допомагає пізнавати світ, людей, виробничі ситуації, мотиви й моделі поведінки інших членів соціуму, займати ту чи іншу позицію, проявляти власне ставлення, домагатися намічених цілей, управляти власним життям, здоров'ям, успіхом, кар'єрою, родинним щастям. Свідомість – це продукт розвитку. У свідомість іде тільки досвід людини]. **III. Ознайомлення з життєвими девізами відомих людей.** Напр.: 1. Хай покинуть мене всі, тільки б не покинула мене мужність (Йоган Фіхте, німецький філософ); 2. Відвага наша – ось ціна, яку платять за спокій (Амелія Ерхарт, перша жінка-

пілот); 3. Роби, що треба, і хай буде, що буде (Лев Толстой); 4. Ніколи не здавайся! (Уїнстон Черчілль); 5. Наполегливість, а не нахнення! (Томас Едісон); 6. Щоб неможливе стало можливим, треба в це тільки повірити (Говард Хед, амер. мільйонер); 7. Зобов'язаний – значить можу! (Олександр Суворов, рос. полководець); 8. Не слухай нікого, крім себе! (Марсель Біч, франц. мільйонер); 9. Життя – це або пригода, що вимагає мужності, або ніщо (Елен Келлер, америк. письменниця); 10. Поки дихаєш – надійся! (Альфонс де Ламартін, франц. поет); 11. Робити й переробляти! (Віктор Гюго, франц. письмен.); 12. Живи так, як ніби ти завтра помреш. Учись так, як ніби ти будеш жити вічно (Махатма Ганді, індій. духовний лідер); 13. Не важливо, що вам говорять, прийміть це з посмішкою й робіть свою роботу (мати Тереза); 14. У рай приходять той, хто після кожного падіння підводиться та йде далі (Гоан Златоуст, богослов і філософ).

IV. Залучення досвіду українського народу до самовиховання. Напр.: 1. Батьки дали тобі життя – волю виховуй сам. 2. Гарну справу роби в міру, погану не роби зовсім. 3. Ввічливості вчись у невивчливого. 4. Не будь дуже солодким, бо з'їдять, не будь дуже гірким – тебе викинуть. 5. Сто разів відмірай, а один раз відріж. 6. Поводься з іншими так, як ти хотів би, щоб поводитися з тобою. 7. Не спіши язиком – спіши ділом. 8. Якщо пригощають, – пий навіть воду. 9. Хто рано встає – тому Бог дає. 10. Добре діло роби сміло. 11. Береженого Бог береже. 12. Не вчись ніжностей, а вчись труднощів. 13. Скінчив діло – гуляй сміло. 14. Людина виховується в праці, через працю і для праці. 15. Вік живи, вік учись, і вік трудись. 16. Краще догана розумного, ніж похвала дурного. 17. Учи дітей не страхом, а ласкою. 18. Жорстокість породжує тупість і дурість. 19. Найкращий контроль – власна совість. 20. Шануй батька й матір – і тебе шануватимуть.

V. Абетка прав (для сором'язли-вих, невпевнених, закомплексованих чи педагогічно занедбаних учнів). Напр.: 1. **Право на унікальність.** Для цього ніколи не порівнюй себе з іншими. У вас є місія, яку можете виконати тільки ви. Ви – і більш ніхто. 2. **Право на незнання чогось. Це нормально.** Сократ не боявся говорити: "Я знаю, що

нічого не знаю". Не енциклопедичні знання й ерудиція роблять людину мудрою й успішною, а розуміння того, що необхідне саме вам у вашій діяльності, і ваші особистісні якості душі. 3. **Право не розуміти що-небудь. Не бійтесь перепитати, уточнити, якщо ви чогось не зрозуміли.** Народна мудрість говорить, що краще двічі запитати, ніж один раз заблукати. До речі, доведеним є той факт, що світі процвітають і є успішними ті, хто не соромиться запитувати, спілкуватися, вести діалог, тобто комунікабельні. 4. **Право змінювати свою думку.** Якщо на початку розмови ви мали одні міркування, а на її кінець інші, то в цьому немає нічого страшного. Це ваше право реагувати й оцінювати почуте творчо. 5. **Право відмовити.** Пам'ятайте, якщо ви відмовляєте комусь виконати його прохання, то ви не стаєте від цього поганим. Усім догодити неможливо. На смирну конячку, – говорить народна мудрість, – кладуть подвійну ношу. Наша свобода починається зі слова "ні". Кажучи "ні" іншим, ми не дозволяємо занадто впевненим, нахабним, зухвалим чи зарозумілим одягати на себе ярмо раба. 6. **Право на помилку.** Ніколи не сваріть себе за свої промахи, недогляди чи невдачі. Не помиляється тільки той, хто нічого не робить. Постарайтесь просто проаналізувати спокійно (з холодним серцем) ситуацію, яка вас не задовольняє. Не зациклюйтесь, а зробіть для себе конструктивний висновок. Упасти не соромно, соромно не знайти в собі сили підвестися і рухатися далі. 7. **Право не виправдуватися, не пояснювати ситуацію:** досвід, який ви пережили, він ваш і тільки ваш. Шануйте його навіть тоді, коли він вас чомусь не влаштовує. Виправдування (а тим більше, перед людьми недобррозичливими до вас чи зухвалими) досить часто тільки збільшує почуття провини. 8. **Право подобатися не всім.** Ви зовсім не зобов'язані всім подобатися. Як говорили колись у Київській Русі, "я не червінець, щоб усім подобатися". У кожного свої смаки, уподобання, погляди. Це нормально. Ви не гірший (не гірша), ви просто інший, з іншою програмою світосприйняття, світовідчуття, з іншою системою набутого життєвого досвіду. 9. **Система рекомендацій для набуття корисних звичок.** Напр.: 1. Будьте соціально активними: це розвиває відпові-

дальність, збагачує досвід та вміння спілкуватися з різними людьми. 2. Дійте в своєму колі впливу й не заспокоюйтесь на досягнутому, пам'ятайте про інші сходинки професійного та особистісного утвердження й зростання. Не обтяжуйте себе непосильними обіцянками. Не захоплюйтеся критикою інших людей, особливо коли не знаєте суті справи. Критикуючи, – ви марнуєте свою енергію. Поменше проявляйте свої "проблеми" в соціумі, бо вас будуть сприймати не як цілісну й потужну особистість, що здатна долати перешкоди, а як проблемну. 3. Завжди спочатку робіть те, що вам треба робити спершу для реалізації своїх потреб. 4. Прагніть до максимальної результативності своїх зусиль завжди й в усьому. Для цього доречно скласти список наявних та можливих перепон: що саме заважає вам домогтися максимально можливої віддачі при мінімальній затраті енергії? Аналізуйте свої взаємини з людьми, що входять у коло вашого спілкування. Оцініть необхідність кожного контакту та його цінність для вас. 5. Прагніть до взаєморозуміння. Найважливіше в оволодінні цією звичкою – це вміння слухати й співпереживати. Ваші взаємостосунки з членами соціуму будуть продуктивними та конструктивними тільки тоді, коли ви навчитеся розуміти інших людей, а це важливо для кожної конкретної людини. 6. Оволодівайте енергією творчості. Це найвищий прояв життєвої активності: дякуючи їй, ми створюємо те, що раніше не існувало. Ми даємо життя новому. Крім того, творчість забезпечує нам сильний потік енергії. 7. Потрібно регулярно оновлювати себе, свої знання, організм, свій емоційний стан та соціально-професійний статус. **VII. Поради й настанови щодо того, як удосконалювати самого себе.** Це важливо з огляду на те, що в професійно-технічних навчальних закладах не викладаються основи психотехніки. У даній ситуації доречні такі настанови. 1. Аналізувати свої емоції, думки, оцінювання дій інших, почуття, бажання, прагнення, вчинки. 2. Успіх, задоволення, щастя, визнання, харизма, самореалізованість – усе це залежить лише від тебе самого. 3. Відповідальність за кожний свій вибір не перекладати на інших. 4. Дотримуватися таких морально-етичних правил поведінки із собі подібними:

а) гарне ставлення до людей (в цілому); б) гарне ставлення до близьких та повага до їхніх виборів; в) сім'я (родина, рідні, родичі, близькі) – твій дім і фортеця; г) правильно обрана професія – запорука щастя; д) пізнання культури й мистецтва – це емоційне й духовне збагачення; е) постійний інтерес до пізнання світу в собі й навколо себе; є) постійний психофізичний розвиток і загартування; ж) любов до природи. Постійне нарощування в собі духовно-екологічної культури й чутливості до живого простору, його надтонких вимірів; з) розвивати творче хобі, гармонійне до потреб внутрішнього світу; и) жити для інших, безкорисливо даруючи їм кращі якості своєї душі. **VIII. Розвиток базових інтелектуально-професійних умінь (через організацію різних форм виховної взаємодії).** 1. Уміти визначити головну мету власного життя. 2. Робити все для того, щоб праця викликала задоволення. 3. Виховувати в собі позитивні риси характеру. 4. Тренувати наполегливість, дисциплінованість, силу волі. 5. Оволодівати принципами організації роботи. 6. Доброзичливо ставитися до всіх форм життя на Землі. 7. Правильно, лаконічно й красиво висловлювати думки. 8. Наполегливо долати труднощі. 9. Займатися різними видами фізичної роботи. 10. Навчитися все робити в установлені терміни, вчасно. 11. Раціонально використовувати час. 12. Створювати всі умови, щоб бути постійно задоволеним життям і результатами своїх зусиль. 13. Головний учитель – всередині нас. 14. Пристрасне бажання рано чи пізно приводить до мети. 15. Завищена турбота про те, що має відбутися, не змінює плину подій, але ослаблює вас. 16. Світлі думки приносять людині успіх, а темні – біду. 17. Щоб отримати повну відповідь, завжди став повне запитання: Де? Хто? Навіщо? Коли? Для чого? Звідки? Як? Чим? 18. Лише те засвоїв, що зрозумів і виклав коротко. 19. Зрозуміти ("розпушити ґрунт") – повірити ("загорітися") – діяти! 20. Розум створює майбутнє, пам'ять – минуле. Із сучасністю зустрічаєшся лише тоді, коли перестаєш мріяти й згадувати. 21. Не порушуй етапів саморозвитку: глибоко вникай, вивчай, запитуй; старанно продумуй; виразно усвідомлюй; щиро прямуй. 22. Усвідом своє життєве призначення – й роби все для його реалізації. 23. Ми приходимо в це

життя діяти, а не плакати. 24. Не можна уникнути небезпеки, тікаючи від неї. Втеча може бути тільки тактичним маневром, відступом, але не звільненням. 25. Турбуватися про своє здоров'я, правильне харчування, естетичну зовнішність. 26. Успіх справи – якомога повніша інформація, гарний виконавець і сприятливі умови. 27. Людина сама створює сценарій свого життя, тому кожен перебуває у своєму оточенні, на своїй соціально-професійній сходинці, зі своїм рівнем самосвідомості. 28. Оволодівати майстерністю довербальної комунікації. **IX. Вербальні формули, що надають впевненості.** 1. Життя – це не щонебудь, це можливість для чого-небудь. Важливо не те, що життя приносить нам, а те, що ми привносимо в життя. 2. Життя – це безперервний процес росту й розвитку. Якщо ти будеш так ставитися до нього, ти наповниш його смыслом і цілеспрямованістю. 3. Все і вся стоїть на твоєму боці, якщо ти будеш так дивитися на речі. 4. Шукай добрі наміри за фасадом недоброї поведінки. 5. Приголомшливі події можуть послужити можливістю до перемін, для вироблення більшої міцності духу і глибшої здатності любити. 6. Поразка – прекрасна можливість навчитися чому-небудь новому. 7. Успіх починається з готовності присвятити себе чому-небудь. Усе подальше впливає звідси. 8. Тримай свій страх в одній руці, а безстрашність – в другій. Страх – недостатня причина для того, щоб відмовитися від якого-небудь творчого починання чи зважитися на складну справу. 9. Співвіднеси свою енергію з енергією життя, прийми теперішнє для того, щоб уявити майбутнє. 10. Починай з того, що є там, де ти є. Сила народжується з теперішнього. 11. Усе, що відбувається, – це не репетиція життя, це – саме життя. Люби його й будь завжди пильним! **X. Пам'ятка про секрети успіху й душевної гармонії.** 1. Відкрий свій розум усьому й ні до чого не прив'язуйся невідступно. Будь готовим усе втратити. 2. Не дай замовкнути музиці власних мрій і прагнень, а для цього – слухай своє серце, свою інтуїцію. Роби свою справу з пристрасстю, а це значить – йди на мудрий ризик! 3. Повір у себе – і ти зразу зрозумієш, як треба жити. 4. Учись жити в обіймах тиші. Одна з найкращих нагород, які дарують нам медитація й молитва, – це

прекрасне почуття співпричетності до краси й гармонії Всесвіту. 5. Звільніться від своєї особистої біографічної історії. Не ставайте її жертвою. Звільніться від минулого. Живіть "тут і тепер". Пам'ятайте, що Всесвіт – це розумна система, яка перебуває у процесі творчості, в ній не буває нічого випадкового. 6. Розум, що створив проблему, не здатний її розв'язати. Будь-яка проблема має духовне вирішення. Піднімісь у країну духовних знань – і всі проблеми зникнуть, бо вони ілюзійні, породжені нашим емоційним розумом. Трансформуйте його. 7. Оправданих образ не буває. Перестаньте шукати причин для образ, учіться прощати. По-перше, це дасть змогу іншим зрозуміти, що ви не тримаєте на них зла. По-друге, ви самі звільнитесь від образ, які руйнують вас, ваше здоров'я. 8. Відносьтеся до себе так, як ніби ви вже стали тим, ким бажаєте бути. Спочатку скажіть собі, ким ви хочете бути, а потім робіть, що треба. 9. Дорожуйте своєю божественністю. Ви – творіння Творця, а тому не можете існувати окремо від Нього та Його потенціалу. Шануйте й розвивайте ці сили. 10. Зрікайтесь думок, що вас ослаблюють, роблять безсильними і нікчемними. **XI. Роз'яснювальні бесіди про значення для духовного й фізичного здоров'я учнів саморегулятивних, саморелаксивних технік.** Усі медитативні техніки можна кваліфікувати так. 1. **Аудіальна медитація** – це медитація на звуках, звукових образах, слухових відчуттях. До цього типу медитації належить техніка концентрації на мантрах, на піснеспівах, на віршованих текстах. 2. **Візуальна медитація** – медитація на зорових відчуттях. Це медитація на малюнках, схемах, традиційних янтрах, що символізують єдність людини і Всесвіту. 3. **Абстрактна медитація** – медитація на різних поняттях, абстракціях, ідеях, проблемах тощо.

Медитації ефективні у вихованні й самовихованні, в психотерапії, підготовці та самовдосконаленні. Медитація – це спосіб урівноваження, гармонізації й просвітлення розуму, що є, звичайно, необхідною передумовою зменшення тривоги й напруги (аж до їх повної нейтралізації). Є кілька методів наروшення внутрішньої сили особистості, що більш, ніж актуально при підвищеному рівні тривожності, напруженості, репресивності,

неврівноваженості, конфліктності, які так поширені в суспільстві. Професійній молоді доречно порекомендувати, насамперед, такі засоби для збільшення внутрішньої рівноваги та нарощення захисного потенціалу, зокрема, за допомогою: а) медитації та візуалізації; б) слів сили, мантр і молитов; в) сонця; г) вогню (свічка); г) стихій природи.

Висновок. Перспективи подальшого вивчення. 1. Орієнтуючись на здобутки фундаментальних наук, продовжити вивчення засобів, що сприяють поглибленню й розвитку свідомості особистості учня. Адже самосвідомість – це та сила, яка здатна зробити комфортним час, що настає. І нашою метою має бути узгодження внутрішнього досвіду із зовнішнім. Лише так ми здобудемо рівновагу та зможемо свідомо брати участь у створенні власного позитивного результату в сучасних

умовах. 2. На початку ХХІ століття – століття становлення нової логіки мислення, потужного етапу оновлення інформації про природу людини, про значення індивідуальної свідомості особистості для успішної взаємодії з усіма аспектами й вимірами власного буття, – важливо максимально інтегрувати наявні інноваційні досягнення, домагаючись такого рівня самосвідомості особистості вихованця, аби він міг максимально розкрити й реалізувати власний творчий потенціал, розуміючи важливість позитивного мислення, позитивних установок і переконань для якості кінцевого результату. 3. Систематизувати наявні в практиці духовного самовдосконалення методики й психотехніки, спрямовані на розвиток і реалізацію потенціалу самосвідомості особистості. 4. Адаптовувати теоретичні узагальнення у практику професійної діяльності.

Література

1. Арнц У. Что мы вообще знаем? : пер. с англ. / Уильям Арнц, Бетси Чейс, Марк Виснете. – М. : "София", 2007. – 288 с.
2. Дайер У.У. Хватит отговорок! : пер. с англ. / У. У. Дайер. – М. : Эксмо, 2011. – 432 с.
3. Мовчан П.М. Мова – явище космічне / П. М. Мовчан. – К. : Просвіта, 1994. – 168 с.
4. Ничкало Н. Підготовка сучасного виробничого персоналу – наукове завдання державної ваги / Неля Ничкало // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання / Ін-т проф. освіти НАПН України; за заг. ред. В. О. Радкевич. – К. : ППТО НАПН України, 2011. – 292 с.
5. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В. Я. Шевчук та ін. – К. : Геопринт, 2002. – 127 с.
6. Нюхтилин В.А. Мельхиседек. Кн. 2. Человек / В. А. Нюхтилин. – СПб. : Крилов, 2006. – 288 с. (С. 20).
7. Секлитова А.И. Откровения космоса : Контакты с Высшим Космическим Разумом / А. И. Секлитова, Л. Л. Стрельникова. – М. : Амрита-Русь, 2006. – 576 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 654 с.
9. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1974. – 150 с.

Мария Карпюк

Креативно-познавательная информация как средство развития самосознания учеников ПТУЗ в процессе воспитательного взаимодействия

В статье анализируется вопрос о значении в учебно-воспитательном взаимодействии с профессиональной молодежью ПТНЗ различной креативно-познавательной информации, направленной на самоактуализацию, самосознание и развитие самосознание будущих квалифицированных рабочих – девизы, крылатые выражения, аффирмации, советы, полезные рекомендации, медитации, вербальные формулы, конструктивные психоинтеллектуальные установки известных людей и др.

Ключевые слова: воспитательное взаимодействие, самоактуализация, самопознание, самосознание, гармонизация, многомерность, девизы, крылатые выражения, аффирмации, советы, полезные рекомендации, медитации, вербальные формулы, конструктивные психоинтеллектуальные установки известных людей и др.

*Maria Karp 'iuk****Creative-and-cognitive information as means of development of vocational schools students' self-consciousness in a process of educational interaction***

The article analyzes a question of significance of creative-and-cognitive information, that is aimed at self-updating, self-knowledge and consciousness development of future qualified workers – mottoes, idioms, affirmations, advice, useful recommendations, meditations, verbal formulas, constructive intellectual aims of famous people etc. – in educational interaction with professional youth of vocational schools.

Key words: *educational interaction, self-actualization, self-knowledge, consciousness, harmonization, multidimensionality, mottoes, popular expressions, affirmation, councils, useful recommendations, meditations, verbal formulas, constructive psycho-intellectual aims of famous people.*

Захищені дисертації

Дмитро Андрійович Костюк**Формування фахової компетентності майбутніх техніків-електриків
сільського господарства у процесі вивчення спеціальних дисциплін**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2012. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент В.І. Свистун.

Інета Григорівна Матросова**Формування технологічної компетенції у майбутніх технологів
поліграфічного виробництва в процесі вивчення спеціальних дисциплін**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2011. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Н.В. Слюсаренко.

Наталія Миколаївна Півень**Педагогічні умови забезпечення міжпредметних зв'язків ділової
української мови з фундаментальними дисциплінами у підготовці
бакалаврів технічного профілю**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2011. Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор В.В. Ягунов.

Катерина Володимирівна Самойлова**Формування вмінь з маркетингу освітніх комп'ютерних послуг у майбутніх інженерів-педагогів**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти". – ІПТО НАПН України, Київ, 2011. Науковий керівник – доктор технічних наук, професор

А.Т. Ашерев; **Г.І. Сажко.**

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

19 жовтня 2011 року в рамках виставки "Інноватика в сучасній освіті" відбувся круглий стіл "Дидактичні проблеми створення навчальних планів і програм для підготовки кваліфікованих робітників". Обговоривши актуальні питання, означені програмою заходу, учасники круглого столу – співробітники Інституту ПТО НАПН України, управлінь освіти і науки обласних державних адміністрацій України, обласних науково-методичних центрів ПТО, професійно-технічних навчальних закладів України констатували, що одним із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку держави є досягнення якості сучасної освіти, яка б відповідала актуальним потребам особистості та суспільства.

Вирішення проблеми невідповідності змісту навчальних планів і програм вимогам до якості підготовки кваліфікованих робітників можливе за умови реформування освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу і, відповідно, формування змісту навчання за модульно-компетентнісними технологіями. Розв'язанню цих проблем приділяють увагу освітяни, науковці, фахівці-практики. Для цього запропоновані такі заходи:

1. Створення цілісної дидактичної концепції формування змісту навчання й організації навчального процесу підготовки кваліфікованих робітників за модульно-компетентнісними технологіями.

2. Визначення та наукове обґрунтування підходів щодо розроблення єдиної методики створення навчальних модулів та відповідних навчальних планів і програм.

3. На основі науково обґрунтованих принципів інтеграції видів трудової діяльності виголосити ініціативу щодо впровадження інтегрованих професій у систему ПТО України.

19 жовтня 2011 р. відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар "Система підвищення функціональної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів" (організатор – лабораторія управління професійно-технічною освітою Інституту ПТО НАПН України), мета якого – обмін результатами наукових досліджень і практичним

досвідом управління професійно-технічним навчальним закладом. У роботі семінару взяли участь керівники (директори, заступники, методисти) професійно-технічних навчальних закладів Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Івано-Франківської, Полтавської, Сумської, Черкаської областей та м. Києва.

Відкрили роботу семінару доповіді з проблем управлінської діяльності керівників професійно-технічних навчальних закладів, з якими виступили: **Г.В. Сльникова**, заступник директора з наукової роботи ПТО НАПН України, доктор педагогічних наук, професор; **В.І. Свистун**, в.о. завідувача лабораторії управління професійно-технічною освітою ПТО НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент; **В.В. Ягунов**, провідний науковий співробітник лабораторії «Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр професійно-технічної освіти» ПТО НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

Семінар дав можливість науковцям лабораторії, директорам, заступникам і методистам професійно-технічних навчальних закладів обмінятися думками, поглядами та конкретними підходами до проблеми децентралізації управління професійно-технічною освітою і дійти висновку, що її вирішення можливе за умови створення науково обґрунтованої **системи** підвищення функціональної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів.

3 листопада 2011 року на базі професійно-технічного училища № 23 імені Героя Радянського Союзу С.С. Бірюзова м. Полтави відбулося чергове (третє) засідання експериментального майданчика за темою "Розробка дидактичного комплексу з навчального предмета "Креслення". На засіданні були присутні: член виконавчої ради, директор професійно-технічного училища Ю.В. Євсєєв, член науково-методичної ради, директор навчально-методичного центру М.І. Головач, методисти училищ, викладачі креслення ПТНЗ Полтавської області. На засіданні розглядалися напрями діяльності експериментального майданчика на завершальному – узагальнювальному етапі – у

2011–2012 н.р. та питання ефективності використання окремих складових дидактичного комплексу. Учасники засідання обмінялися досвідом створення тестових завдань з креслення та методикою проведення тестування учнів. Викладачі ПТНЗ Полтавської області Т.Д. Бегейма й Н.В. Андрієвська наголосили, що умовою підвищення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників є розвиток й удосконалення форм і методів контролю, одним з яких є тестова перевірка знань. Під час роботи засідання оглянуто виставку навчальних посібників та методичних напрацювань І.В. Воронцової. За результатами роботи засідання було прийнято рішення про впровадження у навчальний процес розроблених дидактичних матеріалів та проведення моніторингу їх ефективності.

23 і 24 листопада 2011 року в м. Кривому Розі, на базі Криворізького міського методичного центру професійної освіти (директор Н.В. Зозуля), Криворізького центру професійної освіти металургії та машинобудування (директор Г.Г. Горб) та Центру підготовки і перепідготовки робітничих кадрів №1 (директор В.А. Іслам) відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція "Система роботи ПТНЗ із формування професійно мобільних кваліфікованих робітників" (у рамках роботи експериментального майданчика Інституту професійно-технічної освіти НАПН України – керівник Л.Л. Сушенцева, канд. пед. наук, доцент, докторант Інституту професійно-технічної освіти НАПН України).

Учасники конференції мали можливість взяти участь у відкритому засіданні міської методичної секції будівельних професій, професій деревообробки з теми: "Формування професійно мобільних кваліфікованих робітників через оновлення змісту предметів професійної підготовки будівельної галузі", що проходило на базі Центру підготовки і перепідготовки робітничих кадрів №1, відвідати відкритий урок спецтехнології з підготовки машиністів кранів та виховний захід "Успіх прийде до тих, хто впевнено крокує до нього!". Проведені заходи отримали схвальні відгуки науковців та всіх учасників конференції.

17 січня 2012 року в рамках плану спільної науково-дослідної роботи Інституту професійно-технічної освіти (ІПТО) НАПН

України та навчально-методичного Центру (НМЦ) професійно-технічної освіти (ПТО) у Вінницькій області відбулася зустріч директора ІПТО НАПН України Валентини Олександрівни Радкевич з директором НМЦ ПТО Володимиром Васильовичем Бадюком та методистами НМЦ ПТО у Вінницькій області.

Відкрив зустріч В.В. Бадюк, який наголосив на важливості підписаної в грудні 2011 року угоди про спільну співпрацю між ІПТО НАПН України та НМЦ ПТО у Вінницькій області. Зі вступним словом до учасників зустрічі звернулася В.О. Радкевич, яка привітала присутніх, окреслила основні завдання та заходи щодо подальшої спільної діяльності Інституту ПТО НАПН України та НМЦ ПТО у Вінницькій області.

Валентина Олександрівна відзначила, що в умовах модернізації системи ПТО актуальним постає питання формування нових відносин між Інститутом ПТО і НМЦ ПТО з врахуванням сучасних вимог ринку праці та роботодавців. Також виступила завідувач лабораторією "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр" Т.В. Волкова, яка ознайомила методистів із науковими матеріалами щодо інформаційно-аналітичного забезпечення в системі ПТО та наголосила на необхідності проведення моніторингу діяльності ПТНЗ.

Наступним етапом роботи було проведення семінару на базі Вінницького вищого професійного училища сфери послуг (ВВПУСП) на тему "Інтеграція інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виробничий процес майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг". У роботі семінару взяли участь науковці лабораторії "Всеукраїнського інформаційно-аналітичного центру", методист НМЦ ПТО у Вінницькій області, Г.М. Глущенко, яка координує питання ІКТ в ПТНЗ області, директор ВВПУСП Л.М. Ворона, заступники директорів з НВР та виховної роботи, викладачі спецдисциплін навчального закладу.

1–3 березня 2012 року відбулась третя Міжнародна виставка "Сучасні заклади освіти – 2012". 1 березня 2012 р. у виставковому центрі КИЇВЕКСПОПЛАЗА Інститут професійно-технічної освіти НАПН України провів науково-практичну конференцію: "Науково-методичне забезпечення розвитку професійно-

технічної освіти у контексті вимог сучасних потреб економіки та суспільства".

15 лютого 2012 р. був проведений круглий стіл "Педагогічні засади оцінювання рівня підготовки кваліфікованих робітників", що відбувся в межах роботи виставки "Сучасна освіта в Україні – 2012" у Національному Центрі "Український дім" (вул. Хрещатик, 2).

У роботі круглого столу розглядалися питання:

1. Організаційно-педагогічні умови оцінювання рівня підготовки випускників ПТНЗ.
2. Система оцінювання рівня підготовки випускників ПТНЗ швейного профілю.
3. Нормативно-правове регулювання організації і проведення підсумкової атестації у ПТНЗ України.
4. Теоретичне обґрунтування загальних підходів до стандартизації оцінювання рівня підготовки кваліфікованих робітників.
5. Форми та періодичність кваліфікаційної атестації учнів ПТНЗ.
6. Критерії кваліфікаційної атестації учнів ПТНЗ.

8 лютого 2012 р. в Інституті професійно-технічної освіти НАПН України лабораторією "Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр ПТО" спільно з відділенням науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОНмолодьспорту України і навчально-методичним кабінетом профтехосвіти м. Києва було проведено підсумковий науково-практичний семінар за результатами навчання працівників професійно-технічних навчальних закладів м. Києва у користуванні інформаційно-аналітичною системою "ПРОФ-ТЕХ".

Учасників семінару, представників ПТНЗ м. Києва, які пройшли підготовку з навчального курсу "Комп'ютерні технології аналізу діяльності ПТНЗ" за очно-дистанційною формою навчання, привітала директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України **Валентина Радкевич**.

Серед запрошених гостей були: **Віктор Паржницький**, начальник відділення науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОНмолодьспорту України;

Ольга Флярковська, начальник відділу науково-методичного забезпечення моніторингових досліджень Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України; **Ірина Павлюк**, заступник директора навчально-методичного центру ПТО м. Києва.

Під час роботи семінару представниками ПТНЗ (відповідальними за інформаційно-аналітичну діяльність) було презентовано результати проведеної роботи та підготовлено звіти за індикаторами ефективної діяльності ПТНЗ.

29 березня 2012 року відбулась звітна науково-практична конференція Інституту ПТО НАПН України "Науково-методичне забезпечення професійної освіти". У рамках конференції працювали такі секції:

- модернізація змісту професійної освіти і навчання;
- методичні засади розвитку професійної освіти і навчання;
- професійний розвиток особистості в сучасних соціально-економічних умовах;
- підготовка виробничого персоналу в контексті євроінтеграції;
- педагогічні засади управління професійно-технічною освітою;
- інформаційно-комунікативні технології у професійно-технічній освіті.

4 квітня 2012 р. відбулося засідання Президії Національної академії педагогічних наук України, на якому розглядався стан роботи щодо науково-методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії. Із доповіддю "**Про науково-методичне забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії**" виступив завідувач лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Д.О. Закатов**. Він ознайомив присутніх із роботою лабораторії професійної орієнтації і виховання за цим напрямом впродовж 2009–2011 рр. У доповіді було висвітлено теоретичні аспекти проблеми, основні результати, одержані співробітниками лабораторії, та їх наукову новизну, основні практичні наробітки щодо методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії та основні напрями їх впровадження у практику роботи серед-

ніх загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Від комісії, яка розглянула і проаналізувала стан розробки науково-методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії, виступив дійсний член НАПН України, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри конструювання та виробництва радіоапаратури Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"

Ю.Ф. Зінковський. Він зазначив, що, узагальнивши результати здійсненого аналізу, комісія констатувала належний рівень розробки колективом лабораторії науково-методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії, теоретичне та практичне значення одержаних результатів. В обговоренні питання взяли участь: заступник директора Державного центру зайнятості Міністерства соціальної політики України **Н.І. Зінкевич**; заступник директора з навчально-методичної роботи ННЦ ПТО НАПН України **С.С. Баклан**; член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України **В.О. Радкевич**; дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України **Н.Г. Ничкало**; член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту спеціальної педагогіки НАПН України **В.В. Засенко**. Вони позитивно оцінили роботу лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України щодо розробки науково-методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії й висловили пропозиції щодо її розвитку та покращення. За результатами виступів та їх обговорення Президія прийняла рішення позитивно оцінити роботу лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України щодо розробки науково-методичного забезпечення професійної орієнтації молоді на робітничі професії.

19 квітня в рамках Всеукраїнського фестивалю науки у Державній науково-педагогічній бібліотеці імені В. О. Сухомлинського відбувся Всеукраїнський семінар "Професійна орієнтація: теорія і практика". Організатори

заходу: Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О. Сухомлинського, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Інститут проблем виховання НАПН України, Координаційна рада МНВК (міжшкільних навчально-виробничих комбінатів) України. У роботі круглого столу взяли участь керівники та наукові працівники Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, Інституту проблем виховання НАПН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, викладачі Київського університету імені Бориса Грінченка, керівники та педагогічні працівники середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, Державної служби зайнятості України, представники ПТО з Івано-Франківської, Київської, Чернігівської областей, м. Києва й м. Кам'янця-Подільського. Всього у роботі семінару взяли участь понад 40 науковців та педагогічних працівників. Фахівцями ДНПБ із тематики семінару було підготовлено тематичну книжкову виставку з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського.

На семінарі було обговорено ряд актуальних питань теорії та практики професійної орієнтації за такими напрямками:

- потреби суспільства щодо професійної орієнтації;
- інформаційне та науково-методичне забезпечення професійної орієнтації;
- професійна орієнтація школярів в умовах профільного навчання;
- професійна орієнтація учнів професійно-технічних навчальних закладів;
- перспективи розвитку професійної орієнтації в Україні.

У виступах учасники семінару наголошували на соціально-економічній і психолого-педагогічній значущості професійної орієнтації молоді, ознайомили з інноваційними підходами щодо теоретико-методичного забезпечення підготовки молоді до професійного самовизначення. Крім того узагальнювався досвід реалізації профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю в середніх загальноосвітніх школах та професійно-технічних навчальних закладах.

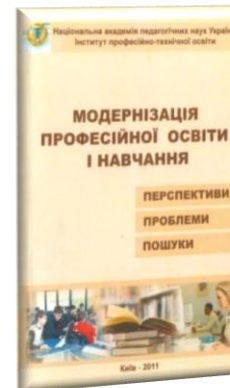
НОВІ КНИГИ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ

Збірник наукових праць / [редкол. : В.О. Радкевич (голова) та ін.]. – К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. – Вип. 1. – 252 с. – Формат 60х84/16.

У збірнику наукових праць подано результати досліджень проблем модернізації професійної освіти і навчання.

Особлива увага звертається на оновлення дидактики професійної освіти, розроблення професійних і освітніх стандартів, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, удосконалення управління в умовах децентралізації, формування професійної компетентності, розвиток соціального партнерства. Пропонується науковцям, науково-педагогічним і педагогічним працівникам ВНЗ, ПТНЗ, докторантам, аспірантам.

ПЕДАГОГ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ

Методичний посібник (за матеріалами Третього Всеукраїнського науково-методичного семінару "Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників автотранспортної галузі" / За заг. ред. Л. В. Нестерової. – К. : ФО-П Поліщук О.В., 2011. – Вип. 4. – 300 с, [15] електрон, опт. диск (CD-ROM). – Формат 60х90/16.

У четвертому випуску методичного посібника висвітлено проблеми та перспективи науково-методичного забезпечення професійної освіти, досвід впровадження педагогічних технологій у професійну підготовку кваліфікованих робітників автосервісу, представлено авторські методики професійного навчання учнів в ПТНЗ автотранспортної галузі, інформаційне забезпечення навчально-виробничого процесу, аспекти педагогічної майстерності педагога професійного навчання та якості професійної підготовки кваліфікованих робітників. Включено презентації науково-дослідної роботи в ПТНЗ на електронному оптичному диску (CD-ROM).

ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗРОБЛЕННЯ

Монографія / Авт. кол. : Л. І. Короткова, Л. Б. Лук'янова, Г. І. Лук'яненко та ін. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 220 с. – Формат 60х90/16.

Колективна монографія містить матеріали щодо вітчизняного та зарубіжного досвіду розроблення професійних стандартів. Створена за участю провідних науковців у галузі професійної освіти і навчання, навчання дорослого населення, управління людськими ресурсами, книга висвітлює концептуальні підходи до створення професійних стандартів як основи стандартів професійно-технічної освіти.

Монографія призначена для працівників професійно-технічних навчальних закладів, фахівців із професіознавства, викладачів, аспірантів, роботодавців.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; уклад. І. М. Савченко; [наук. консультант і авт. вступ, ст. В. О. Радкевич; бібліогр. ред.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко]. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 111 с. – Формат 30х42/2.

Систематизовані публікації останнього періоду з актуальної в освітній галузі проблеми – розробки професійних і освітніх стандартів з підготовки кваліфікованих робітників у системі профтехосвіти України.

Видання розраховане на науковців і керівників закладів освіти різних рівнів та типів, методистів науково-методичних центрів і кабінетів профтехосвіти, слухачів інститутів післядипломної освіти, бібліотечних працівників, фахівців різних галузей знань, яких турбують проблеми стандартизації професійної освіти.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО КОРИСТУВАННЯ СИСТЕМОЮ «ПРОФТЕХІНФО»

Методичні рекомендації / А. Л. Плещ – К.: ПТО НАПНУ, 2011. – 52 с. – Формат 60х84/16.

Методичні рекомендації мають на меті сформувати у відповідальних осіб за інформаційно-аналітичну роботу в ПТНЗ і методистів НМЦ ПТО навички розв'язування завдань аналізу діяльності ПТНЗ у середовищі ІАС ПРОФТЕХ; проведення порівняльного аналізу результатів діяльності системи ПТО на рівні регіону з використанням інформаційно-комунікаційних технологій засобами інформаційно-аналітичної системи ПРОФТЕХ; дослідження і аналізу комплексу груп кластерів, показників та індикаторів ефективної діяльності професійно-технічною освітою на всіх рівнях управління; підготовки інформації для введення в систему ІАС ПРОФТЕХ (офлайн-форма); розробки звітів ефективної діяльності професійно-технічною освітою на всіх рівнях управління; побудови графіків ефективної діяльності професійно-технічною освітою на всіх рівнях управління; рейтингування діяльності ПТНЗ і системи ПТО на всіх рівнях управління.

Методичні рекомендації призначені для використання у практичній роботі всім, хто зацікавлений у створенні системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління ПТО на всіх рівнях управління.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АНКЕТ ДЛЯ ОПИТУВАННЯ РОБОТОДАВЦІВ

Методичні рекомендації / А. Гуралюк. – К.: ПТО НАПНУ, 2011. – 24 с. – Формат 60х84/16.

Методичні рекомендації висвітлюють особливості, концептуальні підходи до створення і використання електронного анкетування роботодавців для інформаційно-аналітичного забезпечення управління професійно-технічною освітою в Україні.

Для роботодавців у системі ПТО, керівників і методистів професійно-технічних навчальних закладів, методистів регіональних інформаційно-аналітичних центрів професійно-технічної освіти, науково-педагогічних і наукових працівників, майбутніх інженерів-педагогів професійно-технічних навчальних закладів.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць / ІПТО АПН України ; РВНЗ «КІПУ». – К. ; Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2011. – Випуск 2. – 158 с. – Формат 60х84/8.

У збірнику наукових праць представлено результати наукових досліджень з теоретичних і методологічних проблем професійної освіти і навчання.

Пропонується науковцям, науково-педагогічним і педагогічним працівникам ВНЗ, ПТНЗ, слухачам Інститутів післядипломної педагогічної освіти, докторантам, аспірантам.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Науково-методичний посібник [для педагогічних працівників] / За ред. О. В. Мельника. – Івано-Франківськ : Видавництво "Тіповіт", 2011. – Вип. № 2. – 278 с. – Формат 60х84/16.

У науково-методичному посібнику представлені результати експериментальних досліджень у галузі теорії та методики професійної орієнтації, трудового та професійного виховання; розкриті проблеми професійного самовизначення особистості в умовах розгортання ринкових процесів; обґрунтовані зміст та психолого-педагогічні засоби формування учнів та студентів як суб'єктів майбутньої професійної праці, які не лише відповідають вимогам професійного середовища, а й активно оволодівають ним, змінюють його й одночасно змінюють себе, своє ставлення до навколишнього світу та самого себе; окреслені напрями удосконалення діючої системи професійної орієнтації, які забезпечують здійснення особистістю розгорнутого в часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням, передусім, власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці.

ЯК ЕФЕКТИВНО ДІЯТИ ВЧИТЕЛЮ В КРИТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ

Посібник / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 10(106)). – Формат 60х90/16.

Матеріали посібника знайомлять читача з психолого-педагогічними прийомами, застосування яких у навчально-виховному процесі суттєво зменшує прояви негативної поведінки вихованців. Вони дозволяють кожному зацікавленому педагогу ефективно управляти учнями у складних ситуаціях, використовуючи при цьому педагогічні технології з чітким і зрозумілим алгоритмом дій.

Для педагогів, керівників навчальних закладів.

СЕКРЕТЫ УСПЕШНОЙ ЖИЗНИ

Навчальний посібник / В.Ф. Калошин. – Х. : Изд. группа «Основа», 2011. – 224 с. – (Серия «Популярная психология»). – Формат 84x108/32.

Книга озброїть батьків, учителів набором продуманих прийомів, які допоможуть дітям у «нетрях» ХХІ століття продовжити правильний шлях до здоров'я і щастя.

Ця книга допоможе кожній людині досягти успіху в її життєвих починаннях, бути здоровою та щасливою. Призначена для широкого кола читачів.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Збірник матеріалів круглого столу, 12 травня 2011 року, м. Київ / [за ред. Д. О. Закатнова]. – К. : Видавничий центр ІПТО НАПН України, 2011. – 148 с. – Формат 60x84/16.

У збірнику матеріалів круглого столу «Сучасні проблеми професійної орієнтації учнівської молоді в умовах ринкової економіки» розкриваються теоретичні засади підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення; зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи з учнями середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. Особлива увага звертається на організаційно-педагогічні засади взаємодії середніх загальноосвітніх шкіл та професійно-технічних навчальних закладів у плані підготовки школярів до вибору робітничих професій.

Для наукових співробітників, педагогічних працівників середніх загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, аспіратів, а також усіх, хто цікавиться проблемами професійної орієнтації й професійного самовизначення.

ХУДОЖНЄ ПРОЕКТУВАННЯ ОДЯГУ. ІСТОРІЯ КОСТЮМА

Навчальний посібник / Л. А. Корницька. – Львів : Новий Світ, 2000, 2011. – 434 [2] с. – Формат 60x84/16.

Призначається для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають історію костюма за швейним профілем навчання, інженерів-педагогів швейного профілю, студентів спеціальності "технологічна освіта"; студентів технікумів за спеціальностями швейного профілю, учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю, учнів старших класів, а також викладачів спеціальних дисциплін швейного профілю.

Scientific Herald

OF THE INSTITUTE OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING OF THE NATIONAL
ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE. VOCATIONAL PEDAGOGY

№ 03'2012

Contents

Valentyna Radkevych	
Problems of skilled workers' vocational training for the needs of innovation economy	5
Part I. Theoretical and methodological principles of vocational training for future skilled workers	
Valentyna Lozovetska	
Methodological approaches to finding individual forms of support for professional self-determination	11
Petro Luzan	
Activation of learning and cognitive activity for future skilled workers by means of problem training	19
Volodymyr Man'ko	
Analysis of need-motivational sphere of future skilled agrarian workers having high learning progress	27
Kazimierz Denek	
Country-studying as a way of educational activity	34
Part II. Conceptual principles of VET modernization	
Nelya Velychko	
To the problem of forecasting the job placement for vocational schools graduates at the food industry enterprises	42
Ganna Luk'ianenko	
Conception of qualification standards as a basis for state standards of a new generation VET	50
Anatoliy Mikhailychenko	
Qualified workers' participation in a production development technology	54
Part III. Information technologies in VET	
Tetyana Volkova	
Analytical work of engineer-teachers in the information environment of TVET	59
Andriy Guraliuk	
The concept of an e-content library for vocational education in Ukraine	66
Volodymyr Yurzhenko	
Features of ergonomics of the CRT field of electronic textbooks for the system of vocational education	71
Vasyl' Yagupov	
Special features of ergonomics for the CRT field of electronic textbooks for the system of vocational education	75
Part IV. Issues of job counselling and training in VET	
Mykola Vovkovinskiy	
Conditionism and teaching for pupils of vocational training schools in modern conditions	82
Maria Karp'iuk	
Creative-and-cognitive information as means of development of vocational schools students' self-consciousness in a process of educational interaction	89
Chronicles of scientific life of Vocational Education Institute	101
New books	105

ISSN 2223-5752

В сборнике рассматриваются теоретико-методологические и методические основы модернизации профессионального образования и обучения в современных социально-экономических условиях. Проанализированы концептуальные подходы к профессиональной ориентации и воспитания ученической молодежи, формированию содержания профессионального образования на компетентностной основе, созданию электронных учебников для системы ПТО, развитию информационно-аналитической компетентности педагогических работников ПТУЗ, аспирантов, докторантов.

Для ученых, научно-педагогических и педагогических работников ВУЗ, ПТУЗ, структурных учебных подразделений предприятий, институтов последипломного педагогического образования, научных и учебно-методических центров ПТО.

Scientific Herald of the Institute of Vocational Education and Training of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Vocational pedagogy : collection of researches: 3rd ed.
Editorial board : Institute of Vocational Education of NAPS of Ukraine ; [V. O. Radkevych (head) et al]. – Kyiv : publishing house of IVE of NAPS of Ukraine 2012. – 110 p.

ISSN 2223-5752

The collected articles research theoretical and methodological grounds of vocational education and training modernization in contemporary socio-economic conditions. Conceptual approaches to vocational counseling of students, formation of vocational education content on competence basis, creation of electronic books for VET system and development of information-analytical competence of vocational schools' teachers are analyzed, graduate student, doctoral candidate.

For scientists, scientific-pedagogical and pedagogical personnel of universities, VET institutions, educational structural subdivisions of enterprises, institutes of further pedagogical education, scientific and training-methodological VET centers.

Наукове видання

Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка

**Збірник наукових праць
Випуск №3**

Відповідальний редактор – **Лідія Гуменна**
Літературний редактор – **Валентин Береговий**
Технічний редактор, комп'ютерна верстка – **Тетяна Гужвій**
Переклад англійською – **Андрій Ворначев**
Дизайн обкладинки – **Марина Ростока, Оксана Оліферчук**
Відповідальний за друк – **Марк Шимановський**

Підписано до друку 20.06.2012. Формат 60×84/8
Папір Laser Copy. Друк дублюатор.
Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,79. Обл. вид. арк. – 9,48
Тираж 300 прим.
Замовлення № 15

Видавець і виготовлювач Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

Надруковано на власному обладнанні
м. Київ, Чапаєвське шосе 98
тел/факс (044) 259-45-53, 252-71-75
E-mail: ipto_info@ukr.net

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК, № 3805 від 21.06.2010р.]